Артур Кларк

2001: Космічна одіссея

Для Стенлі

Передмова

За кожним із нинішніх землян стоять тридцять мерців-пращурів; таке є співвідношення живих і мертвих на нашій планеті. Від початку часів приблизно сто мільярдів людських істот ходило по земній кулі.

Це надзвичайно промовиста цифра, адже за несподіваним збігом у найближчому до нас Всесвіті, Чумацькому Шляху, приблизно сто мільярдів зірок. Отож для кожної людини, яка колись ходила під Сонцем, у цьому Всесвіті сяє зірка.

Але кожна з тих зірок — це сонце, часто набагато яскравіше й чарівніше, ніж маленьке світило, що обігріває Землю. Багато — можливо, більшість — тих чужих сонць оточені планетами. Тож майже напевно там є достатньо земель, щоб забезпечити кожному представникові людського роду, починаючи з людиноподібної мавпи, його особистий рай чи пекло завбільшки з цілий світ.

Скільки з тих гіпотетичних раїв і пекл зараз населені та який вигляд мають їхні жителі, ми не маємо уявлення, бо найближчі з них у мільйони разів далі, ніж Марс чи Венера, ба навіть ці планети — віддалена мета наступного покоління. Однак перешкоду відстані можна здолати. Якогось дня ми зустрінемо наших побратимів чи наших господарів серед зірок.

Люди повільно усвідомлюють таку перспективу, дехто ще досі сподівається, що цього ніколи не станеться. А хтось уже зараз запитує:

"Чому така зустріч досі не відбулася, якщо ми самі стоїмо на порозі завоювання космосу?"

Хто сказав, що ми досі не зустрічалися з інопланетянами? "2001: Космічна одіссея" — можлива відповідь на це слушне запитання. Проте, будь ласка, пам'ятайте: це просто фантастичний роман, вигадка.

Правда, як завжди, ще більш дивовижна.

Артур Кларк

Частина 1

Первісна ніч

Розділ 1

На шляху до вимирання

Посуха тривала десять мільйонів років, і панування жахливих ящерів уже давно закінчилося. Тут, на екваторі, на континенті, який колись назвуть Африкою, запекла боротьба за виживання вкотре досягла кульмінації, і ніхто не міг передбачити, хто вийде з цієї боротьби переможцем. На безплідній сухій землі могли процвітати чи бодай вижити тільки або крихітні, або спритні, або люті.

Австралопітеки не володіли жодною з цих якостей, та вони й не процвітали; насправді, людиноподібні мавпи вже ступили на шлях до повного вимирання. Група австралопітеків приблизно з п'ятдесяти особин оселилася в печерах біля невеликої долини, яку розділяв навпіл млявий струмок, що біг із гірських снігів на півночі за дві сотні миль звідти. Бували часи, коли струмок зовсім пересихав, і плем'я жило під постійною загрозою вмерти від спраги.

Людиноподібні ніколи не їли досхочу, а наразі вони голодували. Коли перші промені ранкового сонця засвітили в печері, Задивлений на Місяць помітив, що вночі помер його батько. Він не усвідомлював, що Старий був його батьком, такі стосунки були поза межами його розуміння, але він дивився на виснажене мертве тіло й відчував якесь неясне занепокоєння, що заміняло йому сум.

Двоє дітей почали скиглити від голоду, але замовкли, щойно Задивлений на Місяць гаркнув на них. Одна з матерів, боронячи немовля, яке не могла до пуття прогодувати, загарчала у відповідь; ватажок був надто кволий, навіть щоб покарати її за самовпевненість.

Зараз уже досить розвиднилося, щоб можна було вийти з печери. Задивлений на Місяць схопив зморщений труп і потяг його за собою, згинаючись під низькою стелею печери. Іззовні він перекинув тіло через плече й став вертикально — у світі лиш одна-єдина тварина здатна так ходити.

Для свого виду Задивлений на Місяць вважався гігантом. Його зріст становив майже сто п'ятдесят сантиметрів, а вага, попри кепське харчування, була понад сорок п'ять кілограмів. Мускулясте, укрите волоссям тіло австралопітека являло собою щось середнє між приматом і людиною, але його голова вже більше нагадувала людську. Він мав низький лоб, гребені над очницями, але в його генах, без сумніву, жевріла обіцянка людськості. Коли Задивлений на Місяць споглядав ворожий світ плейстоцену, у його погляді палала іскра чогось такого, що відрізняло його від інших приматів. У тих темних, ямкуватих очах промайнув світанок свідомості — першої ознаки розуму. Та ця свідомість могла зникнути у віках і ніколи не дати плодів.

Задивлений на Місяць не помітив жодних ознак небезпеки, тож почав спускатися вниз по майже вертикальному схилу одразу за печерою, ноша трохи гальмувала його рухи. Немов чекаючи на його сигнал, решта племені почала вилазити зі своїх сховків серед каміння. Усі квапилися до брудного струмка, щоб зранку напитися.

Задивлений на Місяць огледів долину, прагнучи визначити, чи видно Інших, але не помітив жодних ознак їхньої присутності. Можливо, вони ще не повиходили зі своїх печер або вже помандрували далі схилом горба. Оскільки їх не було видно, Задивлений на Місяць забув про їхнє існування; він не міг пам'ятати водночас більше, ніж про одну річ.

Спершу конче слід позбутися Старого, але, на щастя, ця проблема не потребувала значних розумових зусиль. Цього сезону сталося багато смертей, одна в його печері; він має просто покласти труп там, де залишив новонароджену дитину минулої чверті місяця, гієни подбають про все інше.

Вони вже чекали там, де маленька долина переходила в савану, немов знали, що він прийде. Задивлений на Місяць залишив тіло під невеликим кущем — усі кістки, які там лежали доти, зникли — і поквапився назад до свого племені. Він більше ніколи не згадував про свого батька.

Два його товариші — дорослі самці з інших печер — і більшість молодняку вже нишпорили між низькорослими деревами в долині, шукаючи ягоди, соковите коріння й листя, випадкові подарунки долі на кшталт маленьких ящірок і гризунів. Тільки діти й найслабші старі зосталися в печерах; якщо вони знайдуть якусь додаткову їжу до кінця дня, то, може, їх погодують. Якщо ні, гієнам знову пощастить.

Одначе цей день видався щасливим, хоча Задивлений на Місяць насправді не мав спогадів про минуле й не міг порівнювати свої дні. Він знайшов гніздо диких бджіл у дуплі засохлого дерева й насолоджувався ласощами, найкращими з тих, які досі знав його народ, він все ще облизував пальці, ведучи плем'я після обіду в напрямку до печер. Звісно, бджоли його немилосердно жалили, але Задивлений на Місяць навіть не звертав на те уваги. Сьогодні він був як ніколи задоволений життям; так, досі кортіло їсти, але принаймні він не охляв із голоду. А то вже найбільше щастя, на яке може сподіватись австралопітек.

Його вдоволення зникло, коли вони дійшли до струмка. Там були Інші. Вони щодня приходили туди, і щоразу їхня присутність дратувала.

Інших було щось близько тридцяти, і вони нічим не відрізнялися від членів племені Задивленого на Місяць. Побачивши конкурентів, вони почали стрибати, тріпати руками й верещати на своєму боці струмка, а члени племені Задивленого на Місяць відповідали тим самим.

Далі від погроз справа не зайшла. Попри те, що австралопітеки часто кидалися в бійку, їхні двобої рідко завершувалися серйозними травмами. Вони просто не мали пазурів та гострих зубів, хутро, яке вкривало їхні тіла, добре захищало, тож людиноподібні не могли заподіяти один одному значної шкоди. У будь-якому разі, вони просто не мали досить енергії, щоб витрачати її на колотнечу. Крики й погрози — оце найкращий спосіб доводити свою позицію.

Сутичка тривала хвилин п'ять, потім галас стих так само швидко, як і зчинився, і всі присутні таки напилися каламутної води. Після цього, щоб зберегти власну гідність, кожна група позначила свою територію. Коли цю важливу справу було завершено, плем'я рушило на пошуки їжі на своєму боці струмка. Найближче варте уваги пасовисько було десь за милю від печер, і австралопітеки мусили ділити його зі стадом тварин, схожих на антилоп, яких неабияк дратувала присутність людиноподібних. Цих антилоп важко відігнати, бо вони мали гострі роги — зброю, що про неї австралопітеки не могли навіть мріяти.

Тож Задивлений на Місяць і його одноплеменці жували ягоди, фрукти й листя, щоб утамувати голод, поки довкола них, змагаючись із ними за той самий харч, ходило джерело такої їжі, про яку вони навіть і не мріяли. Тисячі тон соковитого м'яса вешталися саваною, але австралопітеки навіть не уявляли, що це м'ясо якось можна дістати. Серед розвою харчу вони повільно вмирали з голоду.

З останніми променями сонця плем'я без пригод повернулося до своїх печер. Поранена самиця, яка залишилася сьогодні в печері, зарохкала від насолоди, коли Задивлений на Місяць простягнув їй гілку, усипану ягодами, і почала жадібно їх пожирати. Цією їжею годі наїстися, але ягоди допоможуть їй вижити, поки рани, завдані леопардом, загояться й вона знову зможе шукати собі поживу сама.

Над долиною зійшла повня, і з далеких гір подув крижаний вітер. Сьогодні вночі буде дуже холодно, але холод, як і голод, то не підстава для якихось рішень, то просто частина повсякденного життя.

Задивлений на Місяць ледь ворухнувся, почувши скимління й крики, що відлунили від схилу однієї з нижчих печер, випадковий рик леопарда повідомив йому, що сталося.

Там, унизу, у темряві, Сивий та його родина боролися зі страшним хижаком і помирали в нерівній боротьбі, Задивлений на Місяць ніколи не думав, що їм можна якось допомогти. Жорстка логіка виживання відкидає такі фантазії, жодного голосу протесту не почулося зі схилів пагорба, що причаївся, дослухаючись. Усі печери мовчали, ніхто не хотів накликати лихо на свій дім.

Метушня стихла, Задивлений на Місяць почув такий звук, наче тіло тягнуть по камінню. Це тривало лише кілька секунд, потім здобич опинилася повністю під владою леопарда. Відходячи геть, хижак більше не шумів, він легко ніс свою жертву в щелепах.

На день чи два небезпека від леопарда минулася, але з можливостей світла холодного Маленького Сонця, що сяє лише вночі, можуть скористатися інші вороги. Якщо пильнувати, то менших хижаків інколи вдається відігнати криками. Задивлений на Місяць виліз із печери, видерся на здоровезний валун біля входу й сів там навпочіпки, обстежуючи долину.

З усіх істот, що досі ходили по землі, австралопітеки перші почали дивитися на місяць. І хоч Задивлений на Місяць цього не пам'ятав, дитиною він тягнувся вгору, щоб торкнутися того примарного обличчя над пагорбами.

Йому це ніколи не вдавалося, і тепер він був уже доволі дорослий, щоб зрозуміти чому. Звичайно, якщо він хоче дістати ту штуку, йому треба знайти достатньо високе дерево й залізти на нього.

Інколи він дивився на долину, іноді — на місяць, але прислухався він завжди. Раз чи двічі австралопітек починав був дрімати тривожним сном, але найменший звук міг його розбудити. У поважному віці двадцяти п'яти років Задивлений на Місяць прекрасно володів усім арсеналом здібностей свого виду; якщо поталанить і він уникне нещасних випадків, хвороб, хижаків і голоду, зможе прожити ще аж десять років.

Настала глупа ніч, холодна й прозора, нічого не відбувалося. Місяць піднявся на тлі екваторіальних сузір'їв, іще не бачених жодною людиною. У печерах у перервах між полохливим сном і нажаханим очікуванням біди народжувалися страхи прийдешніх поколінь.

Сліпучий вогник, яскравіший за будь-яку зірку, двічі повільно перетнув небосхил, досяг зеніту й опустився на сході.

Розділ 2

Новий камінь

Пізно вночі Задивлений на Місяць раптово прокинувся. Утомлений метушнею й неприємностями напередодні, він спав глибшим сном, аніж зазвичай, але слабке шкряботіння внизу в долині миттю його збудило.

Він сів у смердючій темряві своєї печери, напружено вдивляючись і вслухаючись, страх повільно заповзав у його душу. Ніколи у своєму житті — уже вдвічі довшому, ніж на це могли сподіватися представники його виду, — він не чув такого звуку. Великі кішки наближалися тихо, їх видавали лише рідкісні зсуви ґрунту та тріск випадкової гілки. А цей хрускіт тривав і навіть ставав голоснішим. Здавалося, якась величезна тварина рухається в темряві, не криючись і не зважаючи на перешкоди. Раптом Задивлений на Місяць почув звук, що, безперечно, свідчив: хтось вириває кущі з корінням; слони та дейнотерії[1] могли це зробити, але в іншому вони рухалися так само нечутно, як і кішки.

А потім почувся звук, який Задивлений на Місяць не міг упізнати, тому що такого звуку світ не чув від початку часів. Брязкіт металу об камінь.

Задивлений на Місяць зіткнувся з новим каменем, коли вивів плем'я вниз до річки з першими світанковими променями. Він уже геть забув про нічні страхи, тому що після загадкових звуків не відбулося нічого поганого, він навіть не подумав асоціювати цю дивну штукенцію з небезпекою чи страхом. Зрештою, нічого в ній не насторожувало.

Біля печери стояла прямокутна плита з цілком прозорого матеріалу, утричі вища за нього, але досить вузька, щоб охопити її руками; ця плита була настільки прозора, що її навіть важко було помітити, лише промені вранішнього сонця відбивалися від кутів. Задивлений на Місяць ніколи не бачив криги чи навіть прозорої води, тож природних об'єктів, із якими він міг би порівняти цю примару, для нього просто не існувало. Ця штука була вельми приваблива, і, хоч Задивлений на Місяць, добре навчений власним досвідом і досвідом попередніх поколінь, намагався уникати нових речей, він не міг відмовити собі наблизитися боком до нового каменя. Нічого не сталось, і він поклав руку на плиту, відчувши прохолодну тверду поверхню.

Після кількох хвилин напружених роздумів Задивлений на Місяць нарешті знайшов найлогічніше з можливих пояснень щодо появи

загадкового об'єкта. Це, звичайно, камінь, і він, напевно, виріс за ніч. Наприклад, рослини, вони теж ростуть уночі, або ті соковиті плоди, схожі на камінці. Правда, ті плоди маленькі й круглі, а це велике й з гострими кутами, а втім, навіть видатніші філософи, що жили набагато пізніше за Задивленого на Місяць, не звертали уваги на очевидні деталі, що суперечили їхнім теоріям.

Ця неймовірна потуга абстрактного мислення привела Задивленого на Місяць до висновку, який він негайно забажав перевірити. Білі круглі камінці дуже смачні (хоч деякі з них викликали жахливі хвороби), можливо, оце високе також можна їсти?

Він кілька разів лизнув і спробував укусити цю штуку, але розчарувався. Воно не їстівне, тож як розсудливий австралопітек він попрямував до річки й геть зовсім забув про кристал, бо настав час для щоденної сварки з Іншими.

Пошук їжі сьогодні видався невдалим, і племені довелося відійти на кілька миль від печер, щоб пошукати харчів. Від нещадного полуденного сонця одна зі слабших самиць зомліла далеко від будь-якого можливого прихистку. Інші зібралися навколо, джеркотіли й співчутливо ревли, але нічого не могли вдіяти. Якби ж плем'я було не таке виснажене, її б забрали з собою, але вони просто не мали сили на співчуття. Її так і залишили лежати на осонні, вона мала прийти до тями або загинути. Коли ввечері вони поверталися до печер повз ту місцину, від їхньої одноплемінниці не зосталося навіть кісток.

В останніх променях сонцях, тривожно озираючись, чи не видно мисливців, що раненько вийшли на полювання, австралопітеки хутко напилися зі струмка й почали дряпатися до своїх печер. На відстані приблизно ста метрів від Нового Каменя людиноподібні почули звук.

Він був ледь чутним, однак налякав їх до смерті, тож людиноподібні завмерли на стежині, паралізовані страхом. Проста повторювана

вібрація діяла на нерви, вона пульсувала від кристала й гіпнотизувала всіх, хто потрапляв у її поле. Уперше й востаннє за три мільйони років в Африці почувся звук барабанів.

Ритм лунав дедалі гучніше, інтенсивніше. Тепер австралопітеки, рухаючись як сновиди, почали наближатися до джерела звуку, що вабив їх до себе. Інколи вони навіть підтанцьовували, немов їхнє єство відповідало на ритми, які їхні нащадки не зможуть відтворити ще цілі тисячоліття. Повністю загіпнотизовані австралопітеки зібралися навколо моноліту, забувши труднощі дня, небезпеку пітьми й голод.

Бій барабанів став голоснішим, на землю спустилася темрява. Щойно тіні видовжились і на небі згасли останні промені сонця, кристал почав світитися.

Спершу він утратив свою прозорість і засвітився блідим молочним сяйвом. Дражливі, непевні фантоми рухалися на його поверхні й у глибині. Вони об'єдналися в блоки світла і тіні, потім на поверхні кристала з'явилися візерунки, що почали повільно обертатися.

Швидше й швидше оберталися колеса світла в моноліті, барабанний бій прискорювався. Тепер уже цілком загіпнотизовані австралопітеки могли лише зачудовано спостерігати це диво піротехніки. Вони геть забули інстинкти своїх предків й уроки школи виживання, зазвичай ніхто з них не бував далеко від печери так пізно ввечері. Навколишні кущі сповнилися кляклими істотами; це нічні хижаки навіть забули про свою потребу вбивати, бо хотіли подивитися, що ж станеться далі.

Тепер промені світла почали зливатися, потім вони об'єдналися в блоки, обертаючись навколо своє осі. Ці блоки розділилися на пари і, дещо змінивши траєкторію, почали коливатись один упоперек одного, повільно змінюючи кути перетину. Фантастичні швидкоплинні геометричні візерунки то з'являлися, то зникали, а сяйливі ґратки

перетиналися між собою й розходилися. Людиноподібні стали загіпнотизованими бранцями розсяяного кристала.

Вони й не здогадувалися, що саме зараз вивчається їхня свідомість, складається докладний атлас тіл, досліджуються їхні реакції — кристал оцінює їхній потенціал. Спершу все плем'я застигло на напівзігнутих ногах, немов живі статуї. Потім найближчий до кристала австралопітек раптово почав рухатися.

Він не зрушив із місця, але його рухи стали жвавими, немов у ляльки, яку сіпають за невидимі нитки. Його голова поверталася то туди, то сюди, рот то відкривався, то закривався без жодного звуку, а долоні то стискалися, то розтискалися. Перегодом він нахилився, вирвав довгу травину й кострубатими пальцями почав зав'язувати її у вузол.

Здавалося, якась сила примушує його це робити, він мав такий вигляд, немов боровся зі злим духом чи демоном, що раптом захопив його тіло. Австралопітек задихався, його очі наповнилися жахом, коли він намагався примусити свої пальці виконувати роботу, тоншу за всі, які він знав до цього.

Попри неймовірні зусилля, він лише розламав стеблину на частини. Коли ці частини впали на землю, сила, що спрямовувала рухи людиноподібного, облишила його тіло, і він знову закляк знерухомлений.

Інший австралопітек ожив і почав повторювати ті самі рухи. Цей був молодший, хутчіше вчився, йому вдалося досягти успіху там, де старший зазнав невдачі. Нарешті на планеті Земля був зав'язаний перший грубий вузол.

Іншим доводилося робити ще дивніші й безглуздіші речі. Деякі з них простягали руки й намагалися з'єднати разом пальці обох рук — спершу з обома розплющеними очима, потім із одним заплющеним. Дехто був

змушений вдивлятись у візерунки на кристалі, що дрібнилися чимраз більше, допоки не зливалися в сіру мряку. Усі вони чули поодинокі чисті звуки різних діапазонів, але ці звуки швидко вийшли з того діапазону, який вони здатні були чути.

Коли надійшла черга Задивленого на Місяць, він майже не відчував страху. Він лиш обурювався з того, що його м'язи скорочуються, а кінцівки рухаються за чужими наказами.

Не розуміючи, навіщо йому це здалося, він нахилився й підібрав маленький камінчик. Розігнувшись, Задивлений на Місяць побачив на поверхні кристала нове зображення.

Мінливі ґратки й візерунки зникли. Натомість з'явилося кілька концентричних кіл, які оточували маленький чорний диск. Підкорюючись мовчазному сигналу у своєму мозку, він пожбурив камінь незграбним кидком наввимашки. І схибив майже на метр.

"Спробуй ще раз", — знову пролунало в мозку. Задивлений на Місяць обнишпорив усе навколо, поки знайшов іншу гальку.

Цього разу камінь улучив у кристал із дзвінким, схожим на удар дзвону звуком. Йому ще було далеко до центру мішені, але рука, яка випустила його, стала влучнішою.

На четвертій спробі камінь ударився всього в кількох сантиметрах від яблучка. Відчуття невимовної насолоди, майже сексуальної за своєю природою, поглинуло свідомість австралопітека. Потім контроль зник, він не відчував жодних наказів, окрім як стояти й чекати.

Один по одному моноліт випробував усіх членів племені. Деяким усе вдавалося, але більшість не змогла виконати завдання кристала, і всі були належним чином винагороджені відчуттям задоволення чи болю.

Тепер кристал став однорідним, плита, немов велетенський ліхтар, невиразно світилася в навколишній пітьмі. Наче прокидаючись зі сну, австралопітеки трясли головами й почали рухатися стежкою до свого прихистку. Вони не озиралися, не міркували над тим, що то за дивне світло проводжає їх додому, до невідомого майбуття й навіть до зірок.

Розділ 3

Академія

Щойно кристал припинив подавати гіпнотичні сигнали до їхнього мозку й проводити експерименти з тілами, як Задивлений на Місяць і його одноплеменці вже не мали жодних спогадів про побачене й пережите. Наступного дня вони пройшли повз камінь на пашу, ні на секунду не затримуючись коло нього, нібито це неважлива й нецікава частина їхнього життя. Вони не могли з'їсти кристал, а кристал не міг з'їсти їх, отож, вочевидь, він не вартий уваги.

Унизу біля річки Інші, як завжди, галасували й погрожували. Їхній ватажок, австралопітек із одним вухом, приблизно такого самого віку й зросту, як і Задивлений на Місяць, лише тендітнішої статури, навіть зробив короткий набіг на територію ворожого племені, голосно ревучи та розмахуючи руками, щоб налякати супротивників і підтримати власну хоробрість. Води в струмку тепер залишилося тільки по щиколотку, не більше, але чим далі просувався Одновухий, тим більш непевним і зніченим він ставав. Дуже скоро він сповільнився, відтак зовсім зупинився, повернув назад і з удаваною гідністю почимчикував до своїх.

У всьому іншому їхня щоденна рутина не зазнала жодних змін: плем'я зібрало досить їжі, щоб прожити до наступного дня й ніхто не помер.

Того вечора кристал знову чекав на них, оточений розпульсованою аурою світла та звуку. Цього разу програма була вигадливішою й трохи відрізнялася від учорашньої.

Деяких представників племені кристал повністю ігнорував, зосередивши увагу на найбільш перспективних особинах. Задивлений на Місяць потрапив до їх числа, він іще раз відчув допитливого випробувача, що намагався пізнати невикористаний потенціал його мозку. Потім почалися видіння.

Ці видіння могли народжуватися в кристалі чи, можливо, у його мозку. У будь-якому разі, для Задивленого на Місяць вони були цілком реальні. Якимось чином звичний автоматичний імпульс виганяти чужаків зі своєї території був приспаний.

Він побачив мирну сім'ю австралопітеків, вона лише в одному відрізнялася від тих, які він зазвичай спостерігав: самець, самка й двійко дітей, що таємничим чином постали перед ним, були ситі та вгодовані, з гладким блискучим хутром. Такого достатку Задивлений на Місяць не міг навіть уявити.

Несвідомо він відчув свої ребра, що випиналися з тіла, а натомість ребра тих істот покривав лій. Вони відпочивали біля входу до своєї печери, час від часу ліниво перевертаючись на осонні, явно перебуваючи в мирі з цілим світом. Час від часу самець голосно відригував, напевно, наївшись досхочу.

Більше нічого не відбулось, і після п'яти хвилин видіння раптом зникло. Кристал перетворився на мерехтливий екран у темряві; Задивлений на Місяць потермосив себе, немов прокидаючись зі сну, заледве розуміючи, де він є, і повів своє плем'я назад до печер.

Він не мав свідомих спогадів про те, що бачив тієї ночі. Коли замислений австралопітек сів біля входу до свого лігва, його вуха

вловлювали звуки світу довкола нього, а в серці прокидався невиразний біль від нової потужної емоції. Це було невиразне й розпливчасте почуття заздрості й незадоволення своїм життям. Він не мав уявлення про причину такого стану, але невдоволення заполонило його єство, і Задивлений на Місяць іще на один малесенький крок наблизився до людини.

Вистава з тими відгодованими приматами повторювалася щоночі, аж поки не стала джерелом заздрісного роздратування в її глядача. Це роздратування породило в душі Задивленого на Місяць вічну гризоту. Але те, що він бачив у себе перед очима, не могло дати бажаного висліду, потрібне було ще психологічне підкріплення. Якоїсь миті в житті австралопітека раптом відбувся прорив, про який він потім ніколи не міг згадати. Атоми його примітивного мозку сформувалися в нові комбінації. Якщо він виживе, то ті комбінації стануть вічними й разом із його генами передадуться наступним поколінням.

Еволюція — страшенно повільний процес, але кристал терплячий. Ні він, ані його точні копії, розкидані по половині земної кулі, не сподівалися досягти успіху з усіма десятками груп, що брали участь в експерименті. Сотні невдач не мали значення, коли єдиний успіх міг би змінити долю світу.

До наступної повні плем'я бачило одне народження й дві смерті. Причиною однієї смерті став голод, а друга трапилася під час нічного ритуалу. Намагаючись акуратно з'єднати два камені до купи, один австралопітек раптово знепритомнів. Кристал миттєво згас, і плем'я отямилося від гіпнозу. Однак той примат, що знепритомнів, і далі лежав нерухомо, і до ранку, як звичайно, його тіло зникло.

Наступного вечора випробувань не проводилося, кристал досі аналізував свою помилку. У темряві плем'я проминуло плиту, цілком нехтуючи її. А наступної ночі кристал знову був готовий до роботи.

Четверо вгодованих австралопітеків досі являлися Задивленому на Місяць, але тепер вони робили незвичайні речі.

Задивлений на Місяць почав дрібно тремтіти, йому здавалося, що його мозок зараз вибухне, він не хотів на це дивитися, хотів відвернутися. Але та нещадна сила, що контролювала його, не послаблювала свого впливу, він мав засвоїти урок до кінця, хоч як повставали проти цього його інстинкти.

Ті інстинкти добре прислужилися предкам австралопітеків у дні теплих дощів і родючої землі, коли їжа була скрізь, хоч куди подайся. Тепер часи змінилися й успадкована мудрість віків перетворилася на безтям. Людиноподібні мусили пристосуватись або вимерти, як чимало більших і сильніших тварин до них, чиї кістки лежали, схоронені у вапнякових пагорбах.

Отож-бо Задивлений на Місяць незмигно споглядав кристал, поки його мозок був відкритий для незрозумілих маніпуляцій. Часто він відчував нудоту, але відчуття голоду було постійним. Час від часу його руки несвідомо стискалися в жестах, що визначать його новий спосіб життя.

Задивлений на Місяць несподівано зупинився, побачивши, як стадо бородавочників, принюхуючись і рохкаючи, рухалося стежиною. Свині й примати завжди ігнорували одне одного, адже їхні інтереси не перетиналися. Так само, як більшість тварин, що не змагаються за їжу, вони просто трималися подалі одне від одного.

Утім, тепер Задивлений на Місяць завмер, побачивши їх, відступив назад, потім рушив уперед, намагаючись зрозуміти свої імпульси. Немов сновида, австралопітек почав нишпорити по землі, шукаючи щось, хоч, що саме шукав, він не міг би пояснити, навіть якби вмів розмовляти. Задивлений на Місяць пізнав цю річ, коли побачив її.

Він підібрав важкий загострений камінь близько п'ятнадцяти сантиметрів завдовжки, і, хоч тримати його було не надто зручно, цей камінь мав згодитися. Примат змахнув рукою з каменем, спантеличений її збільшеною вагою, він тішився відчуттям сили й влади. Тоді Задивлений на Місяць почав обережно підходити до найближчої свині.

Йому трапилося молоде порося, дурне навіть за невибагливими стандартами розуму бородавочника. Хоч воно й помітило австралопітека кутиком ока, але не сприйняло мавпу серйозно, допоки вже не було запізно. Та й чому бородавочник мав підозрювати цих безпечних створінь у якихось лихих намірах? Бородавочник прошкував своєю дорогою, риючи траву, аж поки кам'яний молот не знищив його невиразну свідомість. Решта стада й далі собі паслася, нічим не потривожена, убивство було тихим і швидким.

Інші примати здивовано й захоплено спостерігали за цим дійством. Тепер вони зібралися навколо свого ватажка. Потім один із них підняв скривавлений камінь і почав гатити по мертвій свині. Інші наслідували його, використовуючи палиці й каміння, які тільки могли знайти, аж поки їхня жертва не перетворилася на брудне місиво м'яса та кісток.

Відтак їм стало нудно, деякі людиноподібні розбрелися по довколишній місцевості, доки інші нерішуче завмерли над понівеченим трупом — майбутнє світу чекало на їхнє рішення. Минуло надзвичайно багато часу, аж раптом одна з самиць-годувальниць почала лизати закривавлений камінь, який вона тримала в руці.

А ще більше часу знадобилося Задивленому на Місяць, хоч йому вже стільки було показано, щоб зрозуміти: він більше ніколи не голодуватиме.

Розділ 4

Леопард

Хоча знаряддя, якими їх запрограмували послуговуватися, були доволі примітивні, вони могли змінити світ і зробити австралопітеків його господарями. Найпримітивнішим із цих знарядь був ручний камінь, що збільшував силу удару, і ломака з кістки, яка подовжувала досяжність об'єкта та вберігала від іклів і пазурів розлюченої тварини. Із цими знаряддями вся та нескінченна ходяча їжа, яка мешкала в савані, тепер належала людиноподібним.

Проте австралопітеки потребували допоміжних знарядь, бо їхні зуби й нігті не могли розшматувати щось більше за кролика. На щастя, Природа забезпечила їм прекрасні інструменти, залишалося тільки виявити достатньо розуму, щоб їх дібрати.

По-перше, примітивний, але дуже ефективний ніж та пилка — модель, яка служила наступні три мільйони років, — нижня щелепа антилопи із зубами. Її істотно не вдосконалювали до появи сталі. Ще шило або кинджал у формі рогу антилопи і, нарешті, скребки, зроблені з повної щелепи будь-якої маленької тварини.

Камінь, ломака, ріг-кинджал, кістковий скребок — ці чудові винаходи допомогли австралопітекам вижити. Людиноподібні швидко визнали знаряддя за символи могутності, але минуло багато місяців перед тим, як їхні неповороткі пальці навчилися зрештою використовувати їх.

Можливо, якби австралопітеки мали більше часу, вони могли і власним розумом дотумкати до такого дивовижного й чудового використання природної зброї як знаряддя. Проте обставини повстали проти них, і навіть тепер з інструментами людиноподібні мавпи могли згинути навіки в тих тисячоліттях, що пролягли від них до людини.

Приматам випав золотий шанс. Другої такої нагоди вже не буде; їхнє майбутнє, якщо висловлюватися надто літературно, у їхніх руках.

Місяць повнився й зникав, діти народжувалися й іноді виживали, виснажені, беззубі тридцятилітні старі помирали, уночі леопард забирав свою данину, Інші щодня погрожували їм із протилежного берега струмка — і плем'я процвітало.

Австралопітеки добре засвоїли уроки, тепер вони могли запросто впоратися з усіма інструментами, які їм довірили. Навіть згадка про голод зникла з їхніх мізків, і хоча з початком полювання бородавочники стали лякливими, були ще газелі, антилопи й зебри, яких на рівнині паслася сила-силенна. Усі ці й інші тварини стали здобиччю новоспечених мисливців.

Австралопітеки більше не зомлівали від голоду, тепер вони мали час і на відпочинок, і на перші зародки мислення. Це нове, краще життя сприймалось як належне, людиноподібні не пов'язували його з монолітом, який досі стояв біля стежки до струмка. Якби вони колись і замислилися про причини таких змін, то поставили б їх на карб своїм розумовим здібностям. Та вони вже й не уявляли собі, як можна жити по-іншому.

Одначе жодна утопія не ідеальна, і ця теж мала певні вади. Першою з них був леопард-людожер, чия пристрасть до австралопітеків навіть посилилася відтоді, як вони стали вгодованішими. І друга — плем'я на іншому березі річки. Якимось дивом Інші вижили, уперто відмовлялися помирати з голоду і далі дратували плем'я Задивленого на Місяць.

Проблема леопарда була розв'язана почасти випадково, почасти завдяки серйозній, майже фатальній помилці Задивленого на Місяць. Утім, спершу ідея, яка спричинила помилку, здавалася такою чудовою, що ватажок аж пританцьовував з утіхи, радіючи, що це спало йому на думку. Напевно, його й не варто надто обвинувачувати за те, що не передбачив усіх можливих наслідків.

Плем'я досі іноді переживало лихі дні, хоч тепер це вже не мало безпосереднього стосунку до їхнього виживання. До сутінок вони не змогли нічого вполювати, і Задивлений на Місяць повів своє втомлене й роздратоване плем'я назад до прихистку на ніч. На порозі власної домівки вони знайшли один із рідкісних дарунків фортуни.

На стежці лежала доросла антилопа. Вона зламала задню ногу, але ще мала сили боротися, тож шакали трималися від її гострих рогів на шанобливій відстані. Хижаки були терплячі, вони знали: треба лише дочекатися слушної миті.

Але шакали геть забули про конкуренцію за їжу. Коли з'явилися людиноподібні, їм довелося втекти з сердитим гарчанням. Спершу австралопітеки також насторожено кружляли навколо здобичі, тримаючись подалі від її небезпечних рогів, а потім кинулися в наступ із палицями й каменюками.

Це зовсім не був швидкий скоординований наступ, до того часу, як нещасна тварина померла, сонце вже майже сіло і шакали знову посміливішали. У душі Задивленого на Місяць боролися два сильні почуття — страх і голод, він повільно усвідомлював, що його зусилля можуть виявитися марними. Залишатися довше поза печерами було надто небезпечно.

Потім Задивлений на Місяць іще раз підтвердив власну геніальність. Напруживши уяву, він подумки переніс убиту антилопу до своєї безпечної печери. Ватажок почав тягнути тушу в бік скелі, а інші, зрозумівши його намір, кинулися допомагати.

Якби він знав, як важко тягти вбиту антилопу, то ніколи б не брався за це. Лише сила й витримка, успадковані від його давніх пращурів, дозволили Задивленому на Місяць буксувати тушу крутим схилом. Кілька разів, ревучи від розчарування перед поразкою, він майже кидав свою здобич, але впертість така сама потужна, як і голод, штовхала

його вперед. Інші подекуди допомагали йому, інколи заважали, а найчастіше просто байдуже рухалися поруч. Але зрештою він зробив це, в останні хвилини перед заходом сонця антилопу затягли до печери — і розпочався бенкет.

Кілька годин по тому ситий донесхочу Задивлений на Місяць раптом прокинувся. Сам не знаючи чому, він сів у темряві серед сонних тіл своїх одноплеменців і почав дослухатися.

Жодних звуків, окрім тяжкого дихання навколо, здавалось, увесь світ поринув у сон. Каміння перед входом до печери у світлі місяця в зеніті видавалося білим, мов кістка. Навіть думка про якусь небезпеку здавалася безглуздою.

Потім через якийсь час почувся шурхіт гальки. Нажаханий, але й зацікавлений Задивлений на Місяць підповз до виступу печери й зазирнув через її край.

Від того, що він там побачив, його паралізувало страхом так, що протягом тривалого часу він не міг поворухнутися. За якихось сім метрів унизу, просто на нього світили два блискучі золотаві ока, ці очі так загіпнотизували його, що він заледве розібрав гнучке жилаве тіло, яке перестрибувало з каменя на камінь. Ніколи досі леопард не забирався так високо. Хижак не звертав уваги на нижчі печери, хоч мав би знати, що там теж є здобич. Тепер його цікавила інша жертва, до вищих скель леопарда вабив запах крові.

За кілька секунд ніч розірвали жаскі крики австралопітеків із печери вище. Зрозумівши, що він утратив переваги несподіваного нападу, леопард загарчав від люті. Але він усе ще рухався вперед, бо знав: йому нема чого боятися.

Хижак досяг виступу перед входом у печеру й секунду спочивав просто неба. Запах крові заполонив усе, він наповнював його знавіснілу

крихітну свідомість одним нестримним бажанням. Леопард рішуче прослизнув до печери.

Тут хижак схибив уперше, бо від раптового переходу з освітленої місяцем місцини до темної печери навіть його звиклі до пітьми очі на мить осліпли. Австралопітеки могли бачити його силует на тлі входу в печеру ясніше, ніж леопард міг розгледіти їх. Людиноподібні були налякані, але тепер уже не зовсім безпорадні.

Геть не криючись, леопард гарчав і бив хвостом, роззираючись у пошуках жаданої їжі. Якби він зустрів своїх жертв просто неба, у нього не виникло б жодних проблем, але тепер примати були всі гуртом загнані в пастку, розпач додав їм сміливості здійснити неможливе, і вперше вони мали засоби для оборони.

Леопард зрозумів, що щось не так, коли відчув приголомшливий удар по голові. Він кинувся вперед, почувся крик болю, бо кігті його передніх лап розсікли м'яку плоть. Потім леопард відчув біль, немов від того, що щось гостре вп'ялося йому в тіло — раз, удруге й, нарешті, утретє. Він обернувся, воліючи завдати удару, але тіні верещали й танцювали зусібіч, він не міг обрати об'єкт для нападу.

Знову сильний удар поперек морди. Зуби леопарда гризнули щось біле, що падало на нього в темряві, — це виявилася лише мертва кістка. Тепер остаточне та неймовірне приниження — його тягнуть за хвіст.

Леопард обернувся, відкидаючи свого зухвалого кривдника до стіни печери. Проте, хай що хижак робив, він не міг уникнути граду ударів, який завдавали йому своєю новою зброєю незграбні, але дужі руки. Його рик болю перетворився на рик тривоги, а тривога змінилася на розпуку. Невблаганний мисливець тепер став здобиччю й відчайдушно намагався втекти.

І нарешті леопард припустився другої помилки: через несподіванку та страх він забув, де перебуває зараз. Чи, можливо, він просто був настільки приголомшений і засліплений градом ударів, які сипалися на його голову, у будь-якому разі, леопард хутко вискочив із печери. Він жахливо заверещав, не відчувши ґрунту під лапами. Трохи згодом пролунав глухий звук — то леопард урізався в скелі, після цього було чути лише шурхіт камінців, який швидко затих.

Окрилений перемогою, Задивлений на Місяць довго танцював і жебонів біля входу в печеру. Він слушно зауважив, що відтепер увесь його світ змінився і він, Задивлений на Місяць, більше не безпорадна жертва обставин.

По тому австралопітек повернувся до печери й уперше у своєму житті поринув у глибокий сон.

Уранці плем'я знайшло труп леопарда біля підніжжя скелі. Попри те, що хижак помер, минув іще якийсь час, поки хтось із них наважився підступити до переможеного чудовиська, згодом вони всі оточили його зі своїми камінними ножами й пилками.

На них чекала дуже важка робота, тому того дня вони не полювали.

Розділ 5

Зустріч на світанку

Ведучи своє плем'я до річки в непевних світанкових променях, Задивлений на Місяць нерішуче затримався на знайомому місці. Він відчував: тут чогось бракує, але не міг згадати, чого саме.

Зрештою Задивлений на Місяць не став над цим надто замислюватися, зараз його голова була заклопотана важливішими справами.

Немов грім і блискавиця, неначе хмари й буря, кристал відлетів так само таємниче, як і з'явився. Він зник у минулому, що для австралопітеків не існувало, тож Задивлений на Місяць більше ніколи про нього не згадував.

Ні плем'я, ані їхній ватажок ніколи не дізнаються, що цей кристал зробив для них. Прямуючи до струмка, вони лише на хвильку зупинилися на тому місці, де він колись стояв, самі не знаючи чому.

На іншому боці струмка, на своїй досі незайманій і безпечній території, Інші перші вгледіли Задивленого на Місяць і з десяток самців його племені, чиї силуети чітко вимальовувалися на тлі світанку. Вони зчинили свій звичний галас, але цього разу їм не відповідали.

Упевнено й цілеспрямовано і — мовчки — Задивлений на Місяць і його побратими спускалися на нижчий пагорб, щоб обійти річку. Коли вони наблизились, Інші раптом замовкли, їхній ритуальний гнів ущух і змінився на тваринний жах.

Вони збагнули: щось сталося, ця зустріч відрізняється від усіх попередніх. Камінні ломаки та примітивні кинджали в руках членів племені Задивленого на Місяць не дуже їх стривожили, бо вони просто не розуміли їхнього призначення. Інші лише відчували, що тепер їхні супротивники налаштовані як ніколи рішуче і це якимось чином їм загрожує.

Процесія зупинилася на краю води, і ця зупинка підбадьорила Інших. Під проводом Одновухого вони знову розпочали свою бойову пісеньку. Галас тривав лише кілька секунд — аж доки передчуття справжньої загрози змусило їх замовкнути.

Задивлений на Місяць підніс руки високо в повітря, демонструючи ношу, яку доти закривали тіла його одноплеменців, — велику гілку, на яку насаджено скривавлену голову леопарда. Пащу хижака відкрили за

допомогою палиці, і величезні ікла примарно поблискували в першому промінні сонця.

Більшість Інших заціпеніли зі страху, тож не могли бодай поворухнутись, але деякі з них почали повільно, спотикаючись, відступати. Саме такого знаку й потребував Задивлений на Місяць. Досі підносячи догори свій трофей, він узявся перетинати струмок. Після секундної затримки його підлеглі захлюпотіли слідом.

Коли Задивлений на Місяць досягнув іншого берега, Одновухий досі стояв на своїй території. Можливо, він був надто хоробрий чи занадто дурний, щоб тікати, можливо, він усе ще не міг повірити, що це відбувається насправді.

Боягуз або герой — хіба не однаково, коли смерть шкіриться до тебе своїм жахливим вищиром?

Інші поховалися в кущі, здійнявши вереск від переляку, але вони повернуться й скоро забудуть про свого втраченого зверхника.

Кілька секунд Задивлений на Місяць нерішуче стояв над своєю новою здобиччю, намагаючись усвідомити той дивний факт, що мертвий леопард теж може вбивати. Тепер він став володарем світу й не знав до пуття, що робити далі.

Проте він щось вигадає.

Розділ 6

Поява людини

Нова тварина з'явилася на планеті Земля, неквапно поширюючись світом із серця Африки. Вона була аж така рідкісна, що під час побіжного огляду її навіть важко було помітити серед мільйонів істот,

якими кишіла земля й вода. Ніхто не міг гарантувати, що ця істота зможе процвітати чи хоча б вижити в цьому світі, де набагато могутніші тварини зникали; її доля досі залишалася невизначеною. За сто тисяч років відтоді, як кристал зійшов на Африку, людиноподібні не вигадали нічого нового. Проте вони почали змінюватись і покращувати свої вміння, неприступні іншим тваринам. Кістяні ломаки збільшували досяжність їхніх рук і силу удару, австралопітеки вже не були безпорадними проти хижаків, з якими мали конкурувати за їжу. Менших м'ясоїдних вони могли відігнати від їхньої власної здобичі, більших — налякати й змусити відступити.

Їхні масивні зуби стали менші, оскільки для людиноподібних вони вже не мали такого значення. Каменями з гострими кутами вони могли послуговуватися, щоб викопувати корінці чи розрізати тверду плоть і волокна. Тож австралопітеки почали використовувати їх, і це мало неймовірні наслідки. Людиноподібні більше не стикалися з неодмінним голодуванням, коли їхні зуби руйнувалися чи випадали, навіть найгрубіші знаряддя могли додати їм багато років життя. Коли зменшились їхні ікла, почала змінюватися й форма обличчя: зникла тваринна морда, масивні щелепи стали тоншими, рот уже був здатен вимовляти тонші звуки. Мова ще досі на мільйон років попереду, але вже зроблено перші кроки до неї.

А потім світ почав змінюватися. На чотирьох великих хвилях, гребені яких припадали на кожні дві тисячі років, Льодовикові періоди охоплювали землю, залишаючи на ній свої сліди. Далі від тропіків льодовики вбили всіх, хто зарано покинув свою прабатьківщину, і скрізь, де повіяло холодом, були види, які не змогли пристосуватися до нових умов.

Коли лід зійшов, то забрав із собою чимало ранніх видів, серед них і австралопітеків. Але вони, на відміну від багатьох інших, залишили по собі нащадків, австралопітеки не вимерли, вони трансформувалися. Знаряддя праці переробили своїх винахідників.

Від застосування палиць і кременю руки людиноподібних стали далеко вправнішими за будь-що у тваринному світі, а це надало їм змогу робити кращі інструменти, а кращі інструменти, своєю чергою, удосконалювали їхні кінцівки й мозок. Так відбувався прискорений, чітко скерований процес, у результаті якого постала Людина.

Перші справжні люди мали інструменти й зброю не набагато досконаліші, ніж їхні предки за мільйон років до них, але вони вміли вправніше послуговуватися ними. Десь посеред тих темних віків люди вигадали найпотрібніший інструмент у світі, якого, одначе, не можна ні побачити, ані торкнутися. Вони навчилися говорити й виграли першу велику битву з Часом. Тепер знання одного покоління передавались іншому, і кожна епоха починалася там, де зупинилася попередня.

На відміну від тварин, які знали лише сучасність, Людина здобула минуле й через нього почала торувати шлях до майбуття.

Ще люди навчилися користатися з сил природи. Приборкавши вогонь, наші предки розпочали розвиток технологій і назавжди покинули свою первісну колиску серед тваринного світу. На зміну каменю прийшла бронза, а відтак залізо. Полювання доповнилося вирощуванням. Плем'я перетворилося на село, а село на місто. Мова почала увічнюватися завдяки позначкам на камені, глині й папірусі. Людина вигадала філософію та релігію. Вона необачно заселила небо богами.

Тіло людини ставало дедалі слабшим і менш захищеним, натомість засоби нападу ставали дедалі страшнішими. З каменю, бронзи, заліза й сталі людина створила повний арсенал усього, що могло різати та колоти, і досить рано навчилась уражати свої жертви на відстані. Спис, лук, рушниця й, нарешті, керована ракета — зброя далекого діапазону дії та джерело необмеженої влади.

Без цієї зброї, дарма що часто-густо її застосовували проти до себе подібних, Людина ніколи б не завоювала світу. У зброю людина вклала серце й душу, і протягом віків зброя вірно служила своїм творцям.

Але відтепер з появою зброї, хай скільки людство існуватиме, воно завжди мусить жити в позиченому часі.

Частина 2

MAT-1

Розділ 7

Спеціальний рейс

Не має значення, укотре ви покидаєте Землю, казав собі доктор Гейвуд Флойд, ви ніколи не перестанете хвилюватися перед відльотом. Він був раз на Марсі, тричі на Місяці й на різноманітних космічних станціях так часто, що вже й збився з ліку. Але з наближенням миті старту він усвідомлював дедалі більшу напругу, зачудування та трепет, а також — так — хвилювання, яке ставило його на один рівень із будь-яким сухопутним щуром, що очікує свого першого космічного хрещення.

Реактивний літак, який доправив доктора Флойда сюди з Вашингтона після термінової нічної зустрічі з Президентом, тепер знижувався над, мабуть, найвідомішим, але й досі найбільш грандіозним краєвидом у світі. Пам'ятники двом першим генераціям Підкорення Космосу простягалися на двадцять миль на південь від узбережжя Флориди, окреслені червоними миготливими вогниками, стояли корпуси "Сатурнів" і "Нептунів", які прокладали людству стежку до інших планет. Ці космічні кораблі зараз уже належали історії. На обрії у світлі прожекторів купалася срібна вежа — останній "Сатурн V", уже двадцять років національний пам'ятник і місце паломництва для туристів. Недалеко на тлі неба бовваніла рукотворна гора, неймовірний гігант —

Корпус Ракетобудування. Ця будівля досі вважалася за найвищу споруду на Землі.

Проте все це належало вже минулому, а доктор Флойд летів у майбутнє. Коли літак почав приземлятися, він міг бачити під собою лабіринт будівель, потім велетенську злітну смугу, а через Флоридську рівнину широким чорним шрамом простягалася гігантська пускова доріжка. Наприкінці цієї доріжки, оточений транспортними засобами, залитий світлом, стояв космічний корабель, що готувався злетіти до зірок. Через обман зору, викликаний несподіваною зміною швидкості й висоти, докторові Флойду раптом здалося, що він дивиться вниз на маленького сріблястого метелика, спійманого в промінь ліхтаря.

Потім дрібні метушливі фігурки внизу на землі повернули йому справжнє уявлення про розміри космічного корабля, відстань між вузькими V-подібними крилами якого була щось до шістдесяти метрів. "І цей неймовірний гігант, — недовірливо, але й не без гордості подумав собі Флойд, — чекає на мене". Наскільки він знав, це було вперше, щоб усю місію підготовлювали заради доставки однієї-єдиної людини на Місяць.

Попри те що зараз була друга година ночі, група репортерів та операторів перехопила його на освітленому шляху до космічного корабля "Оріон III". Кількох із них він знав особисто, для нього як Голови Національної ради астронавтики прес-конференції являли собою частину повсякденного життя. Утім, зараз не місце й не час для інтерв'ю, та й сказати він їм нічого не може, але дуже важливо не образити панів медійників.

— Докторе Флойд! Я Джим Фостер із "Ассошіейтід ньюз". Скажіть кілька слів про мету вашого польоту?

— На жаль, без коментарів.

— Але ви справді зустрічалися з Президентом сьогодні вночі? — спитав знайомий голос.

— О, привіт, Майку. Боюся, ти даремно прокинувся так рано. Справді, без коментарів.

— Ви можете підтвердити чи спростувати інформацію про епідемію на Місяці? — запитав телевізійний репортер, поспішаючи за доктором і намагаючись тримати Флойда в об'єктиві своєї мініатюрної камери.

— Без коментарів, — похитав головою Флойд.

— А як щодо карантину? — поцікавився інший репортер. — Скільки він іще триватиме?

— Я не можу вам цього сказати.

— Докторе Флойд, — настирливо звернулася до нього маленька, але рішуча леді з преси, — яке ви можете дати пояснення цьому раптовому блокуванню зв'язку з Місяцем? Це якось пов'язано з політичною ситуацією?

— Якою ще політичною ситуацією? — роздратовано запитав доктор Флойд.

Серед репортерів прокотився сміх, хтось із них гукнув "Щасливої дороги, докторе!", коли він пройшов у зону, неприступну переслідувачам.

Наскільки він пам'ятав, зараз у країні не було жодних "політичних ситуацій", лише постійна криза. Із 1970-го року світ потерпав від двох проблем, які за іронією долі заперечували одна одну.

Хоч контроль за народжуваністю був тепер дешевий, надійний і дозволений усіма основними релігіями, людство запізнилося: населення Землі наразі становило шість мільярдів, третина з них китайці. У деяких авторитарних суспільствах закон дозволяв мати кожній родині не більше як двох дітей, але простежити за виконанням цього припису було важко. Як вислід, усі країни потерпали від браку їжі, навіть у Сполучених Штатах траплялися дні без м'яса, повсюдний голод передбачали в найближчі п'ятнадцять років, попри героїчні спроби вирощувати їжу в морі та розробляти синтетичне харчування.

Незважаючи нате, що міжнародне координування зусиль у боротьбі з голодом було конче потрібне, протистоянь між країнами виникало не менше, ніж раніше.

За мільйони років людська раса не втратила своїх агресивних інстинктів, символічні знаки, зрозумілі лише професійним політикам, показували: тридцять вісім ядерних держав спостерігають одна за одною з войовничою готовністю. Усі гуртом вони мали достатній мегатоннаж, щоб зруйнувати всю поверхню земної кори. І хоч, на диво, досі ніхто ще не застосовував атомної зброї, так не могло тривати вічно.

А тепер із незрозумілих причин китайці почали продавати меншим країнам повний ядерний потенціал із п'ятдесяти боєголовок і з системою доставки. Ціна дорівнює лише 200,000,000 доларів, і найпростіші умови покупки.

Деякі експерти вважали, що, можливо, китайці просто намагаються зміцнити свою розхитану економіку, переводячи застарілі бойові системи в готівку. Проте існував й інший погляд: вони вигадали таку зброю, що не потребували іграшок на кшталт ядерних боєголовок. Ходили чутки про радіогіпноз за допомогою супутника, віруси примусу й шантаж штучними хворобами, від яких мали ліки лише самі китайці. Усі ці милі припущення являли собою, звичайно, пропаганду або чисту фантазію, але й повністю заперечити їх також ніхто не міг. Отже,

щоразу, коли доктор Флойд відлітав із Землі, він не знав, чи буде хоч куди повертатися.

Коли єдиний пасажир зайшов у салон, його вітала стюардеса: "Доброго ранку, докторе Флойд. Я місс Сіммонс, від імені капітана Тайнеса й другого пілота Балларда я рада вітати вас на борту".

— Дякую, — відповів Флойд, усміхаючись, а сам подумав, чому всі стюардеси на космічних кораблях мають такі механічні голоси.

— Вирушаємо через п'ять хвилин, — вела далі стюардеса, жестом запрошуючи його в порожній салон для двадцяти пасажирів. — Ви можете обрати будь-яке місце, але капітан Тайнес радить вам сісти ліворуч біля вікна, якщо ви хочете спостерігати за процесом зльоту й посадки.

— Я так і вчиню, — відповів доктор Флойд, прямуючи до нарадженого місця.

Стюардеса ще трохи пометушилася біля нього, а потім рушила до своєї кабінки в кінці салону.

Флойд сів на сидіння, закріпив паски безпеки навколо талії й плечей та пристебнув портфель на сусіднє місце. За мить із м'яким клацанням увімкнувся гучномовець.

— Доброго ранку, — пролунав голос міс Сіммонс, — вас вітає спеціальний рейс № 3 з Кеннеді до Космічної станції-1.

Очевидно, стюардеса збиралася виконати для свого єдиного пасажира всю звичну промову перед зльотом, і Флойд не зміг стримати усміху, коли вона невблаганно заговорила:

— Наш рейс триватиме п'ятдесят п'ять хвилин. Максимальне прискорення — два же, ми будемо в стані невагомості тридцять хвилин. Будь ласка, не залишайте свої місця доти, доки не увімкнуться сигнальні вогні.

Флойд обернувся й гукнув через плече:

— Дякую!

Йому відповіли трохи збентеженою, але чарівною усмішкою.

Після цього єдиний пасажир спеціального рейсу відкинувся в кріслі й розслабився. Як він підрахував, ця подорож коштуватиме платникам податків трохи більше від мільйона доларів. Якщо вона не виправдає себе, то його виженуть із роботи, але він завжди може повернутися в університет до свого перерваного дослідження над формуванням планет.

— Починаємо зворотний відлік, — почувся в гучномовці голос капітана зі звичними для радіодикторів заспокійливими інтонаціями.

— Злітаємо через хвилину.

Як завжди, здавалося, що ця хвилина тягнулася вічність. Флойд гостро усвідомлював, які неймовірні сили зосередилися навколо нього, чекаючи на звільнення. У двох паливних баках космічного корабля й у системі накопичення енергії стартової доріжки дрімала сила атомної бомби. І вся ця енергія для того, щоб віднести його, Гейвуда Флойда, за дві сотні миль від Землі.

Тепер говорити старомодні "п'ять — чотири — три — два — один — пуск" не прийнято, надто дорого коштував цей відлік людським нервам.

— Запуск через п'ятнадцять секунд. Ви почуватиметеся краще, якщо почнете глибоко дихати.

Це справді правильно і з психологічної, і з фізіологічної позиції. Наповнюючи легені киснем, Флойд відчув себе краще. Коли катапульта почала розгойдувати свій тисячотонний снаряд, щоб жбурнути його над Атлантикою, він був готовий до будь-яких навантажень.

Важко сказати, коли саме вони відірвалися від землі й злетіли в повітря, але ракета раптово заревла вдвічі голосніше, а Флойд відчув, що чимдалі глибше занурюється в подушки свого крісла. Тепер, збагнув він, перша стадія польоту вже минула. Доктор хотів був глянути у вікно, але навіть повернути голову було важко. Це не спричинювало якогось дискомфорту, а, навпаки, перевантаження, прискорення й шалений рев моторів породжували в ньому незвичну ейфорію. У вухах дзвеніло, кров швидше бігала венами, Флойд почувався так добре, як ніколи впродовж багатьох років. Він знову став молодим, йому хотілося співати вголос — і тут можна було й співати, все одно ніхто не почує.

Це піднесення хутко минуло, коли до доктора Флойда повернулось усвідомлення того, що він залишає Землю й геть усе, що коли-небудь любив. На рідній планеті в нього зосталися троє дітей без матері, яка десять років тому відбула в ту фатальну подорож до Європи (Уже минуло десять років? Це неможливо. Але так воно і є…). Можливо, хоч заради них він мусить одружитися знову.

Він майже загубив відчуття часу, коли тиск і шум різко ослабли, а гучномовець проголосив:

— Підготовка до відокремлення нижнього ступеня. Руш!

Невеликий струс, і раптом Флойд згадав цитату Леонардо да Вінчі, яку він бачив колись на екрані в офісі НАСА:

"Великий Птах здійснить політ на спині великого птаха й принесе славу гнізду, в якому він народився".

Ну, тепер Великий Птах летів вище, ніж да Вінчі міг навіть уявити, а його використана частина поверталася назад на Землю.

Зробивши дугу в десять тисяч миль, порожній перший ступінь ракети планеруватиме в атмосфері, утрачатиме швидкість, поки приземлиться на мисі Кеннеді. За кілька годин після заправки й перевірки він уже знову буде готовий доправити іншу команду до царства сліпучої тиші, якої сам ніколи не досягне.

"Тепер, — подумав Флойд, — ми йдемо своїм ходом, на півдорозі до орбіти". Коли після запуску верхнього ступеня знову почалося прискорення, тиск був набагато слабшим: насправді Флойд відчував не більше ніж нормальну силу тяжіння. Проте ходити він не міг, бо "верх" тепер був у передній частині салону. Якби Флойду раптом спала нерозважлива думка покинути своє сидіння, він би розбився об задню стінку.

Цей ефект породжував певний дискомфорт, бо здавалося, ніби корабель стоїть на хвості. Для Флойда, який перебував у передній частині салону, усі місця здавалися закріпленими перед ним вертикально. Він щосили намагався не звертати уваги на цю прикру ілюзію. І тут назовні перед ними вибухнув світанок.

За лічені секунди вони прожогом помчали крізь завісу малинового, рожевого, золотавого й блакитного в пронизливу білість дня. Попри тоновані вікна, що мали відбивати сонячне світло, перші промені, які розійшлися салоном, майже осліпили Флойда на кілька хвилин. Він у космосі, хоч зірок тут не видно.

Флойд затулив очі рукою й спробував визирнути в найближче вікно. Там у променях сонця світилося, мов до білого розжарений метал,

стрільчасте крило корабля, а навколо — цілковита пітьма, у тій темряві мусило бути повно зірок, але їх годі було побачити.

Потихеньку зникала вага, ракета виходила на орбіту. Шалений гуркіт двигунів змінився на приглушене ревіння, потім шипіння й урешті зовсім заглух. Якби не було ременів безпеки, Флойд сплив би над сидінням, шлунок намагався це зробити в будь-якому разі. Доктор лише сподівався, що ті пігулки, які йому дали півгодини й десять тисяч миль тому, подіють. За свою кар'єру він лише раз мав напад космічної хвороби і більше не хотів повторень цього стану.

З гучномовця долинув спокійний і впевнений голос пілота:

— Будь ласка, дотримуйтеся правил поведінки в умовах невагомості. Ми пристикуємося до Космічної станції-1 за сорок п'ять хвилин.

Стюардеса рухалася вузьким коридором праворуч від щільно розташованих сидінь. У її ході була якась легка сповільненість, її ноги піднімалися від підлоги над силу, наче загрузаючи в чомусь глевкому. Вона трималася біля яскраво-жовтих смуг липучок, якими були вкриті уся підлога й стеля. Підлога й підошви її сандалій мали міріади крихітних гачків, які зчіплялися разом, наче реп'яхи. Цей трюк із ходінням у повній невагомості дуже підбадьорював дезорієнтованих пасажирів.

— Докторе Флойд, чи не бажаєте чаю або кави? — гречно запитала стюардеса.

— Ні, дякую, — усміхнувся пасажир. Він завжди почувався як немовля, коли доводилося смоктати напої з тих пластикових пляшечок.

Стюардеса все ще нерішуче стояла біля нього, коли він відімкнув валізу й приготувався дістати папери.

— Докторе Флойд, можу я вас дещо спитати?

— Звичайно, — відповів той, поглянувши на дівчину поверх окулярів.

— Мій наречений — геолог на "Клавіусі", — промовила міс Сіммонс, обережно добираючи слова, — і вже тиждень від нього жодної звістки.

— Дуже шкода. Можливо, він не на базі й не може вийти на зв'язок.

Стюардеса похитала головою:

— Він завше попереджає мене, коли йому доводиться надовго йти в експедиції. Можете собі уявити, як я хвилююся. Усі ці чутки… Це правда, що на Місяці епідемія?

— Якщо це так, то немає причин для хвилювання. Пам'ятаєте, у дев'яносто восьмому був карантин через мутований вірус грипу. Багато людей перехворіли, але ніхто не помер. І це справді все, що я можу сказати, — Флойд рішуче завершив розмову.

Міс Сіммонс приємно усміхнулася й випросталася:

— Дякую вам, докторе. Вибачте, що потурбувала.

— Не переймайтеся, — галантно, але не надто уважно відповів він. А потім заглибився в нескінченні технічні звіти, які, як завжди, відклав на останню хвилину.

Коли Флойд прибуде на Місяць, то навряд чи матиме час читати.

Розділ 8

Зустріч на орбіті

Півгодини по тому пілот оголосив:

— Сідаємо через десять хвилин. Будь ласка, перевірте свої паски безпеки.

Флойд послухався й прибрав папери. Читати під час космічного жонглювання, яке буде впродовж останніх трьохсот миль, значить напрошуватися на неприємності; краще вже заплющити очі й розслабитися, поки корабель штовхатимуть уперед-назад короткими імпульсами ракетної тяги.

За кілька хвилин він помітив перші відблиски Космічної станції-1 лише в кількох милях від корабля. Сонячне світло виблискувало й іскрилося на відполірованій поверхні диска, що мав три сотні ярдів у діаметрі й повільно обертався. Недалеко на тій самій орбіті дрейфував космічний корабель "Тітов-V", а поруч із ним майже круглий "Аріес-1В", космічний віл для найтяжчої роботи, що з одного боку мав чотири короткі ніжки — амортизатори для примісячення.

Космічний корабель "Оріон III" заходив на посадку з вищої орбіти, тут відкривався захопливий вид на Землю, що майоріла позаду станції. З висоти двохсот миль Флойд міг бачити більшу частину Африканського континенту й Атлантичний океан. І хоч Землю значною мірою вкривали хмари, він міг розгледіти блакитно-зелені обриси Золотого Берега.

Центральна вісь Космічної станції з витягнутими приймачами повільно підпливала до них. На відміну від апарата, з якого вона висунулася, вісь не оберталася чи, точніше, оберталася в протилежному напрямку зі швидкістю, що дорівнювала швидкості обертання станції. Завдяки цьому корабель, що прибував, міг уникнути обертання, яке є вельми небажаним під час обміну вантажем чи пасажирами.

М'який поштовх дав знати, що корабель причалив до станції. Іззовні почулося шкряботіння об метал, потім коротке шипіння повітря — це

вирівнювався тиск. Через кілька секунд відчинився шлюз, і чоловік, одягнений у легкі штани й сорочку з короткими рукавами — вбрання, що майже стало уніформою робітників станції, — зайшов до кабіни.

— Радий вас вітати, докторе Флойд. Я Нік Міллер із Служби охорони станції. Буду опікуватися вами до відбуття шатла на Місяць.

Вони поручкалися, потім Флойд усміхнувся стюардесі й сказав:

— Переказуйте капітанові Тайнесу мої вітання й подяку за приємну подорож. Можливо, ми ще побачимося на шляху додому.

Дуже обережно — минув уже рік відтоді, коли він востаннє був у невагомості, і має минути якийсь час перед тим, як він відновить свої навички поводження в космосі, — Флойд руками протягнув себе крізь шлюз у велику циліндричну камеру на осі космічної станції. Камера являла собою кімнату, повністю оббиту м'якими матами, у стінах якої вбудовано ручки, Флойд міцно схопився за одну з них, у цей час уся камера почала обертатися, доки її обертання не вирівнялося з обертанням станції.

По тому, як гравітація слабкими невидимими пальцями захоплювала Флойда, його повільно відносило в бік кругової стіни. Тепер Флойд уже стояв на тому, що стало викривленою підлогою, ледь помітно розгойдуючись, як паросток водорості у хвилях припливу. Відцентрова сила станції заволоділа ним, тут вона ще слабка, але зростатиме, коли прибулий почне рухатися до центру станції.

Від центральної транзитної камери Флойд летів слідом за Міллером униз звивистими сходами. Спершу його вага була настільки незначною, що він мусив триматися за поручні. Та коли вони досягли зали для пасажирів на зовнішній поверхні великого диска, що обертався, Флойд здобув достатньо ваги й уже міг рухатися майже нормально.

Із часу його останнього візиту залу для пасажирів трохи переоснастили. Крім звичайних крісел, маленьких столиків, ресторану й пошти, тепер тут іще розташовувалися перукарня, аптека, кінотеатр і сувенірна крамниця, у якій продавали фотографії та слайди місячних ландшафтів і ландшафтів Землі, шматочки "місячників", "рейнджерів" та "сервейорсів" із гарантією справжності. Вони були охайно запаковані в пластик і космічно дорогі.

— Може, вам щось принести, поки ми чекаємо? — запитав Міллер. — Наш рейс за тридцять хвилин.

— Я б не відмовився від чорної кави з двома грудочками цукру. І ще хочу зателефонувати на Землю.

— Добре, докторе, я принесу каву, а телефони отут.

Мальовничі будки розташовувалися лише за кілька ярдів від двох входів із табличками "Вітаємо в секції США" і "Вітаємо в секції Радянського Союзу". Під табличками висіли повідомлення англійською, російською, а ще китайською, французькою, німецькою й іспанською мовами:

Будь ласка, приготуйте:

Паспорт

Візу

Медичну картку

Дозвіл на переліт

Декларацію про багаж із зазначенням ваги

Приємно, що, пройшовши перевірку в будь-якому з контрольних пунктів, пасажири мали змогу знову спілкуватись одне з одним. Поділ існував лише з адміністративною метою.

Флойд, перевіривши, чи код Сполучених Штатів досі залишався 81, набрав свій дванадцятизначний домашній номер, опустив універсальну пластикову кредитну картку в спеціальний отвір, і через тридцять секунд його з'єднали.

Вашингтон іще спить, до світанку залишилося кілька годин, але він нікого не потурбує. Домогосподарка прослухає повідомлення з автовідповідача, коли прокинеться.

— Місс Флеммінґ, це доктор Флойд. Перепрошую за своє несподіване відрядження й усі пов'язані з цим клопоти. Будь ласка, зателефонуйте до офісу й попросіть забрати мою машину. Сама машина в аеропорту Даллес, а ключі в містера Бейлі, старшого співробітника управління польотами. Іще одне, потелефонуйте до заміського клубу "Чеві-Чейз" і залиште повідомлення секретарю. На жаль, я не матиму змоги грати в тенісному турнірі на наступних вихідних. Перепросіть за мене, напевно, вони на мене розраховували. Потім зателефонуйте "Даунтаун Електронікс" і скажіть їм, якщо вони не полагодять відеофон у моєму кабінеті до середи, то хай зовсім забирають ту свою бісову штукенцію.

Він зробив паузу, щоб відсапнути й подумати, які ще нагальні проблеми та критичні ситуації можуть виринути за його відсутності в найближчі дні.

— Якщо у вас залишиться мало готівки, зв'яжіться з офісом, вони можуть пересилати мені термінові повідомлення, але, можливо, я буду надто зайнятий і не зможу відповідати. Перекажіть дітям, я їх люблю й повернуся, щойно зможу. О чорт, тут дехто, кого я не хотів би нині зустріти… Якщо зможу, потелефоную з Місяця. До побачення.

Флойд спробував непомітно вислизнути з кабінки, але було вже надто пізно, його помітили. Через радянський прохід просто на нього йшов доктор Дмитрій Мойсейович із Академії наук СРСР.

Дмитрій — один із найкращих друзів Флойда, і саме тому зараз він не хотів із ним розмовляти.

Розділ 9

Місячний шатл

Російський астроном — високий стрункий блондин, з аж таким молодим обличчям, що, дивлячись на нього, ніхто не визначив би його справжній вік — п'ятдесят п'ять років, десять із яких він витратив на будівництво гігантської радіообсерваторії на віддаленій ділянці Місяця, де дві тисячі миль твердих порід захищали його творіння від електронного шуму Землі.

— Ну, Гейвуде, — сказав він, міцно потискаючи руку другові, — всесвіт справді затісний. Як ти поживаєш? Як дітки?

— Усе добре, — привітно, але дещо розгублено відповів Флойд. — Ми часто згадуємо ту прекрасну відпустку в тебе минулого літа.

Флойд шкодував, що він не може сказати це більш щиро, адже їм справді сподобалася торішня тижнева відпустка в Одесі разом із Дмитрієм протягом одного з його візитів на Землю.

— Я так розумію, ти на Місяць? — поцікавився Дмитрій.

— Е, так, мій корабель відбуває через півгодини, — відповів Флойд. — Ти знаєш містера Міллера?

Офіцер, який досі шанобливо стояв на віддалі, тримаючи пластикову чашку кави, підійшов ближче.

— Звичайно, ми знайомі. Проте облиште каву, містере Міллер. Це останній шанс доктора Флойда на цивілізовану випивку, тож не марнуймо його. Я наполягаю.

Вони рушили за Дмитрієм з основної зали в секцію спостереження, і незабаром усі сиділи за столиком при тьмяному світлі, спостерігаючи рухливу панораму зірок. Космічна станція-1 оберталася раз на хвилину, і це повільне обертання продукувало силу тяжіння, близьку до місячної. Це, за результатами досліджень, є найкращий компроміс між земною силою тяжіння й браком тяжіння взагалі, крім того, пасажири, які летіли на Місяць, мали нагоду трохи акліматизуватися до нових умов.

Іззовні майже непомітних вікон у космічній тиші проходили парадом Земля й зірки.

Уздовж цей бік станції був нахилений від Сонця, позаяк інакше визирнути в космос було б неможливо, бо надто яскраве світло спалило б залу. Навіть тепер у світлі Землі, що займала пів-небокраю, потонуло все, крім найяскравіших зірок.

Одначе Земля згасла, коли станція повернулася до нічної частини планети, за кілька хвилин вона перетворилася на величезний темний диск, усіяний вогнями міст. Тепер небо належало зіркам.

— А зараз, — промовив Дмитрій, швидко спорожнивши свою першу порцію та бавлячись із другим келишком, — скажи мені, що там за епідемія в секторі Сполучених Штатів? Я хотів туди потрапити, але мені відповіли: "Не можна, професоре, нам дуже шкода, але зараз суворий карантин, поки не буде подальших вказівок". Я натискав на всі важелі, але без результату. А тепер ти мені скажи, що сталося?

— На жаль, ми тримаємо карантин під наглядом.

Флойд приречено подумав: "О ні, тільки не знову. Швидше б опинитися в шатлі, що прямує на Місяць".

— Карантин — це лише застережний захід, — сказав він, пильно добираючи слова. — Ми навіть не певні, що він справді потрібен, але не хочемо ризикувати.

— Але яка хвороба? Які її симптоми? Чи не може вона бути інопланетного походження? Можливо, вам потрібна допомога наших медиків?

— Вибач, Дмитрію, та в нас наказ нічого не розповідати. Дякую за пропозицію, але ми тримаємо ситуацію під контролем.

— Гмм, — скептично буркнув Мойсейович. Було зрозуміло, що ці слова його не переконали, — дуже дивно, що тебе, астронома, посилають на Місяць для контролю за епідемією.

— Я колишній астроном, уже минули роки відтоді, як я проводив справжні дослідження. Тепер я науковий спеціаліст, а це означає, що я не знаю нічого про все на світі.

— Тоді що таке, на твою думку, МАТ-1?

Здавалося, Міллер зараз удавиться своїм напоєм, але Флойд був стриманішим. Він подивився своєму другові просто в очі й спокійно відповів:

— МАТ-1? Якесь дивне скорочення. Де ти його почув?

— Ніде, забудь про це, — промовив росіянин. — Тобі я вірю, ти ж не можеш мене дурити. Але якщо ви вплуталися в щось, із чим не зможете впоратися, сподіваюсь, не тягнутимете доти, аж доки волати про допомогу буде запізно.

Міллер стурбовано глипнув на годинник:

— Докторе Флойд, через п'ять хвилин посадка, — повідомив він. — Думаю, нам слід поквапитись.

Знаючи, що до посадки ще добрі двадцять хвилин, Флойд хутко підвівся. Занадто хутко, він навіть забув про силу тяжіння один до шести. Йому довелося схопитися за стіл, щоб не злетіти.

— Було дуже приємно зустрітися з тобою, Дмитрію, — хапливо промовив він, — бажаю тобі приємної подорожі на Землю. Тільки-но повернусь, я тобі подзвоню.

Коли вони залишили залу очікування й попрямували до перевірочного пункту Сполучених Штатів, Флойд зазначив:

— Х-хух, ледь вивернувся! Дякую, що врятували мене.

— Знаєте, докторе, — відповів офіцер служби безпеки, — я сподіваюся, він не має рації.

— Рації щодо чого?

— Що ми вплуталися в щось, із чим не зможемо впоратись.

— Саме це, — із притиском відповів Флойд, — я й збираюся з'ясувати.

Через сорок п'ять хвилин ракета "Аріес-1" покинула станцію, прямуючи на Місяць. Її відліт зі станції мав обмаль спільного з відльотом із Землі, не було ні шаленого реву двигунів, ані потужних стрибків, лише майже нечутний, далекий свист, коли плазмові реактивні двигуни малої тяги скерували свої наелектризовані потоки в космос. М'який поштовх тривав трохи більше як п'ятнадцять хвилин, а незначне прискорення не могло б нікому завадити рухатися кабіною. Проте коли прискорення завершилося, корабель уже не був зв'язаний із Землею, хоча на станції ще перебував. Він переміг силу тяжіння й тепер перетворився на вільну й незалежну планету, що оберталася навколо Сонця по своїй орбіті.

Кабіна, у якій Флойд тепер летів сам, була розрахована на тридцятьох пасажирів. Дивний і покинутий вигляд мали порожні сидіння навколо, некомфортно раптово стати об'єктом неподільної уваги стюарда й стюардес, це не згадуючи пілота, другого пілота й двох бортінженерів. Флойд сумнівався, що хоч одна людина в історії мала такий ексклюзивний сервіс, і навряд чи хтось іще матиме його в майбутньому. Доктор пригадав цинічний вислів одного з не дуже шанованих понтифіків: "Тепер ми здобули папство, так насолоджуймося ним". Що ж, він буде насолоджуватися цією мандрівкою й ейфорією від невагомості. Позбувшись ваги, Флойд принаймні на деякий час позбувся всіх своїх клопотів. Хтось колись казав, що в космосі ти можеш бути нажаханим, спантеличеним, але не стурбованим. Це абсолютна правда.

Персонал, здавалося, заповзявся годувати свого єдиного пасажира всі 25 годин подорожі, йому постійно доводилося відмовлятися від непроханої їжі. Незважаючи на погані передчуття перших астронавтів, їда в стані цілковитої невагомості не являла собою жодних проблем. Він сидів за звичайним столом, до якого тарілки кріпились, як на кораблях під час хитавиці. До всіх страв додавалося щось липке, тож вони не спливали й не плавали кабіною. Відбивна приклеювалася до тарілки грубим шаром липкого соусу, а салат — не менш липким наповнювачем. Якщо знати всі нюанси, то лише кілька страв могли в цій ситуації бути небезпечними — гарячі супи й надмірно розсипчасті тістечка. Напої —

то, звичайно, інша справа, усі рідини просто подавали в спеціальних пластикових пляшках.

Ціле покоління героїчних, але все ж неоспіваних добровольців переймалося тим, щоб дизайн убиральні можна було вважати за більш-менш надійний. Флойд дослідив її обладнання, щойно розпочалося вільне падіння. Він опинився в маленькій кабінці з усіма пристосуваннями звичайного туалету в літаках, але підсвіченій різким, неприємним для ока червоним світлом. Посеред кімнати висіло оголошення: ВАЖЛИВО! ПРОЧИТАЙТЕ ЦЮ ІНСТРУКЦІЮ ЗАРАДИ ВЛАСНОЇ БЕЗПЕКИ!

Флойд присів (доводилося робити це, незважаючи на невагомість) і перечитав інструкцію кілька разів. Упевнившись, що нічого не змінилося з часу його останньої подорожі, він натиснув кнопку СТАРТ.

Під рукою заджеркотів електричний моторчик, і Флойд відчув, що рухається. Він заплющив очі, як радила інструкція, та почав чекати. Через хвилину тенькнув дзвоник, і він роззирнувся.

Зараз ядуче червоне світло змінилося на заспокійливе рожево-біле, але, що важливіше, на нього знову діяла сила тяжіння. Тільки тьмяні вібрації показували, що це штучна сила тяжіння, викликана обертанням туалетної кабінки. Флойд узяв шматок мила, кинув додолу й кілька секунд спостерігав його повільне падіння; він розрахував, що центрифуга породжувала чверть від звичайної сили тяжіння. Такої гравітації достатньо, щоб не боятися, що щось піде не туди, куди треба, принаймні там, де це справді є важливим.

Флойд натиснув кнопку ЗУПИНКА ДЛЯ ВИХОДУ й знову заплющив очі. Вага повільно спадала, бо припинялось обертання кабінки; дзвоник двічі тенькнув, і знову загорілося ядуче червоне світло. Після цього двері зафіксувалися саме в такій позиції, щоб він міг ковзнути в салон, де швидко причепився підошвами до килима. Невагомість уже давно не

дивувала й не захоплювала Флойда, тож він радів, що капці "Велкро" дозволяли пересуватися підлогою майже звичайно.

У салоні шатла передбачалося багато різноманітних занять на дозвіллі. По-перше, можна було просто сидіти й читати. Коли Флойд утомився від офіційних доповідей, меморандумів і протоколів, він увімкнув свій планшет формату А4 в інформаційну мережу судна й послав запит на останні новини з Землі. Одну за одною він переглядав найважливіші газети рідної планети. Коди найвідоміших із них він знав напам'ять, тож він міг не звірятися зі списком на зворотному боці планшета. Увімкнувши на дисплеї короткочасну пам'ять, Флойд відкривав першу сторінку газети, швидко передивлявся заголовки й зазначав статті, які його цікавили. Кожна зі статей мала своє двозначне посилання. Натиснувши цей прямокутник завбільшки із поштову марку, їх можна було розширити до повноекранного режиму й читати статтю в зручному форматі. Завершивши читати, читач повертався до цілої сторінки й вибирав іще статті для детального ознайомлення.

Флойд інколи міркував, чи цей планшет і ті фантастичні технології, які уможливили його появу, — це останнє слово в людському прагненні поліпшити комунікації. Ось він, закинутий далеко в космос, відлітає від Землі зі швидкістю в тисячі миль на годину, але за кілька мілісекунд може переглянути заголовок будь-якої газети. (Хоч саме слово "газета" — анахронізм у добу електронних технологій.) Тексти автоматично оновлювалися щогодини, якщо читати пресу лишень англійською мовою, можна змарнувати ціле життя, поглинаючи інформацію, що постійним потоком линула з новинарних супутників.

Важко собі уявити, як таку систему можна поліпшити, але рано чи пізно, гадав Флойд, і її час мине, а пристрій замінить щось так само неймовірне, як оцей планшет мав здаватися Какстону й Ґутенберґу[2].

Перегляд електронних заголовків породжував іще одну думку. Чим дивовижнішою ставала сама комунікація, тим, здавалося, тривіальнішим, позбавленим смаку й гнітючішим ставав її зміст. Нещасні

випадки, злочини, природні чи створені людиною хвороби, загрози конфліктів, похмурі редакційні передбачення — саме на цю вісь, здається, намотувалися мільйони слів, розпорошені в ефірі. Але все-таки Флойду інколи здавалося, що навіть це не так уже й погано; газети Утопії, вирішив він чимало років тому, були б жахливо нудними.

Час від часу капітан та інші члени команди заходили до салону, щоб обмінятися кількома словами зі своїм єдиним пасажиром. Вони сприймали його з благоговінням, і, без сумніву, їм кортіло дізнатися бодай щось про його місію, однак, на щастя, члени екіпажу були надто виховані, щоб розпитувати чи хоча б натякати на свою цікавість.

Здавалося, вільно в його присутності почувається лише мініатюрна красуня стюардеса. Ця дівчина розповіла Флойду, що сама родом із Балі. Вона внесла в атмосферу польоту якусь грацію й загадку, властиві цьому досі не зовсім зіпсованому острову. Одним із найдивніших і найчарівніших спогадів Флойда про переліт стала її демонстрація деяких рухів класичного балійського танцю в умовах невагомості на тлі блакитно-зеленого серпа Землі.

Під час польоту був передбачений час на сон, коли головне світло в салоні вимикалося. Флойд пристебнув свої руки й ноги еластичними ременями, які завадили б йому поплисти кімнатою. Здавалося, спати тут незручно, але за відсутності сили тяжіння жорстке сидіння здалося йому зручнішим, аніж найм'якіші перини на Землі.

Прив'язавшись, Флойд доволі швидко задрімав, але одного разу прокинувся. Сонний, він не розумів, де перебуває; дивне оточення збивало з пантелику. На якусь мить чоловік подумав, що потрапив усередину китайського ліхтарика, тьмяне світло від стін салону викликало таке враження. Потім він твердо сказав собі: "Спи, хлопче. Це звичайний місячний шатл". І це подіяло.

Коли Флойд прокинувся, Місяць займав уже половину неба, а посадкові маневри мали от-от розпочатися. Широка дуга вікон у секції пасажирів тепер розвернулася в напрямку відкритого космосу, тож для зручнішого спостереження за примісяченням він перейшов у контрольну кабіну. Тут на екрані можна було бачити фінальні стадії спуску.

Наближалися місячні гори. Вони навіть приблизно не нагадували земні. Ті вкрито сліпучими шапками снігу, щільною рослинністю, мінливими коронами хмар. Однак дивовижні контрасти світла й тіні надавали місячним горам їхньої власної неповторної краси. Закони земної естетики тут не діяли, цей світ формували інші сили, ніж на юній зеленій планеті з її Льодовиковими періодами, з морями, що постають і зникають, із гірськими кряжами, що до світанку розчиняються, мов туман. Тут же відбувалося щось незбагненне для життя, але не смерть, бо смерть — це щось протилежне до живого, а Місяць до сьогодні життя не знав.

Знижуючись, корабель тримався майже точно над лінією, що відокремлювала ніч від дня, просто під нею панував хаос колючих тіней, окремі гірські піки ловили перше проміння повільного місячного світанку. Хоч як сприяла електроніка, та це невдале місце для посадки. Корабель повільно відпливав звідти до нічного боку Місяця.

Коли очі звикли до притлумленого світла, Флойд побачив, що нічна частина Місяця теж не повністю темна. Її заливало примарне сяйво, в якому, однак, можна розрізнити гори й долини. Це Земля, гігантський місяць для Місяця, затоплювала поверхню своїм сяйвом.

На панелі пілота, на радарах, блимали вогники, на екрані комп'ютера висвічувалися й зникали цифри, то йшов відлік відстані до Місяця. Вони були ще за тисячу миль від місячної поверхні, як повернулася вага, бо реактивні двигуни почали своє м'яке, але постійне гальмування. Місяць повільно збільшувався, заполонивши собою все небо, сонце ховалося за обрієм, тепер було видно лише гігантський місячний кратер. Шатл опускався до його центральних піків, і

несподівано Флойд помітив, що біля одного з піків ритмічно спалахувало яскраве світло. Схоже на радіомаяк у земному аеропорту. Флойд придивився до цього світла, і йому перехопило дух. Значить, люди створили на Місяці ще одну свою фортецю.

Тепер кратер уже так розрісся, що його межі зникли за обрієм, а дрібні кратери, розкидані по його поверхні, почали виявляти свій справжній розмір. Деякі з них, що здавалися крихітними з космосу, мали милі в діаметрі й могли легко поглинути цілі земні міста.

Під автоматичним контролем шатл сповзав із зоряного неба до безплідного ландшафту, залитого світлом великого півмісяця Землі. Тоді, перекриваючи свист реактивних двигунів і сигнали електроніки, у кабіні почувся голос.

— Говорить пункт керування польотами "Клавіус". Спецрейс № 14, посадка минає нормально. Будь ласка, перевірте посадковий пристрій, тиск у гідравлічній системі, готовність амортизаційної подушки.

Пілот натиснув якісь перемикачі, засвітилися зелені лампочки, і він відповів:

— Є. Посадковий пристрій, тиск у гідравлічній системі, амортизаційна подушка. Усе гаразд.

— Прийнято, — відповіли з Місяця, далі посадка минала без зайвих слів. Хоч і було ще багато приводів для перемовин, усі ці "розмови" вели між собою машини, посилаючи одна одній бінарні імпульси в тисячі разів швидше, ніж їхні повільні винахідники могли спілкуватися.

Деякі з гірських шпилів уже височіли над шатлом, тепер до землі лишалися сотні метрів; маяк, мов провідна зірка, миготів над комплексом будівель і чудернацьких транспортних засобів. На фінальній стадії посадки двигуни, здавалося, почали вигравати якусь дивну

мелодію: вони то вмикалися, то вимикалися, виконуючи останнє регулювання тяги.

Зненацька хмара куряви поглинула все навколо, реактивні двигуни фаркнули востаннє, шатл легко гойднувся, немов шлюпка, повз яку проходить невелика хвиля. Минуло кілька хвилин, поки Флойд осягнув тишу довкола й слабку силу тяжіння, що потягнула його додолу.

Трохи більше ніж за добу він здійснив переліт, про який люди мріяли дві тисячі років. Після звичайної нині подорожі доктор Флойд приземлився на Місяці.

Розділ 10

База "Клавіус"

Кратер Клавіус має сто п'ятдесят миль у діаметрі, це другий найбільший кратер на видимій поверхні Місяця, що розташовується в Південному нагір'ї. Він дуже стародавній, віки вулканічної діяльності й постійне бомбардування метеоритами з космосу розширили стіни кратера й зрешетили його дно. Ось уже півмільярда років, що минули від часів кратероутворення, коли уламки з поясу астероїдів сипалися на тверді планети, найближчі до Сонця, цей кратер перебував у спокої.

Тепер на його поверхні з'явилися нові конструкції, тут Людина встановила свій перший плацдарм на Місяці. База "Клавіус" у разі якоїсь надзвичайної ситуації була цілком самодостатньою. Усі життєво необхідні матеріали виробляли з місцевих геологічних порід після того, як їх розбивали, розтоплювали й піддавали хімічній обробці. Водень, кисень, вуглець, азот, фосфор — усі ці й більшість інших хімічних елементів можна знайти всередині Місяця, якщо тільки знати, де шукати.

База була замкненою системою, вона, неначе маленька модель Землі, що переробляла всі залишки своєї життєдіяльності. Атмосфера очищалася в "теплицях" — величезних круглих кімнатах простісінько під поверхнею Місяця. Під яскравими лампами вночі й фільтрованими сонячними променями вдень у теплому вологому середовищі росли акри невисоких зелених рослин. Вони були вислідом спеціальних генних мутацій, спроектовані з особливою метою — наповнювати повітря киснем і додатково давати їжу.

Іншу їжу отримували за допомогою хімічних процесів або завдяки переробці водоростей. Хоч піниста зелень у пластикових тубах навряд чи привернула б увагу справжнього гурмана, біохіміки перетворювали її на відбивні й стейки, які від справжніх могли б відрізнити тільки експерти.

Тисяча сто чоловіків і шістсот жінок, усі висококваліфіковані науковці й техніки, формували персонал бази. Вони проходили суворий відбір перед тим, як залишити Землю. Дарма що місячне життя зараз було вільне від труднощів, незручностей і небезпек, які траплялися раніше, воно досі гнітило психологічно й категорично не годилося людям, які страждають на будь-яку форму клаустрофобії. Оскільки процес побудови приміщень із суцільного кавалка застиглої лави був і тривалим, і дорогим, стандартна кімната на одну особу мала тут лише два метри завширшки, три — завдовжки й два з половиною заввишки.

Кожна кімната була акуратно вмебльована й нагадувала номер мотелю — розкладний диван, телевізор, маленька радіола й відеофон. Ба більше, одна із цілісних стін перетворювалася на "вікно" з правдоподібним земним краєвидом. Цих краєвидів було вісім на вибір кожного мешканця.

Цей дотик розкоші був типовим на базі, хоча доконечну потребу в ньому іноді важко було пояснити людям на Землі. Кожен працівник тут коштував сотні тисяч доларів, витрачених на тренування, транспортування й забезпечення, тож можна було докласти трохи

більше, щоб забезпечити їм душевний спокій. Це не "мистецтво заради мистецтва", це мистецтво заради збереження здорового глузду.

Однією з принад життя на "Клавіусі" й на Місяці загалом була слабка сила тяжіння, через це люди в цілому почувалися тут краще. Одначе це мало й свої небезпеки, і прибульці із Землі мусили витратити кілька тижнів, щоб повністю адаптуватися. На Місяці людське тіло мало заново вчитися всіх рефлексів. Уперше доводилося зіштовхуватися з розбіжністю у вазі й масі.

Людина, яка на Землі важила приблизно вісімдесят кілограмів, на Місяці дізнавалася, що тут її вага становить лише тринадцять кілограмів. Рухаючись по прямій із постійною швидкістю, така особа мала дивовижне відчуття легкості. Але щойно вона намагалася змінити напрямок, повернути чи раптово зупинитися, то одразу ж виявляла, що всі вісімдесят кілограмів маси або інерції досі при ній. І залишаться при ній на Землі, Місяці, Сонці чи у відкритому космосі. Щоб правильно пристосуватися до життя на Місяці, треба неодмінно звикнути до того, що всі об'єкти тут у шість разів повільніші, ніж ми звикли. Ці уроки зазвичай засвоювалися через численні зіткнення й удари, тому досвідчені жителі Місяця намагалися триматися подалі від новачків, поки ті пристосовуються.

Із низкою заводів, офісів, складів, комп'ютерним центром, генератором, гаражем, кухнею, лабораторіями й рослинами, що продукують їжу й кисень, база "Клавіус" являла собою маленький світ. За іронією долі, багато умінь, які допомагали будувати цю підземну імперію, розвинулися протягом Холодної війни, що тривала вже понад півстоліття.

Чоловіки, які працювали в ракетних бункерах, почувалися на "Клавіусі" як удома. Тут, на Місяці, потребували тих самих умінь, таке саме було й апаратне забезпечення та захист проти негостинного довкілля, однак усі прилади тут мали мирну мету. Після тисячі років людина нарешті знайшла щось так само захопливе, як і війна.

На жаль, іще не всі нації усвідомили це.

Гори, які було видно перед посадкою, раптово зникли, сховавшись із поля зору за крутим згином місячного обрію.

Навколо космічного корабля розкинулася пласка сіра рівнина, яскраво освітлена приглушеним сяйвом Землі. Небо було, звичайно, повністю чорним, але незахищене від блиску поверхні око розрізняло тільки найяскравіші зірки й планети.

Кілька химерних транспортних засобів поспішали до космічного корабля "Аріес-1В" — крани, підйомники, вантажівки — деякі автоматичні, деякі керовані шоферами в маленьких кабінах. Більшість із них рухалася на шинах, накачаних повітрям, адже гладка поверхня рівнини не передбачала труднощів у пересуванні, але один танкер їхав на своєрідних гнучких колесах — це, очевидно, найкращий спосіб пересуватися Місяцем. Кілька плоских пластин об'єднувалися в коло, кожна пластина встановлювалася незалежно від інших і була вигнута, гнучке колесо мало багато переваг гусениці, від якої воно походило. Таке колесо чудово пристосовувалося до місцевості, якою рухалось, однак, на відміну від гусениці, могло і далі виконувати свою роботу, навіть позбувшись кількох елементів.

Невеликий автобус із шлюзовою камерою, наче вкорочений хобот слона, обережно наблизився до космічного корабля. За кілька секунд зсередини почулося шипіння й гудіння, що супроводжувалося звуком повітря, яке виходить назовні, поки з'єднання вирівнювало тиск. Внутрішні двері шлюзової камери відчинилися, упускаючи делегацію тих, хто зустрічав доктора Флойда.

Її очолював Ралф Галворсен, адміністратор Південної області, тобто не лише бази, а й будь-якого дослідження, що походило звідти. Разом із ним був заступник директора з наукової роботи, доктор Рой Майклз, маленький сивий геофізик, якого Флойд знав із своїх попередніх візитів

сюди, і ще з півдюжини вчених і виконавців. Вони вітали його з повагою й помітною полегкістю. Було видно, що й адміністратор, і його підлеглі тільки й чекають, щоб перекласти відповідальність за деякі свої клопоти на когось іншого.

— Дуже приємно, що ви з нами, докторе Флойд, — промовив Галворсен. — Як ви долетіли?

— Просто чудово, — відповів Флойд. — Ліпше й не могло бути. Екіпаж забезпечив мені найкращий сервіс.

Прибулець чемно підтримував світську бесіду, поки автобус від'їжджав від космічного корабля; за мовчазною домовленістю ніхто не згадував про справжню мету його візиту. Проїхавши триста метрів від місця висадки, автобус рушив до знака, на якому було написано:

ВІТАЄМО НА БАЗІ "КЛАВІУС"

Інженерно-космічний корпус Сполучених Штатів

1994

Потім швидко відчинився люк і автобус пірнув під землю. Попереду розсунулися масивні двері, а відтак зачинилися за ними. Потім таке трапилося знову ще й утретє. Коли двері зачинилися востаннє, почувся рев повітря й вони опинилися в теплій і привітній атмосфері бази.

Після короткої прогулянки крізь тунель, повитий трубами й кабелями, у яких щось постійно гурчало й калатало, вони зайшли до адміністративної частини, і Флойд відчув себе в знайомому середовищі машиністок, офісних комп'ютерів, асистенток, навчальних плакатів і телефонів, що розривалися. Коли вони на мить зупинилися біля дверей із табличкою "Адміністратор", Галворсен дипломатично мовив:

— Ми з доктором Флойдом маємо кілька хвилин перемовитися на самоті в кабінеті.

Інші закивали, підтакнули й розчинилися в коридорі. Але ще до того, як Галворсен зміг упустити Флойда в офіс, сталася невелика пригода. Двері навпроти відчинилися, і до адміністратора кинулася маленька постать.

— Тату! Ти був нагорі! Ти ж обіцяв узяти мене!

— Ні, Діано, — відповів Галворсен ніжно, але дещо роздратовано. — Я сказав, що візьму, якщо зможу. Але я був дуже зайнятий, мені треба було зустріти доктора Флойда. Потисни йому руку, він щойно прибув із Землі.

Маленька дівчинка (Флойду здалося, що їй десь близько восьми років) неохоче простягнула ручку, вітаючись. Її обличчя здалося знайомим, і раптом Флойд збагнув, що адміністратор дивиться на нього з загадковою усмішкою. Шокований, він зрозумів чому.

— Не можу в це повірити! — вигукнув він. — Коли я прилітав сюди торік, вона ж була ще немовлям!

— Минулого тижня їй виповнилося чотири, — сказав Галворсен із батьківською гордістю. — В умовах меншої сили тяжіння діти швидше ростуть. Але вони не старітимуть так хутко й житимуть довше за нас.

Флойд зачаровано дивився на цю маленьку самовпевнену леді, яка нічим не відрізнялася від земних дітей, окрім витонченої будови тіла й не надто міцних кісток.

— Приємно знову з тобою зустрітися, Діано, — нарешті промовив він. Потім щось, можливо цікавість, а може ввічливість, змусило його додати. — Ти хочеш на Землю?

Вона здивовано зиркнула на нього й похитала головою:

— Огидне місце, там коли падаєш, боляче. Крім того, на Землі так людно.

"То ось воно, — сказав собі Флойд, — перше покоління народжених у космосі. Скоро їх стане більше". І хоч думати про це було трохи сумно, у його серці жевріла велика надія. Коли Земля стала приручено, спокійною і, можливо, трохи втомленою, для тих, хто любить свободу, для хоробрих піонерів, невтомних шукачів пригод залишився простір. І їхньою зброєю буде не сокира й рушниця, не каное чи тачка, а атомна електростанція, плазмовий двигун і гідропонна ферма. Невблаганно наближається час, коли Земля, як усі матері, муситиме відпустити своїх дітей.

Після суміші погроз і обіцянок Галворсену пощастило позбутися свого набридливого дитяти й провести Флойда до кабінету. Люкс адміністратора був лише чотири з половиною квадратних метри, але тут вдалося вмістити всі символи й знаки типового керівника відділу із зарплатнею $50 000 на рік. Підписані фотографії відомих політиків, серед яких Президент Сполучених Штатів і Генеральний Секретар ООН, прикрашали одну стіну, а світлини знаменитих космонавтів — вагомішу частину іншої.

Флойд сів у зручне шкіряне крісло, і його пригостили склянкою "хересу", отриманого з місячних хімічних лабораторій.

— Як справи, Ралфе? — запитав Флойд, відпиваючи напій, спершу обережно, а потім сміливіше.

— Непогано, — відповів Галворсен. — Однак є дещо, про що тобі краще дізнатися перед тим, як ти зайдеш на базу.

— Що ж це?

— Ну, можливо, найточніше назвати це моральною проблемою, — зітхнув Галворсен.

— Он як?

— Наразі це ще несерйозно, але важко прогнозувати, як ситуація розвиватиметься далі.

— Повне блокування витоків інформації, — рішуче відрубав Флойд.

— Правильно, — мовив Галворсен. — Мої люди дуже цим стурбовані. Зрештою, майже всі вони мають на Землі родини, а ті бояться, що ми тут гинемо від якоїсь місячної чуми.

— Мені шкода, — сказав Флойд, — але ми не змогли вигадати кращої історії, опріч того, це працює. До речі, я зустрів Мойсейовича на космічній станції, навіть він купився на нашу вигадку.

— Що ж, служба безпеки буде щаслива…

— Хай не надто радіють, Мойсейович звідкись знає про МАТ-1, починають просотуватися чутки. Проте ми не можемо робити жодних заяв, доки не дізнаємося, що воно в біса таке й чи не стоять за цим наші китайські друзі.

— Доктор Майклз гадає, що знає відповідь на це питання. Він умирає, так жадає тобі розказати.

Флойд похапцем допив свою склянку:

— А я вмираю як хочу його послухати. Ходімо.

Розділ 11

Аномалія

Нарада відбувалась у великій прямокутній залі, де легко могла розміститися сотня осіб. Залу було обладнано найсучаснішими оптичними й електронними екранами, вона скидалася б на звичайну конференц-залу, якби не купа плакатів, портретів, записок і аматорських малюнків, які свідчили, що це також і центр місцевого культурного життя. Особливо вразила Флойда колекція вивісок, очевидно, зібрана з неабиякою турботою й любов'ю. Таблички містили такі повідомлення: БУДЬ ЛАСКА, НЕ ХОДІТЬ ПО ГАЗОНУ, ПАРКОВКА ЗАБОРОНЕНА, НЕ ПАЛИТИ, ДОРОГА НА ПЛЯЖ, ПЕРЕХІД ДЛЯ ХУДОБИ, НА УЗБІЧЧІ М'ЯКИЙ ҐРУНТ і ТВАРИН НЕ ГОДУВАТИ. Якщо це були оригінали, а, судячи з їхнього вигляду, так воно й було, то перевезти їх сюди із Землі коштувало невеликий статок. Це було надзвичайно зворушливо: у цьому ворожому світі люди досі жартували над речами, які їм випало залишити на рідній планеті та за якими ніколи не сумуватимуть їхні діти.

Натовп із сорока чи п'ятдесяти людей уже чекав на Флойда, усі ввічливо підвелися, коли він зайшов слідом за адміністратором. Кивнувши кільком знайомим, Флойд прошепотів до Галворсена:

— Перед нарадою мені хотілося б сказати кілька слів.

Флойд сів у передньому ряду, поки адміністратор зійшов на трибуну й оглянув аудиторію.

— Пані та панове, — почав Галворсен, — мені не треба нагадувати вам, що це дуже важлива зустріч. Тут із нами доктор Гейвуд Флойд. Ми всі чули про нього, багато з вас знайомі з доктором особисто. Він щойно прибув спеціальним рейсом із Землі й перед початком наради хоче сказати кілька слів. Прошу, докторе Флойд.

Флойд зійшов на трибуну під звук чемних аплодисментів, із усмішкою оглянув присутніх і промовив:

— Я хотів вам сказати лиш одне — дякую. Президент просив мене переказати подяку за вашу неоціненну працю, яку, ми сподіваємося, світ небавом зможе гідно оцінити. Я прекрасно розумію, — обережно додав він, — дехто з вас, напевно, навіть більшість із вас, стурбовані тим, чим викликана така таємничість щодо нашої знахідки. Ви не були б науковцями, якби вважали інакше.

Флойд мигцем поглянув на доктора Майклза, Майклз стояв насуплений, і через це ще помітнішим став шрам на його правій щоці, очевидно, наслідок якогось нещасного випадку в космосі. Наскільки Флойду розповідали, саме Майклз затято протестував проти секретності, яку він називав дурними шпигунськими іграми.

— Однак я нагадую вам, — вів далі Флойд, — це незвичайна ситуація. Маємо бути абсолютно певні щодо фактів, якщо ми зараз накоїмо помилок, другого шансу представити нашу знахідку світу не буде. Тож, будь ласка, потерпіть іще трохи. Таким є побажання Президента. Це все, що я хотів сказати. Тепер я готовий прийняти ваші звіти.

Флойд пройшов на своє місце, а адміністратор узяв слово:

— Дякую вам, докторе Флойд, — Галворсен трохи нетерпляче кивнув своєму заступникові з наукової роботи.

Доктор Майклз підійшов до трибуни, й у залі приглушили світло.

На екрані замиготіло зображення Місяця. У центрі великого диска було видно кільце кратера, з якого розходилися незвичайні візерунки. Здавалося, немов хтось розсипав поверхнею Місяця мішок борошна і воно розлетілося навсібіч.

— Це Тіхо, — повідомив Майклз, указуючи в центр кратера. — На цій вертикальній фотографії Тіхо це ще помітніше, ніж із Землі. Звідси його можна спостерігати майже на краю місячного диска. З цього зображення, зробленого з висоти тисячі миль над поверхнею Місяця, ви можете помітити, що кратер Тіхо домінує в усій півкулі.

Він дав Флойду роздивитися незнайоме зображення знайомого об'єкта, а потім знову заговорив:

— Протягом останнього року ми проводимо магнітну зйомку регіону з супутника малої висоти. Зйомку завершено тільки минулого місяця, й ось результат — фотографія, з якої почалася вся ця метушня.

На екрані з'явилось інше зображення, воно було схоже на контурну карту, але замість висоти над рівнем моря, тут показувався рівень магнітного випромінювання. Здебільшого лінії йшли паралельно й були добре розділені між собою, але в одному кутку мапи вони несподівано сходилися разом і формували низку кіл, як на зрубаній деревині.

Навіть непрофесійному оку одразу ж ставало ясно: щось дивне сталося з магнітним полем Місяця в цьому регіоні, великими літерами над картою були написані слова: МАГНІТНА АНОМАЛІЯ ТІХО-1 (МАТ-1). А в правому кутку стояв штамп ТАЄМНО.

— Спершу ми подумали, що це, напевно, оголення магнітної породи, але всі геологічні дані були проти цієї версії. Навіть величезний нікелевий метеорит не міг би утворити такого магнітного поля, тож ми вирішили краще роздивитися це місце.

— Перша експедиція нічого не знайшла — звичайна місячна місцевість, укрита шаром пилу. Астронавти спробували бурити просто в центрі магнітного поля, щоб узяти зразок ґрунту на дослідження. Пробуривши метрів шість, дриль раптом зупинився. Тож група підтримки почала копати — не дуже легка робота в скафандрах,

запевняю вас. Те, що вони знайшли, змусило їх швидко повернутися на базу. Ми відправили більшу й краще споряджену експедицію. Вони обкопували місцевість два тижні. Результат ви знаєте.

Коли картинка на екрані змінилась, аудиторія в темній кімнаті принишкла. Хоч усі присутні бачили цю фотографію багато разів, не було жодної людини, яка б не намагалася знайти на ній нових деталей. На Землі й на Місяці менше від сотні осіб могли споглядати це зображення.

На світлині на дні виритої екскаватором ями стояв чоловік у яскравому червоно-жовтому скафандрі, тримаючи геодезичну рейку з дециметровою шкалою. Було зрозуміло, що знімали вночі на Місяці або на Марсі. Але досі на жодній планеті не бачили такої штуки, яка стояла поряд із людиною у скафандрі.

Об'єкт, поруч із яким позував чоловік у скафандрі, — вертикальна плита з чорного, як смола, матеріалу, три метри заввишки і півтора завширшки. Вона нагадала Флойду гігантський надгробок. Симетрична плита мала ідеальні кути, вона була такою чорною, що, здавалося, поглинала промені, які падали на неї, а на її поверхні не прозирало жодних деталей. Неможливо на око визначити, із чого її зроблено — з каменю, металу, пластику або якогось іншого матеріалу, ще невідомого людству.

— МАТ-1, — майже благоговійно проголосив доктор Майклз, — вона має ідеально новий вигляд, чи не так? Не можна звинувачувати тих, хто подумав, що її зарито лише кілька років тому, і намагався якось пов'язати цю штуку з третьою китайською експедицією на Місяць у 1998-му. Та я ніколи не вірив у ці побрехеньки, а зараз можу точно датувати плиту, виходячи з геологічних даних.

Докторе Флойд, мої колеги і я, можемо поручитися за це своєю репутацією. МАТ-1 не має нічого спільного з китайцями. Напевно, ця

плита не має нічого спільного з людською расою. Ті, хто її закопав, не були людьми. Вік плити приблизно три мільйони років. Ми дивимося на перше свідчення існування розумного життя за межами Землі.

Розділ 12

Подорож при світлі Землі

ОБЛАСТЬ МАКРОКРАТЕРІВ. Простягається з півдня через центр видимої частини Місяця і на схід до центральної ділянки кратерів. Ділянка щільно вкрита кратерами, що сформувалися від ударів метеоритів, багато тутешніх кратерів є значні за розмірами, тут розташовуються й найбільші на Місяці кратери, на півночі деякі кратери зазнали руйнування, утворивши Море Дощів. Нерівна поверхня наявна майже скрізь, за винятком ден окремих кратерів. Більшу частину поверхні займають схили від 10° до 12°, дно деяких кратерів майже горизонтальне.

ПОСАДКА Й РУХ. Посадка загалом утруднена через нерівну, похилу поверхню, менш складна на дні деяких кратерів. Рух можливий майже скрізь, але слід ретельно обирати маршрут, на дні деяких кратерів не так складно.

БУДІВНИЦТВО. Як правило, ускладнене через нахили, а також велику кількість великих шматків породи серед сипучих пісків, виїмка лави утруднена на дні деяких кратерів.

ТІХО. За розмірами близький до місячних морів, п'ятдесят чотири милі в діаметрі, гребінь здіймається на два кілометри й чотириста метрів над навколишнім ландшафтом, має найпомітнішу систему променів, деякі з яких тягнуться на п'ятсот миль.

Пересувна лабораторія рухалася рівниною кратера зі швидкістю вісімдесят кілометрів на годину, вона чимось нагадувала великий

фургон на восьми гнучких колесах. Утім, це не просто фургон, це самодостатня база, у якій двадцять осіб могли жити й працювати кілька тижнів. Насправді пересувна лабораторія являла собою справжній космічний корабель, що ходить сушею, а в екстрених випадках може навіть літати. Якби вона під'їхала до тріщини чи до каньйону, надто глибоких, щоб їх перетнути, вона могла б перестрибнути через перешкоду за допомогою чотирьох реактивних двигунів, розташованих знизу.

Визирнувши у вікно, можна було бачити попереду чіткі сліди, які залишила на пухкій поверхні Місяця дюжина повних вантажівок. По дорозі з відстанню в однакові інтервали стояли високі тонкі стовпи з сигнальними вогнями. Загубитися дорогою від бази "Клавіус" до МАТ-1 навіть зараз, уночі, коли сонце з'явиться ще за кілька годин, було неможливо.

Зорі у височині здавалися лише трохи яскравішими й численнішими, ніж ясної ночі на високих плато Нью-Мексико чи Колорадо. Але дві прикмети цього вугільно-чорного неба повністю руйнували будь-яку ілюзію Землі.

По-перше, це сама Земля, що, мов яскравий маяк, висіла над північним горизонтом. Світло, яке йшло від гігантського півкола, було в дванадцять разів яскравішим, аніж світло повного Місяця, і воно вкривало поверхню холодним блакитно-зеленим фосфоричним сяйвом.

По-друге, небесним явищем, відмінним від земних, був тьмяний перлинний конус світла, що косо здіймався вгору на сході. Він ставав дедалі яскравішим, немов заграви великих пожеж десь за обрієм Місяця. Примарна краса, яку не могла споглядати жодна людина на Землі, тривала лише протягом кількох секунд повного затемнення. Корона, передвісниця місячного світанку, ставала помітною задовго до того, як сонце осяє цю сонну землю.

Поки Флойд сидів із Галворсеном і Майклзом у кімнаті спостережень, прямо біля водійського місця, він раптом утямив, що його думки знову й знову повертаються до безодні в три мільйони років, що пролягла між знахідкою і її дослідниками. Як людина науково грамотна, він звик мислити набагато довшими періодами часу, але все те стосувалося тільки руху зір і повільних циклів неживого Всесвіту. Свідомість або живий розум не залучалися до тих процесів, усі ті еони існували поза емоціями.

Три мільйони років! Залюднена панорама писаної історії з її імперіями й королями, тріумфами й трагедіями покривала заледве що тисячну частину цього неймовірного проміжку часу. Не лише самі Люди, а й навіть більшість тварин, які зараз живуть на Землі, не існували тоді, коли чорну брилу зарили в одному з найяскравіших і найбільш видовищних кратерів Місяця.

У тому, що плиту зарито цілком свідомо, доктор Майклз не сумнівався ні секунди.

— Спершу, — розповідав він, — я думав, що брила може позначати мережу якихось підземних будівель, але розкопки, які ми провели, відкинули цю версію. Кристал розташовано на плиті з такого самого чорного матеріалу й суцільному камені під нею. Ті істоти, що це будували, хотіли убезпечити його від місяцетрясінь, створювали, так би мовити, на віки.

У голосі Майклза почувався водночас і захват, і сум. Флойд розумів обидві ці його емоції. Нарешті на одне з вічних запитань людства знайдено відповідь. Ось безпосередній доказ того, що людина — не єдиний розум, породжений Усесвітом. Але це знання приходило разом з усвідомленням неосяжності Часу. Хтось торував шлях до цивілізації швидше за людство на сто тисяч поколінь. "Можливо, — казав собі Флойд, — це навіть добре. Проте чого ми можемо навчитися від істот, які підкорили космос, коли наші далекі предки ще сиділи на деревах?!"

За кількасот метрів попереду, на місячному овиді височів спостережний пункт. Там-таки розташовувалося шатро, укрите блискучою сріблястою фольгою, очевидно, для захисту від палючого проміння денного сонця. Коли автобус під'їхав ближче, Флойд зміг прочитати в яскравому світлі Землі:

АВАРІЙНИЙ СКЛАД № 3

20 кілограмів сконденсованого кисню

10 літрів води

20 пайків провіанту

1 комплект інструментів типу Б

1 комплект для ремонту скафандрів

! ТЕЛЕФОН!

— А ви не розглядали цей варіант? — запитав Флойд, киваючи на вікно. — Можливо, це так само аварійна станція експедиції, яка ніколи до нього не повернулася?

— Може, й так, — зазначив Майклз. — За магнітним полем можна впевнено визначити місцезнаходження кристала, тож його легко знайти. Але сама плита занадто мала, там не може поміститися багато припасів.

— Чому ні? — утрутився Галворсен. — Хтозна, якого вони розміру? Можливо, їхній зріст не більший за ваш указівний палець, а це значить, що плита має здаватися їм двадцяти— чи тридцятиповерховим хмарочосом.

Майклз похитав головою:

— Це неможливо, — запротестував він. — Розумні істоти не можуть бути занадто маленькі, мозок має мінімальні припустимі параметри.

Як Флойд помітив, Майклз і Галворсен немов заповзялися висловлювати кардинально протилежні погляди з будь-якого приводу, але це не впливало на їхні особисті стосунки. Вони поважали один одного, просто зголосилися не погоджуватись один з одним. Утім, навряд чи могла бути якась згода щодо МАТ-1, або Моноліта Тіхо, як багато хто волів його називати, бо абревіатура здавалась аж надто неоковирною. За ті шість годин, що Флойд перебував на Місяці, він устиг вислухати вже з десяток теорій, але сам не висловив жодної. Культова споруда, топографічний покажчик, гробниця, геофізичний прилад — це були, мабуть, найпопулярніші припущення, і деякі опоненти дуже палко захищали свою позицію. Уже чимало побилися навзаклад, тисячі доларів перейдуть з однієї кишені до іншої, коли врешті розкриється правда, якщо колись це взагалі станеться. До цього часу міцний матеріал плити пручався всім нерішучим спробам Майклза і його колег узяти взірці на аналіз. Вони не сумнівалися, що лазерний промінь тут би допоміг. Звичайно, ніщо не годне чинити опір такій концентрації енергії, але ухвалити рішення щодо застосування жорстких методів залишили Флойду. А той уже вирішив перепробувати рентгенівські промені, звукові датчики, нейронні пучки й усі інші можливі неруйнівні методи дослідження перед тим, як звернутися до важкої артилерії лазера. Найперша ознака варварства — руйнувати речі, яких не розумієш. Але, можливо, люди й були варварами, порівняно з істотами, котрі створили цю річ.

Проте звідки вони могли прийти? Із самого Місяця? Ні, це геть зовсім неможливо. Якби в цьому неплідному світі й було життя, то воно б загинуло протягом останньої епохи формування кратерів, коли більша частина місячної поверхні розжарювалася, немов гаряча пательня.

Земля? Дуже малоймовірно, але таки можливо. Будь-які розвинені земні цивілізації в еру плейстоцену — найімовірніше не людські — залишили б хоч якісь сліди свого існування. "Ми знали б про їхнє існування, — думав Флойд, — іще до того, як вирушити на Місяць."

Тож залишалися два можливі варіанти — планети або зірки. Одначе всі докази заперечували існування розумного та й будь-якого життя будь-де в Сонячній системі, крім Землі й Марса. Планети ближчі до Сонця — надто гарячі, дальші — занадто холодні, якщо життя не зародилося десь у їхніх глибинах, де тиск становить сотні тонн на квадратний сантиметр.

Отож, либонь, плиту побудували гості з зірок — це здавалося ще неймовірнішим. Подивившись на сузір'я, розкидані по небу, Флойд згадав, як часто його колеги-науковці "доводили", що міжзоряні польоти є неможливими. Подорож від Землі до Місяця сьогодні багато кому здається захопливою, але навіть найближча зірка на сто мільйонів миль далі. Усі ці припущення — це даремне гайнування часу, він мусить почекати, поки знатиме більше фактів.

— Будь ласка, пристебніть свої паски безпеки й закріпіть усі вільні предмети, — раптом оголосив гучномовець у кабіні, — наближається спуск у сорок градусів.

На обрії з'явилися два спостережні пункти, усипані попереджувальними вогнями, але автобус проїхав між ними. Флойд заледве встиг поправити свої ремені, коли автобус повільно обігнув край справді жахливої ущелини й почав спускатися схилом, крутим, як дах будинку. Земля тепер не достатньою мірою освітлювала шлях, отож в автобуса засвітилися власні фари. Чимало років тому Флойд стояв на краю Везувію й зазирав у його кратер, тепер він міг легко уявити, що спускається в те пекло, і відчуття були не з приємних.

Вони спустилися в одну з внутрішніх терас Тіхо, на кілька тисяч метрів нижче. Коли вони повзли вниз по схилу, Майклз указав на широкий простір рівнини, що відкрився перед ними.

— Он вони, — вигукнув науковець.

Флойд кивнув, він уже помітив скупчення червоних і зелених вогників за кілька миль попереду та сфокусував на них свій погляд, поки автобус обережно спускався в провалля. Транспортний засіб прекрасно контролював ситуацію, але Флойд не міг вільно дихнути, поки вони не виїхали на рівне. Тепер прибулець міг розгледіти групу сплющених куполів, що блищали, як сріблясті бульбашки в земному світлі, це були тимчасові помешкання працівників відділу. Недалеко височіла радіовишка, бурова уставка, група припаркованих машин і великий уламок роздробленого каменя, його, очевидно, довелося подрібнити, щоб дістатися моноліту. Серед диких сил природи цей маленький табір видавався дуже самотнім. Навколо жодного сліду життя, жодних видимих причин, з яких люди могли податися сюди, так далеко від домівки.

— Зараз видно лише кратер, — повідомив Майклз, — звідси праворуч за сотню метрів розташовано радіоантену.

"То ось воно яке", — подумав Флойд, коли автобус проминув сплющені куполи і під'їхав до узвишшя кратера. Його пульс пришвидшився, поки він чекав нагоди краще роздивитись аномалію. Машина обережно почала спускатися вздовж утрамбованої рампи в глибину кратера. І тут, саме така, як і на фотографіях, височіла МАТ-1.

Флойд жадібно вглядався в неї, не соромлячись, потім він похитав головою й знову глипнув. Навіть у яскравому світлі Землі цей об'єкт важко розгледіти, перше враження про нього — плаский прямокутник, вирізаний із вугільно-чорного паперу, плита здавалася зовсім пласкою, двовимірною. Звісно, це тільки оптична ілюзія, просто брила

випромінювала так мало світла, що помітним став лише її силует. Поки спустилися в каньйон, пасажири всюдихода сиділи незвичайно тихо. Їх огорнуло благоговіння й невіра, що на поверхні мертвого Місяця змогло знайтися щось подібне, такий надзвичайний сюрприз.

Автобус зупинився на розвороті за кілька метрів від моноліту, щоб усі пасажири могли гарненько його роздивитися. Проте ідеальна геометрична форма — це, очевидно, усе, що варто було споглядати. Жодних позначок, що якось пригасили б його чорну чорноту. Моноліт являв собою застиглий згусток ночі, і на мить Флойд припустив, що, можливо, це лише частина якогось незвичайного природного витвору, народженого тиском і вогнем у глибинах Місяця. Але він знав, цю малоймовірну версію вже розглянули й відкинули.

За сигналом прожектори довкола кратера увімкнулись, і яскраве сяйво Землі змінилося іншим світлом. У Місячному вакуумі самі промені, звісно, були невидимі, але вони формували еліпси, у центрі яких височів моноліт. Там, де вони торкалися чорної поверхні брили, вона, здається, поглинала їх.

"Це скринька Пандори", — чомусь подумав Флойд, і раптом його огорнуло лихе передчуття. Ця скриня лише чекає, щоб її відкрили цікаві й легковажні люди. А що вони знайдуть усередині?

Розділ 13

Місячний світанок

Головний гермокупол на ділянці МАТ-1 становив усього-навсього шість метрів у діаметрі, і всередині нього було тісно й людно. Автобус, який приєднався до нього крізь один із повітряних шлюзів, додав трохи житлової площі.

Усередині цього герметичного шатра з подвійними стінами мешкали, працювали й ночували шестеро наразі задіяних у проекті науковців і техніків. Там також уміщалася більша частина їхнього спорядження й інструментів, усі запаси, які не могли бути облишені у вакуумі, кухня, туалет і ванна, геологічні зразки й маленький телеекран, завдяки якому знахідка могла перебувати під постійним наглядом.

Флойд не здивувався, коли Галворсен захотів зостатися в шатрі, він пояснив свій вибір навдивовижу чесно.

— Я ставлюся до скафандрів, як до неминучого зла, — мовив адміністратор. — Мені доводиться їх одягати чотири рази на рік для загальних оглядів. Якщо ви не заперечуєте, я посиджу тут і подивлюся все по телевізору.

Ці упередження проти скафандрів зараз звучали вельми старомодно, скафандри нового покоління були набагато зручніші, ніж оті незграбні одоробла, які випало вдягати першим дослідникам Місяця. Тепер скафандр одягався за хвилину без будь-якої сторонньої допомоги й був майже ввесь автоматизований. Скафандр "Мк V", у який обережно вбрався Флойл, захистить його від усіх місячних небезпек дня і ночі.

У компанії доктора Майклза він вийшов до невеликого повітряного шлюзу. Коли стихла пульсація насосів і його костюм майже непомітно затвердів навколо тіла, Флойд відчув себе замкненим у тиші вакууму.

Цю тишу порушив звук рації, прикріпленої до костюма.

— Тиск у нормі, докторе Флойд? Нормально дихаєте?

— Так, усе добре.

Його напарник обережно перевірив усі показники й датчики ззовні костюма Флойда. Потім промовив:

— Добре. Ходімо.

Зовнішні двері відчинились, і перед ними відкрився місячний ландшафт, укритий курявою, місцевість мерехтіла й мінилась у світлі Землі. Рухаючись неквапливо, перевальцем, Флойд слідом за Майклзом виліз крізь люк. Ходити насправді було неважко, у парадоксальний спосіб костюм давав змогу відчути себе найближче до земних умов, аніж за увесь час перебування на Місяці. Вага й слабкий опір, який чинив костюм, створювали ілюзію земної сили тяжіння.

Відтоді, як сюди лише годину тому прибув доктор Флойд, краєвид змінився. Хоч зірки й серп Землі світилися так само яскраво, як завжди, чотирнадцятиденна місячна ніч майже закінчилася. Сяйво корони чимось нагадувало схід Місяця на Землі, а потім вершина радіовишки раптом спалахнула вогнем, спіймавши перші промені Сонця, що сходило.

Вони зачекали, поки керівник проекту й два його асистенти виберуться з люка, а відтак повільно попрямували через кратер до своєї мети. До того часу, як вони її досягли, на обрії з'явилася розпечена до білого тонка риска. Попри те що сонце з'явиться з-за небокраю лише за годину, зірки вже зникли.

Кратер досі перебував у тіні, але прожектори, установлені довкола обода, прекрасно освітлювали все навколо. Коли Флойд повільно спускався рампою до чорного прямокутника, він відчув не лише захоплення, а й безпомічність. Тут, коло самих кордонів планети Земля, людина зіштовхнулася з таємницею, яка може так і залишитися нерозкритою. Три мільйони років тому хтось теж прямував цим шляхом і залишив цей незнаний і, можливо, незбагненний знак власної присутності, а сам повернувся до своєї планети або зірки.

Голос по радіо в скафандрі Флойда перервав його розмірковування:

— Говорить керівник проекту. Якщо ви станете в лінію от сюди, ми зможемо зробити кілька фотографій. Докторе Флойд, станьте в центрі. Докторе Майклз, дякую…

Ніхто, крім Флойда, очевидно, не вважав це фотографування за щось кумедне. Відверто кажучи, доктор навіть радів, що хтось прихопив фотоапарат. Це фото, безперечно, стане історичним, отож він хотів один примірник і для себе. Флойд сподівався, що його обличчя гарно видно крізь скафандр.

— Дякую, джентльмени, — сказав фотограф після того, як вони трохи сором'язливо попозували на тлі моноліту й він зробив кадрів дванадцять. — Ми попрохаємо базу вислати вам світлини.

Нарешті Флойд звернув увагу на чорнющу плиту, він повільно походжав навколо неї, розглядаючи цю штуку зусібіч, намагаючись зафіксувати у своїй свідомості всі деталі. Доктор не сподівався знайти нічого нового, він знав: кожен сантиметр моноліту вже досліджували хіба що не під мікроскопом.

Тепер сонце повільно сходило над краєм кратера, його промені падали на східну частину плити. Проте здавалося, що плита поглинає кожен промінчик сонця, немов його ніколи й не було.

Флойд вирішив зробити простий експеримент: він став між монолітом і сонцем, видивляючись свою тінь на чорній гладенькій поверхні. Там не було навіть сліду тіні. Десять кіловат жару падало на плиту, якщо всередині щось і зберігалося, воно мало б уже зваритися.

Флойд подумав, що дуже дивно стояти тут, поки ця річ уперше бачить сонячне світло відтоді, як на Землі почався Льодовиковий період. Він знову згадав про її чорний колір, який, звісно, був ідеальний для того, щоб поглинати сонячну енергію. Утім, він одразу відкинув цю

думку: хто буде аж таким божевільним, щоб закопати сонячну батарею на шість метрів у ґрунт!

Він подивився на Землю, що почала блякнути на ранковому небі. Тільки купка з шести мільярдів людей знають про цю знахідку. Як відреагують новини, коли все це розкриється?

Політичні й соціальні наслідки будуть величезні, кожен справжній інтелігент, кожен, хто годен подивитися хоч на сантиметр далі від власного носа, відчує, як змінилося його життя, цінності, філософія. Якщо навіть не вдасться дізнатися про MAT-1 нічого нового й цей об'єкт збереже свою таємницю, людство довідається, що воно не унікальне у Всесвіті. Хоч вони й пропустили братів по розуму на мільйони років, ті, хто колись стояв тут, можуть повернутися, а якщо ні, то, можливо, є інші. Плани на майбутнє людства відтепер мають зважати на такий варіант розвитку подій.

Флойд досі був заглиблений у ці думки, коли перемовний апарат у його костюмі раптом видав пронизливий електронний звук, наче перезавантажений і здеформований сигнал часу. Інстинктивно він спробував затулити вуха руками в скафандрі, а потім відчайдушно почав шукати регулятор гучності на своєму приймачі. Поки він розгублено нишпорив руками по скафандру, звук ущух і запанувала благодатна тиша.

Усі фігури довкола кратера застигли в захоплених позах. "Отже, це не проблеми зі спорядженням, — сказав собі Флойд, — усі чули цей пронизливий звук".

Після трьох мільйонів років темряви MAT-1 зустрічала місячний світанок.

Розділ 14

Вони слухають

За сто мільйонів миль від Марса, у холодній самотності, там, куди ще не потрапляла жодна людина, між заплутаних орбіт астероїдів повільно плив "Дальній космічний монітор 79". Уже три роки завдяки американським науковцям, які спроектували його, британським інженерам, котрі його побудували, і російським технікам, що його запустили, він бездоганно виконував свою місію. Складна система антен ловила радіошуми — безперервні потріскування й шипіння — там, де, як гадав Паскаль у часи більш наївні, панує вічна тиша космосу. Детектори випромінювання ловили й аналізували проміння, що йшло з галактики та з-поза її меж, нейтронні й рентгенівські телескопи споглядали дивні зірки, яких ніколи не бачило людське око, магнітометри спостерігали пориви й урагани сонячного вітру, коли Сонце дихало розрідженою плазмою в обличчя своїх дітей-супутників. Усе це й багато іншого терпляче фіксувалося "Дальнім космічним монітором" і залишалося на його кристалічній пам'яті.

Одна з його антен, непримітне диво електроніки, завжди була спрямована на точку недалеко від Сонця. Що кілька місяців ставав помітний віддалений об'єкт спостережень — яскрава планета зі слабшим супутником, але більшість часу її застувало сонячне світло. На цю далеку Землю кожні двадцять чотири години монітор посилав терпляче зібрану інформацію, що була акуратно спакована до п'ятихвилинного імпульсу. Десь за чверть години, подорожуючи зі швидкістю світла, імпульс досягав своєї мети. Машини, які тільки на це й чекали, приймали й записували сигнал і додавали його до тисяч кілометрів магнітної плівки, що потім зберігалася в сейфах Світових космічних центрів Вашингтона, Москви й Канберри.

Відтоді як майже п'ятдесят років тому на орбіту вивели перші супутники, з космосу було перехоплено трильйони й квадрильйони сигналів, цей потік інформації зберігали на той випадок, коли одного дня завдяки цим даним вчені зможуть розширити наші знання про Всесвіт. Можливо, лише хвилина з усього матеріалу колись знадобиться,

але ніяк не передбачити, коли вчені забажають звернутися до будь-якої частини цих записів — через десять, п'ятдесят чи сто років. Отож усе це дбайливо переносили у файли, поміщали в безкінечні коридори з системою вентиляції і потроювали дані на випадок раптових небезпек і втрат. Це справжня скарбниця людства, те, що зберігалося тут, коштувало більше за зливки золота, які з незрозумілою метою ниділи в банківських сейфах.

А тепер "Дальній космічний монітор 79" помітив щось дивне — слабке, але, поза сумнівом, спостережуване збурення розійшлося Сонячною системою. Це було не схоже на жодний природний феномен, який апарат спостерігав у минулому. Автоматично він записав напрям, час, інтенсивність, а через кілька годин ця інформація пішла на Землю.

Те саме зробили й "Орбітер М 15", який облітав навколо Марса двічі за день, і космічний зонд 21, що повільно піднімався над площиною екліптики, і навіть штучна комета 5, котра прямувала до холодної пустки за Плутоном уздовж орбіти, у найвіддаленішу точку якої вона не досягне й за тисячу років. Усі вони зафіксували незвичайний викид енергії і всі, своєю чергою, автоматично послали сигнал про це на далеку Землю.

Комп'ютери ніколи не пов'язали б між собою ці чотири своєрідні сигнали від космічних зондів за мільйони миль один від одного. Але, проглядаючи ранкові звіти, фахівець із радіологічного прогнозу в Годдарді зрозумів: за останню добу щось дивне відбулося в Сонячній системі. Він мав тільки частину сліду цього випромінювання, але коли машина спроектувала його шлях на планетарну ситуативну дошку, усе стало чітким і зрозумілим, немов інерційний слід літака в безхмарному небі або людські сліди на чистому снігу. Струмінь енергії, розкидаючи радіацію, як моторний човен розкидає бризки води, вийшов із поверхні Місяця й полинув до зірок.

Частина 3

У міжпланетному просторі

Розділ 15

"Діскавері"

Корабель відлетів від Землі лише на тридцять діб, а Девідові Боумену інколи не вірилося в існування іншого світу, окрім крихітного закритого світу "Діскавері". Усі роки тренувань, усі попередні місії на Місяць і на Марс, здавалося, належали іншому чоловікові в якомусь іншому житті.

Френк Пул відчував те саме й інколи жартома шкодував, що найближчий психіатр є за сотні мільйонів миль звідси. Утім, таке почуття ізоляції та відчуження легко зрозуміти, і, звичайно, у цьому немає нічого ненормального. За п'ятдесят років, що людина мандрувала в космосі, такої місії, як оця, ще не було.

Це почалося п'ять років тому під назвою "Проект Юпітер" — перший пілотований політ навколо найбільшої з планет Сонячної системи. Корабель уже підготували до дворічної подорожі, коли мета місії несподівано змінилася.

"Діскавері" досі летів до Юпітера, але він не зупинявся там. Біля планети космічний корабель навіть не скидав швидкості. Навпаки, досягнувши супутникової системи Юпітера, "Діскавері" мав використати силу тяжіння цього гігантського світу як пращу, що закине його ще далі від Сонця. Як комета, "Діскавері" пролетить по зовнішніх межах Сонячної системи до своєї кінцевої мети — прекрасних кілець Сатурна. І цей корабель ніколи не повернеться назад.

Для "Діскавері" це подорож в один кінець, але її команда — аж ніяк не відчайдушні самогубці. Якщо все пройде за планом, вони повернуться на Землю через сім років, п'ять із яких просплять,

перебуваючи в стані гібернації й чекаючи на порятунок від іще не побудованого "Діскавері II".

Організація Астронавтів в усіх постановах і документах старанно уникала слова "порятунок". Слово "порятунок" передбачає якусь надзвичайну ситуацію, збій у планах. Натомість затвердили інше слово — "повернення". Якщо ж щось справді піде не так, то сподіватися на порятунок за мільярд миль від Землі, мабуть, не варто.

Як і в усіх подорожах у невідоме, існував певний ризик. Одначе впродовж півстоліття дослідження доводили, що для людини стан гібернації є абсолютно безпечним, і це відкривало нові можливості в космічних мандрах. Проте до цієї місії ніхто ще не спав аж такий тривалий час.

Три члени команди, у присутності яких немає нагальної потреби доти, доки корабель зайде на орбіту Сатурна, просплять увесь політ. Це заощадить тонни провізії та інших ресурсів, але ще важливіше — команда, розпочинаючи роботу, буде свіжа й енергійна, а не виснажена десятимісячним перельотом.

"Діскавері" має зайти на орбіту Сатурна й стати ще одним супутником гігантської планети. Космічний корабель ітиме вздовж еліпса завдовжки два мільйони миль, який підведе його близько до Сатурна, а потім по орбітах усіх його головних супутників. Вони матимуть сто днів на те, щоб сфотографувати й вивчити планету, у вісім разів більшу за Землю, оточену почтом із 15 відомих супутників, один з яких розміром не поступається Меркурію.

На Сатурні має вистачити див на століття досліджень, перша експедиція могла провести тільки попередню розвідку. Результати спостережень підуть на Землю радіосигналом, і навіть якщо самі дослідники ніколи не повернуться додому, їхня праця не мине даремно.

Наприкінці ста днів "Діскавері" припинить роботу. Уся команда порине в гібернацію, лише системи й далі працюватимуть і стежитимуть за станом корабля невтомним електронним мозком. Він курсуватиме навколо Сатурна на видноті, на орбіті, так, що навіть через тисячу років люди знатимуть, де шукати корабель. Але всього через п'ять років, згідно з планом, прибуде "Діскавері II". Однак навіть якщо мине шість або вісім років, сплячі пасажири "Діскавері I" не відчують різниці. Для них усіх годинник зупиниться, як він уже зупинився для Вайтгеда, Камінські й Гантера.

Інколи Боумен, перший капітан "Діскавері", заздрив своїм трьом колегам, що непритомні спочивали в холодному мирі гіпотермічної камери. Вони вільні від цієї нудьги й відповідальності, аж доки вони досягнуть Сатурна, зовнішній світ для них не існує.

Одначе цей світ спостерігав за ними через показники біосенсорних датчиків. Подалі від масивної апаратури контрольної панелі були розташовані п'ять маленьких панелей, позначені прізвищами астронавтів — Гантер, Вайтгед, Камінські, Пул, Боумен. Останні дві панелі були чисті, вони не працювали, їхній час настане тільки за рік. Інші миготіли маленькими зеленими вогнями, які показували, що все гаразд, на кожній із них розміщувався невеличкий екран, де світилися неквапливі ритми пульсу, дихання й активності мозку.

Розуміючи всю безглуздість цієї процедури, Боумен час від часу вмикав звук датчиків, хоч у разі чого одразу увімкнувся б сигнал тривоги. Заворожений, він слухав неймовірно повільне серцебиття своїх сплячих колег, слідкуючи, як повільні хвилі розходяться екраном.

Найцікавіше — розглядати енцефалограми, ці електронні відбитки трьох особистостей, які вже існували й колись знову почнуть існувати. Енцефалограми були майже рівними, електрична активність, що характеризує діяльність мозку людини, яка не спить, чи навіть людини уві сні, відсутня. Якщо якась свідомість і залишалася, то вона була десь поза досяжністю почуттів і пам'яті.

Це останнє твердження капітан "Діскавері" міг підтвердити особисто. Перед тим, як Боумена обрали для цієї місії, його реакцію на гібернацію протестували. Він навіть не знав, що саме відбулося: він утратив тиждень свого життя чи відклав можливу смерть на той-таки термін.

Коли до його лоба прикріпили електроди й почав працювати генератор сну, Боумен на мить побачив калейдоскоп візерунків і розтанцьованих зірок. Потім вони згасли — і його поглинула темрява. Він не пам'ятав, як йому робили ін'єкції, не відчував, коли температура його тіла опустилася лише на кілька градусів вище від нуля.

Боумен прокинувся, йому здавалося, наче він щойно заплющив очі. Проте астронавт знав, що це ілюзія, і з того часу, як він заснув, минули роки.

Чи місію вже виконано? Чи вони вже досягли Сатурна, дослідили його й упали в стан гібернації? Чи "Діскавері II" вже прилетів, щоб забрати його назад на Землю?

Боумен відчував, що марить і не годен відрізнити справжні спогади від надуманих. Він розплющив очі, але нічого не міг розгледіти, окрім миготливих вогників; спершу астронавт ніяк не міг зрозуміти, що ж то блищить.

Трохи згодом Боумен уторопав, що дивиться на лампочки-індикатори ситуативної панелі космічного корабля, але зосередитись на них виявилося для нього неможливим. Невдовзі він покинув цю марну справу.

Навколо його тіла циркулювало тепле повітря, проганяючи холод із кінцівок. Із динаміка над головою линула притишена, але енергійна музика. Щохвилини музика ставала дедалі гучнішою.

Відтак приємний, дружній, але, судячи з усього, комп'ютерний голос заговорив до нього.

— Дейве, ти прокинувся. Не намагайся вставати й не роби різких рухів. І не кажи поки що нічого.

Які кумедні накази, подумав Боумен. Не вставати… Здавалося, він не може зараз і пальцем поворухнути. Аж раптом чоловік із подивом відчув, що вже справді здатен це зробити.

Його огорнув цілковитий спокій і утихомирення, однак він неначе поринув у якийсь приємний сон. Як у тумані, Боумен пригадував, що має прийти рятувальний корабель, тому запустили автоматичну систему виходу з гібернації, і що скоро він побачить інших людей. Це все, звісно, добре, але чомусь не надто його хвилювало.

Зараз він хотів їсти. Комп'ютер, звичайно, уже зафіксував це.

— Біля твоєї правої руки, Дейве, є сигнальна кнопка. Якщо ти голодний, то натисни її.

Боумен помацав пальцями навколо й хутко знайшов грушоподібну опуклість, яка, очевидно, і була тією кнопкою. Він про неї зовсім забув, хоч йому говорили, що вона буде тут. Що він іще забув? Чи викликає гібернація амнезію?

Натиснувши кнопку, Боумен почав чекати. За кілька хвилин із ліжка з'явилася металева рука й пластикова соска спустилася йому до вуст. Він жадібно присмоктався до неї, і тепла, солодка рідина потекла його горлом, з кожною краплиною додаючи йому сил.

Потім соска зникла, і Боумен знову якийсь час відпочивав. Він міг рухати руками й ногами, думка про те, щоб пройтися, тепер не здавалася нездійсненною мрією. Він відчував, що сили швидко

повертаються, а проте міг би лежати тут довіку, якби не було якихось сигналів іззовні. Та раптом інший голос, цього разу, без сумніву, людський, а не сконструйований з електричних імпульсів, заговорив до нього. Цей голос здався йому знайомим, хоч і минув якийсь час, поки астронавт зміг його упізнати.

— Привіт, Дейве. Ти добре з усім упорався. Тепер можеш говорити. Ти знаєш, де ти?

Боумен трохи переймався цим. Якщо корабель справді вийшов на орбіту Сатурна, що сталося протягом тих місяців із часу, як він, Боумен, залишив Землю? Астронавт знову почав підозрювати в себе амнезію. Парадоксально, але сама ця думка заспокоїла його. Якщо він пам'ятає слово "амнезія", значить, його мозок працює досить добре.

Проте, в будь-якому разі, він досі не знає, де є зараз, і той, хто говорив на іншому кінці дроту, зрозумів причину його неспокою.

— Не хвилюйся, Дейве. Це Френк Пул. Я спостерігаю роботу твого серця й легенів. Усе ідеально. Просто розслабся. Зараз ми відчинимо двері й випустимо тебе.

М'яке світло затопило камеру, і Боумен побачив на тлі розчиненого виходу якісь силуети. Цієї миті до нього повернулася пам'ять і він згадав, де він.

Хоч Боумен повернувся з найдальших закутків сну й найближчих меж смерті, його відсутність тривала лише тиждень. Виходячи з камери гібернації, він іще не бачив холодного неба над Сатурном, це станеться аж через рік і мільйони подоланих миль. Боумен досі перебував на тренуваннях у Г'юстонському центрі керування космічними польотами під спекотним сонцем Техасу.

Розділ 16

Еал

Утім, тепер Техас став непомітним, важко розрізнити навіть самі Сполучені Штати. Хоча плазмовий двигун малої тяги давно вже не працював, "Діскавері" досі був спрямований своїм тонким стрілкуватим тілом від Землі, а його потужні оптичні механізми орієнтувалися на планети, що лежали від Сонця далі, ніж Батьківщина людства. Саме туди, до них, прямував космічний корабель.

Проте один телескоп був постійно спрямований на Землю. Збудований у вигляді прицілу рушниці на ободі дальньої антени корабля, він контролював, щоб велика параболічна чаша прицільно направляла радіосигнали на свою віддалену мішень. Допоки Земля залишалася в полі зору телескопа, забезпечувалася життєво важлива комунікація — була можливість відсилати й приймати повідомлення, а невидимий промінь долав відстань, яка щодня збільшувалася на два мільйони миль.

Протягом кожної своєї вахти Боумен спостерігав рідну планету в цей телескоп. Із "Діскавері" зараз було видно лише нічну частину Землі, на центральному екрані планета скидалася на сліпучий сріблястий серп, чимось подібний до Венери.

Дуже рідко в тій дузі світла, що постійно скорочувалася, прозирали якісь географічні обриси: заважали хмарність та імла. Але навіть дивитися на затемнену частину диска було надзвичайно захопливо. Вона іскрила світлом великих міст, деколи ці вогники горіли постійно, іноді підморгували через атмосферні перешкоди над ними.

Траплялося, Місяць проходив над Землею, немов величезний ліхтар, освітлюючи її темні моря й континенти. Тоді, затамувавши подих, Боумен міг інколи вловити знайомі обриси берегових ліній, що сяяли в примарному місячному світлі. А іноді, коли Тихий океан був спокійний,

астронавт міг розгледіти його блиск у місячному сяйві, і йому пригадувалися ночі під пальмами в тропічних лагунах.

Він не шкодував про ту втрачену красу. У свої тридцять п'ять років Боумен досхочу насолодився всіма принадами Землі й сподівався тішитися ними знову, коли повернеться на рідну планету багатим і знаменитим. А втім, на відстані це все здавалося ще більш коштовним.

Шостий член команди такої ностальгії не мав, бо, зрештою, він не був людиною. Високотехнологічному комп'ютерові "ЕАЛ-9000", мозку й нервовій системі корабля, не відомі людські почуття.

Еал (від Евристично запрограмований алгоритмічний комп'ютер, не більше й не менше) став шедевром комп'ютерної техніки третього покоління. Ці "покоління" йшли з інтервалом у двадцять років, і багато людей непокоїлися щодо долі наступного.

Перше покоління з 1940 р., коли тепер уже давно застаріла вакуумна трубка уможливила функціонування такого незграбного обчислювального приладу, як ЕНІАК і його послідовників.

Потім 1960-го року відбувся прорив у мікроелектроніці. Із розвитком цієї галузі стало зрозуміло, що штучний розум на кшталт людського за розміром може бути не більший, аніж офісний стіл. Щоб створити його, треба лише добряче пометикувати.

Проте цього так ніхто й не дізнався, та це і не важить. У 1980-му Мінський і Ґуд показали, як можна автоматично створювати нейронні мережі, за допомогою самореплікації та за будь-яким алгоритмом навчання. Штучний мозок стали вирощувати за аналогією до людського мозку. У кожному окремому випадку конкретні деталі цього процесу так і залишалися таємницею, але якби і вдалося їх розшифрувати, то вони, напевно, виявилися б поза межами людського розуміння.

Хай як працювала ця система, кінцевим результатом її діяльності був штучний інтелект, що міг відтворювати (деякі філософи позначали цю дію словом "копіювати") більшість здатностей людського мозку, лише з набагато більшою швидкістю та надійністю. Такі експерименти коштували надзвичайно дорого, і в серії "ЕАЛ-9000" випустили лише кілька екземплярів, але бородатий жарт про те, що завжди легше створити органічний мозок за допомогою старого доброго методу, утратив свою актуальність.

Еала тренували до місії так само, як і його колег-людей, єдина відмінність полягала в тому, що він навчався значно швидше й ніколи не спав. Його першочерговим завданням була перевірка показників життєзабезпечення — рівня кисню, температури, цілісності корпусу, радіації та інших зовнішніх чинників, від яких залежало життя вразливих людей. Еал міг виконувати складні навігаційні розрахунки й робити необхідні маневри в разі, якщо треба змінити курс. Його також тренували спостерігати за тими, хто перебував у стані гібернації, у разі доконечної потреби вносити зміни в їхнє середовище й коригувати частку тих внутрішньовенних рідин, які підтримували їхню життєдіяльність. До перших комп'ютерів зверталися за допомогою друкарських машинок, клавіатур, а відповідали вони на швидкісних принтерах і моніторах. Еал, якщо треба, теж міг так спілкуватися, але він умів спілкуватися й вербально, тобто вести усний діалог із людьми. Пул і Боумен говорили з Еалом, ніби той людська істота, і він відповідав ідеальною англійською мовою, яку засвоїв за своє швидкоплинне електронне дитинство.

На питання про те, чи Еал справді вміє думати, британський математик Алан Тюрінґ відповів ще в 1940-х роках. Тюрінґ висловив припущення: якщо машина може вести тривалу розмову чи то за допомогою мікрофона, чи то друку і її відповіді не можна відрізнити від тих, які дала б людина, то ця машина думає в усіх значеннях цього слова. З тестом Тюрінґа Еал упорався легко.

Може статися й так, що Еалу доведеться взяти керування кораблем на себе. В екстреному випадку, якщо раптом ніхто не відповідатиме на його сигнали, він уповноважений розбудити членів екіпажу, які сплять, за допомогою хімічної та електричної стимуляції. Якщо вони не відповідатимуть, комп'ютер має послати запит щодо подальших дій на Землю.

А потім, якщо раптом із Землі не відповідатимуть, Еал має вжити всіх необхідних заходів, аби зберегти корабель і продовжити місію, справжню мету якої наразі знає він один; про цю мету його колеги-люди навіть не здогадуються.

Пул і Боумен часто, жартуючи, називали себе прибиральниками на кораблі, який міг би летіти й без них. Якби істина розкрилася, їх би вразило та обурило, наскільки цей жарт є правдивим.

Розділ 17

Будні польоту

Кожен день польоту корабля був ретельно розпланований, тому Боумен і Пул теоретично знали, що мають робити кожної миті з двадцяти чотирьох годин доби. Вони дотримувалися принципу дванадцятигодинної активності й дванадцятигодинного сну, тримали вахту по черзі й ніколи не спали одночасно. Один із них завжди сидів за контрольною панеллю, поки його напарник виконував звичні господарські справи, перевіряв корабель, порався з непередбачуваними роботами, які постійно виникали, чи відпочивав у каюті.

Хоч теоретично Боумен вважався капітаном "Діскавері", на цьому етапі місії жоден сторонній спостерігач не помітив би цього. Він і Пул обмінювалися ролями, рангом і відповідальністю кожні дванадцять годин. Це тримало їх обох у бойовій готовності, мінімізувало можливість конфліктів і допомагало досягти стовідсоткового дублювання.

День Боумена починався о 6:00 за загальним ефемеридним часом астрономів. Якби він раптом проспав свою зміну, Еал розбудив би його за допомогою одного з різноманітних дзвінків та сигналів, але такого ніколи не доводилося робити. Одного разу Пул вирішив проекспериментувати: він вимкнув годинник, але Боумен усе одно прокинувся вчасно.

Його перший офіційний обов'язок — продовжити Головний таймер камери гібернації на дванадцять годин. Якщо пропустити цю операцію двічі поспіль, Еал зробить висновок, що вони з Пулом недієздатні, і вживатиме незмінних застережних заходів.

Боумен проводив ранковий туалет, робив зарядку, потім сідав снідати, переглядаючи ранкові новини "Ворлд таймс". Він ніколи не читав газети на Землі так уважно, як робив це тут, у космосі. Навіть найменша плітка, навіть найбезглуздіші політичні чутки здавалися надзвичайно цікавими за мільйони миль від Землі.

О 7:00 він офіційно змінював Пула біля контрольного пункту, прихопивши йому тюбик кави з кухні. Зазвичай доповідати було особливо ні про що, на кораблі не відбувалося жодних подій, отож Боумен починав звіряти покази датчиків і проганяв механізми через серію тестів, що могли виявити несправності. До 10:00 він закінчував свою працю, і починався час навчання.

Боумен навчався більшу частину свого життя і знав, що й далі це робитиме, аж поки не вийде у відставку. Завдяки революції в техніках тренувань і засвоєння інформації у XX столітті астронавт до цього часу вже здобув дві-три вищі освіти й, що важливо, міг згадати дев'яносто відсотків із того, що вивчив.

П'ятдесят років тому його вважали б за спеціаліста в прикладній астрономії, кібернетиці й системі космічних двигунів, проте він був

схильний заперечувати зі щирим обуренням, що взагалі може називатися фахівцем.

Боумен ніколи не міг зосередитися на одному предметі. Попри застереження своїх наставників, він наполіг на тому, щоб захистити магістерську із загальної астронавтики. Цей курс вважався невиразним і надто різнобічним, його зазвичай обирали люди з IQ нижчим за 130, вони ніколи не досягали вершин у своїй професії.

Утім, рішення Боумена виявилося правильним; ця відмова від вузької спеціалізації зробила його незамінним для нинішньої місії. А Френк Пул, який зневажливо називав себе "дилетантом широкого профілю" в галузі космічної біології, став ідеальним напарником у цій справі. Вони вдвох за допомогою величезної бази даних Бала, схоже, упораються з будь-якою можливою проблемою впродовж мандрівки, звісно, за умови збереження ясності розуму й постійного повторення засвоєних знань.

Тож дві години від 10:00 до 12:00 Боумен практикувався з електронним репетитором, перевіряючи свої загальні знання й поглинаючи нові, які могли б знадобитися в цій місії. Він постійно повторював план корабля, електричні схеми й план подорожі або намагався відтворити все, що знав про Юпітер, Сатурн і їхні супутники.

Опівдні Боумен ішов на камбуз, залишаючи корабель на Бала, і готував собі ланч. Навіть тут він постійно був на зв'язку: маленька їдальня-вітальня мала дублікат головної панелі управління, й Бал міг викликати свого колегу в разі потреби. Пул приєднувався до напарника під час їди перед тим, як на шість годин відійти до сну, і зазвичай вони переглядали одну з постійних телевізійних передач, які транслювалися з Землі.

Як і всі інші подробиці місії, їхнє меню було ретельно продумане. Їжа, в основному заморожена, обиралася за принципом "найменше клопоту". Пакети легко відкривалися й поміщалися в пічку, що за якийсь час

подавала сигнал про готовність. Потім Боумен і Пул насолоджувалися тим, що смакувало і, найголовніше, мало вигляд апельсинового соку, яєць (у будь-якому стані), біфштексів, котлет, смаженини, свіжих овочів, різноманітних фруктів, морозива й навіть свіжого хліба.

Після ланчу з 13:00 до 16:00 Боумен повільно й ретельно обстежував доступну частину корабля. Загальна довжина "Діскавері" становила приблизно сто двадцять метрів від краю до краю, але маленький світ, приступний екіпажу, був усередині дванадцятиметрової герметичної сфери.

Тут розташовувалися всі системи життєзабезпечення й серце корабля — контрольна панель. Біля житлової зони — невеликий "космічний гараж", оснащений трьома шлюзами для виходу реактивних капсул у відкритий космос на випадок, якщо виникне потреба в якійсь діяльності ззовні.

В екваторіальному поясі герметичної сфери, обмеженої за аналогією з Землею тропіками Козерога й Рака, розташовувалася центрифуга діаметром десять метрів, яка повільно оберталася. Вона робила один повний оберт кожні десять секунд, і таким чином створювалася штучна сила тяжіння рівнозначна місячній. Цього вистачало, щоб уникнути фізичної атрофії, що могла виникнути внаслідок тривалого перебування в невагомості, і забезпечувало виконання звичних життєвих функцій у нормальних чи майже нормальних умовах.

Тому саме всередині цієї каруселі розміщувалися кухня, їдальня, душ і туалет. Тільки тут дозволялося готувати гарячі напої, дуже небезпечні в умовах невагомості, де існувала загроза обпектися краплями окропу, що плавали в невагомості.

Таке рішення також нівелювало проблему гоління: щетина більше не плаває навколо, й електричне обладнання не становить небезпеки для здоров'я.

На краю каруселі розташовувалися п'ять кабінок астронавтів, обладнаних на їхній смак. Там зберігались особисті речі космічних мандрівників. Зараз цими кабінками користувалися тільки Боумен і Пул, тим часом як мешканці інших трьох розміщувалися в електронному саркофазі за дверима.

Обертання каруселі, якщо було треба, припиняли, при цьому величезний маховик і далі виконував свою роботу, а його інерційна сила використовувалася, щойно відновлювалось обертання центрифуги. Та зазвичай його залишали обертатися з постійною швидкістю, бо було досить легко попасти в рухомий барабан через ділянку невагомості в центрі, хапаючись руками за радіальну спицю. Дістатися рухомого сектору після деяких тренувань виявилося так само легко, як ступити на ескалатор, що рухається.

Герметична сфера утворювала голову тендітної стрілоподібної конструкції більше ніж 30 метрів завдовжки. "Діскавері", як і всі кораблі, призначені для дальніх космічних подорожей, був надто крихкий і необтічний, навіть щоб увійти в атмосферу чи змагатися з тяжінням будь-якої планети. Його збирали на земній орбіті, тестували в польоті до Місяця, а фінальну перевірку корабель пройшов на місячній орбіті. Тож "Діскавері" — творіння для відкритого космосу, і саме такий він мав вигляд.

Позаду сфери розташовувався кластер із чотирьох великих резервуарів із рідким воднем, а між ними, утворюючи довгу тонку літеру V, ішли рури, які розсіювали відпрацьоване тепло ядерного реактора. Помережені тонкими трубками для охолоджувальної рідини, вони здавалися крилами гігантської бабки; збоку "Діскавері" нагадував старовинний вітрильник.

На самому кінці V, за дев'яносто метрів від житлової зони екіпажу, розташовувалися розжарений реактор і комплекс фокусування електродів, через який виривалася розпечена до зоряних температур плазма. Реактор виконав свою роботу тижні тому, відірвавши "Діскавері"

від місця його паркування на місячній орбіті. Зараз генератор заледве працював на мінімальній потужності, генеруючи електроенергію для обслуговування корабля, а великі крилоподібні радіатори, що світилися вишнево-червоним, коли "Діскавері" прискорювався на максимальну тягу, зараз зробилися темними й холодними.

Щоб докладно дослідити цю ділянку корабля, конче слід виходити у відкритий космос, але за допомогою інструментів та дистанційно керованих камер можна дістати повний звіт про стан обладнання. Зараз Боумен відчував: він знає напам'ять кожен сантиметр радіатора, панелі й кожен відрізок пов'язаного з ними трубогону.

До 16:00 Боумен закінчував перевірку й робив докладну усну доповідь Центру керування, говорячи доти, доки не починало надходити підтвердження, що його чують. Потім він вимикав свій передавач і слухав, що скаже Земля, хоч час від часу й сам відповідав на питання. О 18:00 прокидався Пул, і Боумен передавав командування кораблем йому.

Тепер він мав шість годин вільного часу й міг використати їх на свій розсуд. Інколи Боумен продовжував своє навчання, подекуди слухав музику чи дивився фільми. Більшість часу він мандрував невичерпною електронною бібліотекою "Діскавері". Зараз астронавт із цілком зрозумілих причин захоплювався визначними мандрівниками й дослідниками минулого. То він вирушав у круїз із Пітеєм через Геркулесові стовпи вздовж узбережжя Європи, що заледве вийшла з кам'яного віку, і майже досягав холодних туманів Арктики. Або за дві тисячі років після цього з Джорджем Ансоном переслідував Манільські галеони[3], плавав із Куком до загадкових небезпек Великого Бар'єрного Рифу, разом із Магеланом здійснював першу навколосвітню подорож. А ще астронавт почав читати "Одіссею", чомусь саме ця книжка найкраще пасувала до його теперішнього душевного стану.

Щоб розважитися, він завжди міг попрохати Еала зіграти з ним в ігри на логіку, наприклад шахи, шашки чи поліміно. Якби Еал грав на

повну силу, він вигравав би всі партії, але це негативно відобразилося б на настрої людей. Отож його було запрограмовано вигравати лише половину від усіх партій, а його партнери по іграх удавали, ніби не знають цього.

Останні години свого дня Боумен присвячував прибиранню й різним несподіваним роботам у кораблі. Це тривало до 20:00, а тоді він знову вечеряв із Пулом. Потім наставала година, протягом якої Боумен міг здійснити особистий дзвінок на Землю.

Як і всі його колеги-астронавти, Боумен не був одружений, бо несправедливо ж відправляти сімейного чоловіка в такі тривалі місії. Хоч деякі панянки обіцяли чекати, поки експедиція завершиться, ніхто не йняв тому віри. Спершу Пул і Боумен раз на тиждень мали справді особисті телефонні дзвінки, але усвідомлення того, скільки вух слухає їхні розмови на Землі, незабаром поклали край довірливим розмовам. І хоч подорож тільки почалася, теплота й щирість у їхньому спілкуванні з дівчатами, що залишилися на Землі, почали потроху зникати. Вони очікували на це, що вдієш — такий ґандж астронавтського життя, який, напевно, дістався їм у спадок від моряків.

Також правдою було й те, що моряки в розлуці зі своїми жінками все-таки могли дістати розраду в інших портах. На жаль, за орбітою Землі немає тропічних островів із прекрасними й мовчазними дівами. Космічні медики взялися розв'язувати цю проблему зі звичним ентузіазмом, як наслідок, фармакопея судна могла запропонувати астронавтам цілком адекватні, хай і навряд чи вишукані замінники жіночого товариства.

Перед тим, як вийти з ефіру, Боумен востаннє доповідав і перевіряв, чи Еал передав усі показники за день на Землю. Потім, якщо був у гуморі, він кілька годин читав або дивився кіно, а опівночі засинав зазвичай без допомоги електростимулятора.

Денний розпорядок Пула віддзеркалював розпорядок Боумена; чоловіки спілкувалися, при цьому не заважаючи один одному. Вони були надто зайняті для чвар, свою роль у збереженні доброзичливої атмосфери на судні також відігравали їхні природний розум і гарне виховання. Таким чином, подорож звелася до комфортної рутини без жодних подій, а час вимірювався тільки зміною цифр на годиннику.

Маленька команда "Діскавері" плекала надію, що нічого не порушить цього миру й спокою за тижні й місяці, які чекали попереду.

Розділ 18

Крізь пояс астероїдів

Тиждень за тижнем, немов трамвай за наміченим маршрутом, "Діскавері" промчав повз орбіту Марса й узяв курс на Юпітер. На відміну від усіх суден, що борознять небо й моря Землі, він навіть на мить не потребував людського контролю. Курс корабля задано законом гравітації, попереду жодних незвіданих берегів чи небезпечних рифів, де "Діскавері" міг би б сісти на мілину. На всьому шляху від Землі до Сатурна не було навіть найменшої можливості зіткнутися з іншим космічним кораблем, принаймні зробленим людськими руками.

Утім, космос, куди зараз прямував "Діскавері", годі назвати порожнім. Попереду чекала ділянка з мільйоном астероїдів, причому на сьогодні астрономам відомі лише менше від десяти тисяч із них. Тільки чотири з цих десяти тисяч мають діаметр понад сотню миль, а інші являють собою просто гігантські каменюки, що безцільно курсують у космосі.

З астероїдами нічого не вдієш, хоч навіть найменший із них може повністю зруйнувати корабель, якщо вріжеться в нього зі швидкістю десять тисяч миль на годину, але шансів, що це станеться, доволі мало. За весь шлях лиш один астероїд міг опинитися в радіусі мільйона миль

від "Діскавері", але ймовірність того, що він опиниться в тому самому місці в той-таки час, була занадто мізерною, тож команда про це не турбувалася.

На вісімдесят шостий день Боумен і Пул найближче з усіх людей підлетіли до астероїда. Він не мав імені, а лише мав номер — 7794. Це був камінь діаметром сорок п'ять метрів, який Місячна обсерваторія помітила 1997 року, й усі, окрім терплячих комп'ютерів Бюро малих планет, одразу ж забули про його існування.

Коли Боумен заступив на вахту, Еал одразу ж нагадав йому про майбутню зустріч, неначе астронавт міг забути єдину заплановану подію всього рейсу. Шлях астероїда серед зірок і його координати в мить найбільшого зближення вже з'явилися на екрані комп'ютера. Там також було зазначено, що треба зробити чи принаймні спробувати. Коли 7794 промайне повз них на відстані дев'ятисот миль зі швидкістю вісімдесят тисяч миль на годину, команда "Діскавері" не сидітиме згорнувши руки.

Боумен попрохав Еала вивести на екран телескоп і почав углядатися в усіяне іскрами зоряне небо. Нічого тут не нагадувало астероїд, усі зображення внаслідок збільшення перетворювалися на гігантські цятки світла.

— Покажи візир, — попрохав Боумен.

Тієї самої миті на екрані з'явилися чотири вузенькі лінії, що замикали маленьку непомітну зірку. Боумен довго дивився на цю цятку, гадаючи, чи Еал часом не помилився. Але згодом він помітив, що цятка повільно рухається відносно непорушних зірок. Хоч астероїд іще за мільйони миль від корабля, за космічними масштабами це дуже близька відстань.

Коли через шість годин Пул приєднався до Боумена за контрольною панеллю, 7794 став у сотні разів яскравішим і, порівняно зі своїм

оточенням, рухався так швидко, що сумнівів більше не могло бути. До того ж із цятки світла він перетворився на добре видимий диск.

Боумен і Пул споглядали цей камінь у небі з почуттями моряків, які після тривалого плавання вперше побачили берег, на який не могли зійти. Хоч вони прекрасно розуміли, що 7794 — мертвий камінь, знання жодним чином не впливало на їхні почуття, адже це єдина "земля", яку вони зустрінуть до Юпітера. А до тієї планети залишалося ще двісті мільйонів миль.

У потужний телескоп вони розгледіли, що астероїд має неправильну форму й летить, повільно обертаючись. Інколи він нагадував сплющену кулю, подекуди криву цеглину, швидкість його обертання становила лише трохи більше від двох хвилин. Поверхнею астероїда строкато розбігалися світло і тінь, і він часто спалахував на Сонці в місцях виходу кристалічних порід.

7794 проходив повз "Діскавері" зі швидкістю майже тридцять миль на секунду, тому астронавти мали лише кілька хвилин, щоб гарячково дослідити його зблизька. Автоматичні камери зробили десятки фотографій, навігаційні радари посилали сигнали, що відбивалися від поверхні астероїда й записувалися. Саме наставала мить для єдиної спроби відрядити ударний зонд.

На зонді не було жодних приладів, жоден прилад не вцілів би під час зіткнення на такій космічній швидкості. Зонд являв собою примітивний маленький металевий гарпун, який випускали з "Діскавері" в напрямку, де він мав би перетнутися з астероїдом.

До запуску гарпуна зосталися лічені секунди, напруження Пула й Боумена зростало. Експеримент у принципі простий, але він випробовував їхнє обладнання на точність. "Діскавері" мав поцілити у тридцятиметрову мішень із відстані в тисячі миль…

На темній поверхні астероїда раптом стався сліпучий вибух світла. Маленький гарпун улетів у нього на космічній швидкості, за частку секунди вся енергія перетворилася на тепло. У просторі здійнявся струмінь розжарених газів, а на облавку "Діскавері" спектрографи зафіксували лінії спектра, що швидко згасли. На Землі експерти проаналізують їх, шукаючи натяки в підписах, залишених розжареними атомами. І вперше за всю історію буде визначено склад кори астероїда.

Через годину 7794 перетворився на ледь помітну зірку, навіть сліду від диска не залишилось. А коли Боумен заступив на наступну вахту, астероїд і зовсім зник із поля зору.

Вони знову самі в космосі, і так триватиме, доки "Діскавері" не зустріне перші супутники Юпітера, але це станеться аж за три місяці.

Розділ 19

Повз Юпітер

Навіть за двадцять мільйонів миль попереду, Юпітер уже став найпомітнішим об'єктом у небі. Планета була схожа на блідий, лососевого кольору диск, завбільшки десь із півмісяця, якщо на нього дивитися з Землі, із темними паралельними смугами хмар, що вже зараз добре вирізнялися. Туди й сюди навколо Юпітера плавали яскраві зірки Іо, Європа, Ганімед і Каліcто — світи, які за інших обставин могли би стати окремими планетами, але мусили обернутися простими супутниками гігантського володаря.

Крізь телескоп Юпітер виглядав дивовижно: плямиста різнобарвна планета, яка, здавалося, заповнює весь небосхил. Осягнути його справжній розмір було неможливо, Боумен пам'ятав, що Юпітер в одинадцять разів більший за Землю, але тривалий час не міг цього належно зрозуміти.

Одного разу, збираючи інформацію з бази даних Еала, він несподівано усвідомив приголомшливі масштаби планети попереду. На екрані комп'ютера виникла ілюстрація, де всю відшаровану поверхню планети Земля було прикріплено, наче клапоть тканини, до диска Юпітера. Порівняно з Юпітером, усі континенти й океани Землі мали такий вигляд, як Індія на карті світу.

Коли Боумен використовував максимальне збільшення телескопа "Діскавері", йому здалося, що він завис над дещо сплюснутою кулею, розглядаючи вервечки хмар, розмазаних у смуги через швидке обертання гігантської планети. Часом ці хмари здавалися скупченням кольорової пари завбільшки із континент, інколи вони були пов'язані між собою містками в тисячі миль завдовжки. Маса Юпітера під цими хмарами була достатньою, щоб переважити всі інші планети Сонячної системи. Боумен часто думав: що ще приховано там?

По куполу хмар, що назавжди сховали справжню поверхню Юпітера, іноді пропливали круглясті плями темряви. Це супутники Юпітера відкидали тінь на поверхню його хмар.

Інші, набагато менші супутники планети, кружляли навіть тут, за двадцять мільйонів миль від самого Юпітера. Вони являли собою брили в кілька десятків миль діаметром, але шлях корабля не проходив повз жоден із них. Що кілька хвилин радар збирав енергію й посилав могутній імпульс у космос, але з порожнечі від імовірного супутника не прийшло ще відповіді-відлуння.

Натомість посилився радіоголос самого Юпітера. У 1955 році, саме перед світанком космічної ери, астрономи з подивом виявили, що Юпітер випромінює колосальну, в кілька мільйонів кінських сил, енергію в десятиметровому діапазоні. Це випромінювання фіксувалось як хаотичний радіошум, за його джерело вважали ореоли заряджених частинок, що опоясували Юпітер, як пояси Ван Алена Землю, але в набагато більших масштабах.

Інколи протягом самотніх годин за контрольним пунктом Боумен слухав ці звуки. Він повертав регулятор гучності до максимуму, тріск і шипіння заповнювали всю кімнату, чулися нерівномірні свистки, немов крики невідомих птахів. Це були моторошні звуки, бо вони не мали в собі нічого людського, самотні й беззмістовні, як удари хвиль об берег або грім за обрієм.

Навіть на нинішній швидкості в сто тисяч миль на годину, у "Діскавері" забрало б два тижні перетнути орбіти всіх супутників Юпітера, адже їх було більше, ніж планет навколо Сонця. Місячна обсерваторія відкривала один супутник щороку, і до сьогодні їх налічувалося аж тридцять шість. Найвіддаленіший із-поміж них, Юпітер XXVII, рухався по нестабільній орбіті в протилежному від інших супутників напрямку за дев'ятнадцять мільйонів миль від свого тимчасового володаря. Це був трофей у постійному перетягуванні каната між Юпітером і Сонцем, планета постійно захоплювала собі короткочасні супутники з поясу астероїдів і втрачала їх через кілька мільйонів років. Тільки найближчими супутниками Юпітер володів постійно, Сонце ніколи не вирве їх із обіймів гігантської планети.

І ось тепер для гравітаційних полів-суперників з'явився новий об'єкт протиборства. "Діскавері" прискорювався в напрямку Юпітера вздовж складної траєкторії, розрахованої астрономами Землі місяць тому й постійно контрольованої Еалом. Час від часу ледь відчутні на борту корабля імпульси двигунів керування коригували траєкторію польоту.

Через радіозв'язок із Землею постійно йшов потік інформації. Тепер вони залетіли так далеко від домівки, що навіть під час подорожі зі швидкістю світла, сигнал доходив до пункту призначення через п'ятдесят хвилин. І хоч увесь світ їхніми очима й за допомогою їхньої апаратури спостерігав за щоразу ближчим Юпітером, мине аж п'ятдесят хвилин, поки ці спостереження досягнуть Землі.

Коли корабель минав орбіти гігантських внутрішніх супутників, телескопічні камери працювали в постійному режимі. Кожен із цих

супутників був більшим за Місяць, кожен — незвідана для людства територія. Години за три до прольоту повз Європу "Діскавері" пройшов лише в двадцяти тисячах миль від супутника, і всі прилади націлилися на цей невідомий світ. Спершу Європа росла в розмірах, змінювала свій вигляд від кулі до серпа, а потім зовсім відступила в сонячне світло.

Чотирнадцять мільйонів квадратних миль землі, яку досі бачили лише як головку шпильки в найпотужніший телескоп. "Діскавері" пролетить повз Європу за лічені хвилини, тому з цієї зустрічі команда космічного корабля має скористатися максимально, записавши всю приступну інформацію. Ще будуть місяці, коли вони зможуть на дозвіллі повернутися до тих записів.

На відстані Європа здавалася гігантською сніжною кулею, що чудово відбивала сонячне світло. Ближчі спостереження підтвердили: на відміну від запилюженого Місяця, Європа сяяла сніжно-білим, адже її поверхню вкривали блискучі шматки, схожі на застиглі айсберги. Напевно, вони сформувалися з аміаку й води, які чомусь не захопило гравітаційне поле Юпітера.

Лише по екватору прозирали голі скелі — темна смуга з чорних зазубрених валунів і каньйонів підперезували цей маленький світ. Тут розташовувалося кілька видимих кратерів, але ознак вулканізму не спостерігалося; очевидно, Європа, не мала внутрішнього тепла.

Наскільки знають земні науковці, на поверхні супутника були навіть зародки атмосфери. Коли темний край Європи перетинався із зіркою, вона тьмяніла на короткий період перед тим, як зникнути. У деяких місцинах можна спостерігати уривки хмар — либонь, туман із крапель аміаку, що хилитався на метанових вітрах.

Так само швидко, як і з'явилася на небосхилі, Європа зосталася позаду, тепер Юпітер був лише в двох годинах льоту. Еал знову і знову перевіряв траєкторію руху космічного корабля, тому потреби в

подальшому коригуванні швидкості "Діскавері" до миті найбільшого зближення не було. Та навіть якщо зважити на це, гігантська куля, яка роздувалася щохвилини, змушувала нервувати. Важко повірити, що "Діскавері" не вріжеться в неї з розгону й що гравітаційне поле планети не поглине й не знищить їх.

Тепер саме настав час відрядити атмосферні зонди, які, принаймні всі на це сподівалися, зможуть протриматися досить довго, щоб надіслати бодай якусь інформацію з-під покрову хмар Юпітера. Дві маленькі бомбоподібні капсули було скинуто на орбіти, які протягом перших кількох тисяч миль майже не відхилятимуться від курсу "Діскавері".

Капсули повільно полетіли геть, і тепер нарешті навіть недосвідченому оку стало ясно, що Еал не схибив. Корабель пройде найближчою з можливих орбіт, але він не ввійде в атмосферу планети. Дійсно, відстань до атмосфери була всього в кілька сотень миль, це майже нічого, коли йдеться про планету дев'яноста тисяч миль у діаметрі, але цього мало вистачити, щоб пройти повз Юпітер неушкодженими.

Тепер Юпітер заполонив усе небо, він був аж таким величезним, що мозок і очі вже покинули спроби його осягнути. Планета дикого різнобарв'я — червоний, рожевий, жовтий, лососевий і навіть брунатний. Атмосфера навколо вибухала від кольорів. Інколи Боумену навіть здавалося, що він летить над Землею, укритою туманами.

Зненацька, уперше за весь час експедиції, зникло сонце. Воно поблякло, стало невиразним, хоч постійно супроводжувало "Діскавері" ще з того часу, як корабель покинув Землю п'ять місяців тому. Але зараз шлях корабля проходив нічною частиною Юпітера, тож "Діскавері" невдовзі мав увійти в зону цілковитої темряви.

За тисячі миль попереду лежала смуга пітьми, позаду сонце швидко опускалося в хмари Юпітера. Його промені розійшлися крайнеба, немов два пломінкі, закручені донизу роги, потім вони зблякли й умерли в останньому спалаху своєї барвистої краси. Настала ніч.

Проте величезний світ унизу аж ніяк не потонув у вугільно-чорній пітьмі. Планета почала сяяти й сяяла з кожною хвилиною дедалі яскравіше, у міру того, як їхні очі звикали до темряви. Невиразні річки світла пролягли від обрію до обрію, немов вогні параду кораблів у якомусь тропічному морі. Тут і там вони збиралися в озера рідкого вогню, ряхтячи від незвіданої сили, що ховалася десь у глибині Юпітера. Це була така приголомшлива картина, що Пул і Боумен могли дивитися на неї годинами, вони запитували себе, чи це неймовірне явище — результат хімічних та електричних процесів у цьому киплячому казані, чи воно є наслідком діяльності якихось незнаних форм життя? У прийдешньому столітті науковці довго сперечатимуться щодо цього питання.

Чим далі вони заходили в ніч Юпітера, тим яскравішим ставало сяйво планети. Колись давно Боумен пролітав над Канадою під час північного сяйва, й укритий снігом ландшафт видавався таким самим холодним і блискучим, як оцей. "Хоч північне сяйво, — нагадав собі астронавт, — більше ніж на сто градусів тепліше за температуру в цих місцях".

— Сигнал із Землі швидко зникає, — оголосив Еал. — Ми вступаємо в першу дифракційну зону.

Це не стало для них несподіванкою, дійсно-бо, ситуація була передбачуваною, а поглинання радіохвиль дасть цінну інформацію про атмосферу гіганта. Зараз "Діскавері" проходив безпосередньо над Юпітером, і це переривало зв'язок із Землею. Та попри буденність ситуації, астронавти раптово відчули всепоглинущу самоту. Брак радіозв'язку триватиме всього-на-всього годину, потім вони вийдуть із-

під впливу Юпітера й зможуть відновити зв'язок із людською расою. Але та година тяглася найдовше в їхньому житті.

Незважаючи на свій доволі молодий вік, Пул і Боумен брали участь у десятках космічних подорожей, і їх вважали за ветеранів космосу, але цієї миті вони почувались, як жовтороті новачки. Вони зараз робили те, чого досі не робив ніхто: ніколи ще корабель не мандрував на таких швидкостях і не боровся з таким гравітаційним полем. Найменша помилка в навігації на цьому критичному етапі — і "Діскавері" вилетить далеко за межі Сонячної системи без жодної надії повернутися.

Здавалося, хвилини тягтимуться вічно. Юпітер став над ними вертикальною стіною фосфоресценції, а корабель підіймався вгору, у його сяйливе обличчя. Астронавти знали, що рухаються досить швидко й навіть гігантська сила тяжіння Юпітера не зможе їх захопити, проте їм не вірилося, що "Діскавері" зможе вийти з впливу цього грандіозного світу.

Нарешті попереду на овиді сяйнуло світло. Вони виходили з тіні й прямували до Сонця. І саме цієї миті Еал оголосив:

— Радіозв'язок із Землею встановлено, я радий повідомити, що складний маневр успішно завершено. До Сатурна ще залишилося сто шістдесят сім днів, п'ять годин і одинадцять хвилин.

Оцінка ситуації забрала в комп'ютера не більше від хвилини, і він провів її з бездоганною точністю. Як куля на гігантському космічному більярді, "Діскавері" відскочив від рухливого гравітаційного поля Юпітера, дістався внаслідок цього удару потужний імпульс. Не витративши палива, корабель збільшив свою швидкість на кілька тисяч миль за годину.

Утім, тут не було жодного порушення законів механіки, Юпітер утратив саме стільки імпульсу, скільки дістав "Діскавері". Планета трохи

сповільнилась, але її маса в секстильйон разів перевищувала масу корабля, тож зміна орбіти була надто незначною, щоб її помітити. Ще не настав той час, коли людство зможе впливати на Сонячну систему.

Коли морок навколо них розвіявся і тьмяне Сонце знову зійшло в небі Юпітера, Пул і Боумен мовчки підвелися й потисли один одному руки.

Важко повірити, але першу частину місії успішно завершено.

Розділ 20

Світ богів

Але вони ще не зовсім покінчили з Юпітером. Далеко позаду два зонди, запущені з "Діскавері", увійшли в контакт із атмосферою.

Від одного з них звісток так і не отримали, можливо, він занадто круто ввійшов в атмосферу й згорів іще до того, як устиг надіслати якусь інформацію. Другому зонду пощастило більше, він прохромив верхні шари атмосфери Юпітера, потім іще раз виринув у космос. Як і було заплановано, зонд утратив стільки швидкості під час зустрічі, що під дією гравітації почав рухатися по еліптичній орбіті. За дві години після цього він знову ввійшов в атмосферу на денній частині планети, рухаючись зі швидкістю сімдесят тисяч миль на годину.

Одразу ж після цього супутник обгорнуло розжареним газом і радіоконтакт загубився. Відтак для спостерігачів за контрольним пунктом потягнулися тривожні хвилини очікування. Вони не знали напевно, чи зонд уцілів і захисне керамічне покриття не вигоріло вщент до того, як завершиться процес гальмування. У цьому разі обладнання вийде з ладу за одну частку секунди.

Але покриття протрималося досить довго, щоб розжарений метеор сповільнився. Позбувшись обвуглених фрагментів, робот витягнув свої

антени й почав роззиратися. На борту "Діскавері", що зараз відійшов уже на чверть мільйона кілометрів, радіо почало приймати першу документальну програму з Юпітера.

Тисячі імпульсів щосекунди доповідали про склад атмосфери, тиск, температуру, магнітні поля, радіацію й десятки інших чинників, які могли розгадати тільки фахівці на Землі. Проте одне повідомлення можна зрозуміти негайно — кольорову телевізійну картинку, яку, падаючи, надіслав зонд.

Перші кадри пішли, коли робот уже увійшов в атмосферу й скинув захисне покриття. Було видно лише жовтий туман із вкрапленнями яскраво-червоного, які запаморочливо хутко рухалися повз камеру — зонд падав зі швидкістю кілька сотень миль на годину.

Туман ставав дедалі густішим, роздивляючись його, неможливо визначити, яку відстань бачить зонд — кілька сантиметрів чи кілька кілометрів, тому що око не мало на чому сконцентруватися. Здавалося, телевізійна система не працює, і місія завершилася невдачею. Обладнання досі працювало, але в цій бурхливій туманній атмосфері не було жодної змоги щось розгледіти.

А потім досить різко туман зник. Зонд, очевидно, пройшов верхні шари хмар й опинився в чистій зоні — можливо, на відтинку, де панували водень і кристали аміаку. Хоч судити про масштаб зображення досі було тяжко, камера вже, вочевидь, бачила на милі.

Картинка була настільки неземна, що на мить здалася геть безглуздою тим, хто звик до земних форм і кольорів. Унизу без жодного руху лежало безкрає море золота, пошрамоване гігантськими кряжами чи гребенями велетенських хвиль. Жодного руху не помітно — панорама була занадто масштабною. Золотава перспектива перед камерою не могла бути океаном — для цього надто високо. Можливо, ще один шар хмарин Юпітера?

Потім камера вловила дражливо розбиті відстанню обриси чогось надзвичайно дивного. За багато миль унизу золотавий ландшафт перетворювався на симетричний конус, немов у вулкана. Біля вершини цього конуса зібрався ореол маленьких пухнастих хмар приблизно однакового розміру, досить далеких і відокремлених одна від одної. Щось було в них тривожне й неприродне, якщо епітет "природний" узагалі можна вжити щодо цієї неймовірної панорами.

Потім, зайшовши в зону турбулентності, в атмосфері, що дедалі згущувалася, зонд почав обертатися в іншій частині горизонту, і кілька хвилин на екрані лише переливалася золотава мряка. Перегодом зображення раптом стабілізувалося, і "море" стало набагато ближче, хоч і мало не менш загадковий вигляд. Там з'явилися чорні отвори, можливо, ходи в глибші шари атмосфери.

"Дна" зонд не досягне. Щомилі щільність газу подвоювалася, тиск наростав по тому, як він поринав чимраз глибше до прихованої поверхні планети. Ще дуже високо над рівнем того "моря" картинка замерехтіла, а потім зникла, після того, як перший земний дослідник був розчавлений під вагою юпітеріанської атмосфери.

За своє коротке життя він дав змогу людям ледь зазирнути на Юпітер і лише трохи наблизився до поверхні планети, схованої за сотнями миль газів. Коли картинка зникла з екрана, Боумен і Пул деякий час сиділи мовчки, несподівано їм обом спало на думку те саме.

Насправді стародавні люди, не знаючи того, влучно назвали цю планету ім'ям повелителя богів. Якщо десь там унизу і є життя, скільки часу забере знайти його? І після цього хороброго зонда скільки ще мине століть, поки люди пошлють когось услід за цим піонером? На якому кораблі?

Утім, це вже не мало до "Діскавері" та її команди жодного стосунку. Їхня мета відтепер — ще дивніший світ, розташований удвічі далі від Сонця через ще півмільярда миль населеної кометами порожнечі.

Частина 4

Безодня

Розділ 21

Вечірка на честь дня народження

Знайомий мотив "З днем народження тебе…", із швидкістю світла перелетівши сімсот мільйонів миль, завмер на відеоекрані та контрольних приладах "Діскавері". Пулова родина сором'язливо доспівала відому пісню, тупцяючи навколо іменинного торта десь на Землі, і після останнього куплету запала раптова тиша.

Потім містер Пул хрипко промовив:

— Ну, Френку, не знаю навіть, що сказати. Подумки ми з тобою і бажаємо тобі, синку, найщасливішого свята.

— Бережи себе, Френку, — додала місіс Пул зі сльозами на очах. — Хай благословить тебе Господь.

Потім вони всі гуртом попрощалися, і зображення згасло. Пул дивився відеопривітання й думав про те, як усе це дивно. Його віншували понад годину тому, тепер родина вже розійшлася, можливо, на багато миль від будинку. Але таке запізнення, хоч воно могло й здаватися прикрим, мало в собі також і приховане благословення. Як і кожен із його сучасників, Пул звик до того, що може негайно в будь-яку мить з'єднатися з будь-ким на Землі. Тепер він утратив таку можливість, психологічний вплив цього був чималий. "Діскавері" та його команда

зараз перейшли в новий вимір віддаленості, і людські емоції повставали проти нього.

— Мені шкода, що доводиться псувати свято, — раптом промовив Еал, — але в нас проблема.

— Що сталося? — одночасно запитали Боумен і Пул.

— Маю труднощі в підтримці контакту з Землею. Проблема виникла в блоці АЕ-35. Мій центр прогнозування несправностей доповідає, що прилад може зіпсуватися протягом наступних сімдесяти двох годин.

— Ми подбаємо про це, — відповів Боумен, — виведи нам картинку.

— Будь ласка, Дейве. Ось зараз.

Не екрані з'явився ідеальний півмісяць, дуже яскравий проти темного тла без зірок. Його вкривали хмари, тож ніяк не можна було розгледіти жодних знайомих географічних прикмет. Насправді Земля під таким ракурсом, на перший погляд, чимось нагадувала Венеру.

Це на перший погляд, але не на другий, бо біля сріблястої дуги завис справжній Місяць — супутник, якого Венера не мала. Місяць був завбільшки з одну чверть Землі й у такій самій фазі. Здавалося, ці два космічні тіла є немов мати й дитина, і багато астрономів вірили в цю теорію доти, доки аналіз місячних порід не довів: Місяць ніколи не був частиною Землі.

Пул і Боумен десь півхвилини мовчки дивилися на екран. Зображення йшло до них із закріпленої на краю великої радіотарілки телевізійної камери з довгофокусним об'єктивом. Перехрестя в центрі одразу ж указувало точну орієнтацію антени. Якщо тонкий промінь сигналу не буде націлено точно на Землю, "Діскавері" не зможе ні відсилати, ні приймати повідомлення. Повідомлення з обох боків не

досягатимуть мети, проходитимуть непочуті й непобачені через Сонячну систему та загубляться в порожнечі. Якщо їх колись і приймуть, то таке станеться через століття, а зроблять це аж ніяк не люди.

— Ти знаєш, у чому полягає проблема? — запитав Боумен після кількох секунд мовчанки.

— Сигнал уривчастий, і я не можу точно визначити його місцезнаходження. Проте щось не гаразд із блоком АЕ-35.

— Що ти пропонуєш?

— Найкраще — замінити блок на запасний і перевірити цей.

— Добре, надрукуй нам оце.

На екрані спалахнула інформація, разом із тим Еал завбачливо роздрукував усе на принтері. Попри всі електронні зчитувачі, траплялися ситуації, коли старомодні роздруковані матеріали ставали найзручнішою формою запису.

Боумен хвилину вивчав діаграми, а потім присвиснув.

— Ти міг би й нагадати нам, — мовив він, — що заміна блока означає, що треба виходити з корабля.

— Даруйте, — відповів Еал. — Я думав, ви знаєте, що блок АЕ-35 розташовується на монтажу антени.

— Напевно, рік тому я міг би про це згадати. Але на облавку корабля вісім тисяч підсистем… У будь-якому разі, це, схоже, проста робота. Треба лише відімкнути панель і поставити всередину новий блок.

— Справа саме для мене, — сказав Пул, якого спеціально тренували на виконання рутинної позакорабельної роботи, — це легко. Звісно, я так поспішаю туди зовсім не тому, що мені набридла твоя компанія.

— Побачимо, чи погодиться з такою пропозицією Центр керування польотом, — сказав Боумен. Він кілька секунд посидів, намагаючись упорядкувати свої думки, а відтак почав надиктовувати повідомлення на Землю.

— Центр керування польотами, говорить Дельта-Один. У два-нуль-чотири-п'ять на борту центр прогнозування поломок нашого комп'ютера дев'ять-три-нулі передбачає вихід із ладу блока Альфа-Ехо-три-п'ять у найближчі сімдесят дві години. Запит на перевірку моніторингу телеметрії та моделювання ситуації з блоком на вашому симуляторі системи. Підтвердьте також вашу згоду на вихід із корабля й заміну блока Альфа-Ехо-три-п'ять на запасний. Центр керування польотом, говорить Дельта-Один, два-один-нуль-три, передачу закінчено.

Завдяки рокам практики Боумен міг миттєво переходити на цей жаргон, який хтось охрестив "Текніш", і без заминки повертатися до нормальної мови. Тепер нічого не залишалося робити, крім як чекати на підтвердження, що забере години дві, поки сигнал пройде туди й назад через орбіти Юпітера й Марса.

Воно надійшло саме тоді, коли Боумен без успіху намагався перегратися Еала в грі зі складання геометричних малюнків.

— Дельта-Один, це Центр керування, ваш два-один-нуль-три прийнято. Ми проганяємо телеметричну інформацію на нашому симуляторі й проконсультуємо про подальші дії. Отримали ваш план вийти назовні для заміни Альфа-Ехо-три-п'ять перед його виходом із ладу. Ми опрацьовуємо набір тестів для збійного блока.

Сказавши все, що стосувалося технічного боку справи, Центр керування польотами перейшов на звичайну англійську:

— Дуже шкода, хлопці, що у вас виникли проблеми. Не хочемо вам додавати клопоту, але в нас тут є запит від засобів масової інформації. Чи не могли б ви записати коротку промову для преси, пояснити ситуацію, що там сталося з АЕ-35? Просимо вас, щоб ця заява звучала максимально оптимістично. Ми б і самі могли їм відповісти, але з ваших вуст буде переконливіше. Сподіваюся, це не дуже вплине на ваше суспільне життя. Дельта-Один, це Центр керування польотами, два-один-п'ять-п'ять, кінець зв'язку.

Почувши це прохання, Боумен усміхнувся. Інколи здавалося, що вони там, на Землі, зовсім позбавлені почуття такту. "Звучала максимально оптимістично", певна річ, так і треба!

Коли Пул приєднався до Боумена після сну, вони за десять хвилин відредагували свою заяву для преси. На початкових стадіях місії ЗМІ не давали їм спокою, постійно йшли запити на інтерв'ю, різноманітні дискусії. Однак минали тижні, і чекати на відповідь від астронавтів тепер доводилося вже не кілька хвилин, а годину, тож цікавість до них потроху згасла. Після збудження, викликаного прольотом повз Юпітер понад місяць тому, вони зробили всього три чи чотири записи.

— Центр керування польотом, це Дельта-Один. Надсилаємо вам заяву для преси. "Сьогодні вдень виявлено незначну технічну проблему. Наш комп'ютер "ЕАЛ-9000" передбачив неполадку в блоці АЕ-35. Це маленька, але життєво важлива частина нашої комунікаційної системи. Вона тримає антену "Діскавері" націленою на Землю з точністю до однієї тисячної градуса. Така точність конче потрібна, тому що нинішня відстань космічного корабля від Землі є понад семисот мільйонів миль, Земля зараз для нас маленька віддалена зірка, і радіосигнал легко може схибити.

Антена зберігає постійний зв'язок із Землею, який контролюється з центрального комп'ютера. Але це устаткування дістає команди від блока АЕ-35. Можна порівняти його з нервовим центром у тілі, до якого мозок надсилає сигнал, що робити кінцівці. Якщо нерв не може прийняти правильний сигнал, то кінцівка стає непридатною. У нашому випадку неполадки з блоком АЕ-35 можуть означати, що антена почне надсилати повідомлення в хибному напрямку.

Це була звична проблема для зондів далекого прямування в минулому столітті. Вони часто досягали інших планет, але не мали змоги надіслати звідти ніякої інформації, тому що антена не могла налаштуватися на Землю. Ми ще не знаємо причини цього збою, але ситуація під контролем, тому не варто панікувати. Маємо два резервних зразки АЕ-35, кожен із гарантією на двадцять років, отож шанси на те, що і другий вийде з ладу протягом місії, незначні. А якщо нам вдасться визначити проблему, то зможемо й полагодити блок номер один.

Френк Пул спеціалізується на таких роботах, він вийде у відкритий космос і замінить несправний блок на резервний. У той самий час він зможе перевірити обшивку й залатати незначні пошкодження, навмисно заради яких не варто б виходити з корабля.

Опріч цієї дрібної неполадки, місія не має жодних проблем, сподіваємося, так триватиме й надалі".

Центр керування польотом, це Дельта-Один, два-один-нуль-чотири, кінець зв'язку.

Розділ 22

Вихід у космос

Космічні капсули "Діскавері" мали щось близько трьох метрів у діаметрі й були оснащені величезним лобовим ілюмінатором, який

забезпечував операторові капсули чудовий огляд. Головний двигун ракети продукував прискорення, достатнє для однієї п'ятої нормальної сили тяжіння, за такої сили тяжіння злітали на Місяці, а керування забезпечували струменеві керма малої потужності. Із відділу, що розташовувався просто під лобовим ілюмінатором, стирчали дві металеві руки. Одна з них призначалася для важкої і грубої роботи, а друга — щоб управлятися з більш делікатними інструментами. Також тут була висувна турель, де зберігалися додаткові інструменти — викрутки, відбійні молотки, пилки й свердла.

Космічні капсули навряд чи хтось ризикнув би назвати найелегантнішим транспортним засобом, який вигадала людина, але вони були просто незамінні для ремонтних робіт у вакуумі. Їх зазвичай називали жіночими іменами, можливо, тому що поводилися вони іноді досить непередбачувано. Тріо на "Діскавері" називалося Анна, Бетті й Клара.

Надягнувши скафандр, Пул заліз усередину й витратив десять хвилин на те, щоб ретельно дослідити обладнання. Астронавт перевірив реактивний двигун, подивився на запаси кисню, палива та на ходову частину. Переконавшись, що всі показники задовільні, він потім зв'язався з Еалом. Боумен у цей час стояв за контрольною панеллю, він не буде втручатися в процес, хіба що коли виникне якась явна помилка чи несправність.

— Говорить "Бетті", починаємо стартовий відлік.

— Стартовий відлік розпочато, — повторив команду Еал.

Пул почув пульсування насосів, що висмоктували дорогоцінне повітря зі шлюзової камери. Відтак почав потріскувати тонкий зовнішній метал оболонки капсули, а за п'ять хвилин Еал доповів:

— Викачування повітря завершено.

Пул перевірив датчики в себе в кабіні. Усе було нормально.

— Відкрити люк, — скомандував він.

Знову Еал повторив команду, на будь-якій стадії Пул мав лише крикнути "Стоп!" — і Еал припинив би всякі дії.

Перед капсулою розсувалися стіни корабля. Пул відчув, як його "Бетті" затрусилася, поки рештки повітря вилітали у відкритий космос. Астронавт подивився на зірки й на маленький золотавий диск Сатурна, що досі був за чотири мільйони миль від них.

— Починаймо виводити капсулу.

Дуже повільно капсула поїхали по рейках і зупинилася, лише вийшовши із корабля.

Пул дав півсекундний імпульс головного двигуна, і капсула м'яко зісковзнула з рейок, ставши самостійним небесним тілом, що оберталося навколо Сонця по своїй орбіті. Тепер капсула не мала жодного зв'язку з "Діскавері", їх не з'єднували навіть страхувальні троси. Із цими капсулами рідко траплялися халепи, але якби навіть "Бетті" й дала якийсь збій, Боумен запросто міг би вийти в космос і врятувати її.

"Бетті" чітко виконувала всі вказівки свого пілота, Пул дозволив їй відлетіти на тридцять метрів від корабля, потім перевірив її швидкість і розвернув капсулу передком до "Діскавері". Потім астронавт почав оглядати корпус житлової сфери.

Найперше він помітив невелике пошкодження оболонки. Частки космічного пилу врізалися сюди на швидкості, більшій за сто тисяч миль на годину, і хоч самі вони були меншими, ніж головка шпильки, їхня величезна кінетична енергія миттю випаровувалася. Часто западини мали такий вигляд, немов причиною їхньої появи став міні-вибух

усередині корабля: на таких швидкостях метали дивно поводяться й закони звичайної механіки тут не діють.

Пул уважно роздивився пошкодження й залив його герметизувальною рідиною з балончика, який був серед інструментів капсули. Біла клейка рідина розтеклася по металу, закривши пробоїну. Повітря, що витікало з корабля, надуло бульбу майже п'ятнадцять сантиметрів у діаметрі, потім іще одну, уже трохи меншу, а відтак, швидко застигаючи, цементувальна рідина зробила свою справу. Пул пильно стежив за підлатаною западиною кілька хвилин, але нічого підозрілого не помітив. Одначе задля певності він залив це місце ще одним шаром рідини, а потім вирушив до антени.

Минув якийсь час перед тим, як йому поталанило пристикуватися на сферичному корпусі "Діскавері", тому що астронавт не розганяв капсулу до швидкості, більшої за кілька метрів на секунду. Він не поспішав, адже рухатися біля корабля на високих швидкостях було небезпечно.

Пул постійно стежив за різними датчиками та приладами, що стирчали з корпуса "Діскавері" в найнесподіваніших місцях, він мусив бути обачним і з власним реактивним двигуном. Пошкодження крихкого обладнання космічного корабля може призвести до катастрофи.

Нарешті, досягши антени далекого радіуса дії, Пул дуже уважно огледів її. Велика шестиметрова чаша була зараз скерована прямісінько на Сонце, бо Земля наразі стояла на одній лінії з Сонячним диском. Тому основа антени з орієнтувальним приладом перебувала в тіні великої металевої тарілки, а отже, у цілковитій пітьмі.

Пул підійшов до потрібного об'єкта з тилу, він мав бути обережним і не заходити спереду із зони дзеркала антени, щоб не перервати промінь. Це спричинило б нетривалу, однак не надто приємну перерву зв'язку із Землею. Астронавт не бачив обладнання, з яким мав працювати, допоки не засвітив фари на капсулі й не розсіяв морок. Ось

під цією металевою пластиною і була причина проблеми. Пластину закріпили чотирма гайками так, щоб блок AE-35 можна було легко замінити, тож Пул не очікував жодних ускладнень.

Утім, зрозуміло, що, залишившись у капсулі, він не зможе виконати цієї роботи. Маневрувати близько від крихкої, немов павутиння, рами антени надто ризиковано, реактивні двигуни "Бетті" могли легко пошкодити поверхню великого радіодзеркала, завтовшки з папір. Треба припаркувати капсулу за шість метрів звідти й вийти назовні в скафандрі. У будь-якому разі, людина швидше впорається з цим завданням руками в рукавицях, аніж "Бетті" своїми маніпуляторами.

Усе це Пул докладно доповів Боумену, який двічі перевіряв кожну стадію цієї важливої операції. Хоча це й була звичайна буденна робота, легковажити в космосі дуже небезпечно, тому кожна деталь мала перевірятися кілька разів. Коли виходиш у відкритий космос, "маленьких" помилок не існує.

Пул дістав згоду на процедуру від напарника й припаркував капсулу за шість метрів від основи антени. Небезпеки того, що капсула випливе в космос, не було, а втім, астронавт затиснув тримач на одному з багатьох виступів, що саме з цією метою вбудовувалися в корпус.

Потім Пул перевірив усі системи свого скафандра і, цілком упевнившись у його безпечності, випустив повітря з капсули. Атмосфера "Бетті" вилетіла у вакуум космосу, а навколо нього утворилася хмара льодових кристалів, а зорі враз потьмяніли.

Зосталося зробити ще дещо перед тим, як вийти з капсули. Астронавт вимкнув ручне керування "Бетті", залишивши її під контролем Еала. Стандартна процедура безпеки. Хоча Пул і прикріпив "Бетті" за допомогою надміцного шнура, трохи товщого, ніж бавовняна мотузка, усім відомо, що навіть наймічніші линви можуть підвести. Пул би мав

вигляд справжнього телепня, якби судно почало "тікати", а він при цьому не міг би віддати наказ Еалу повернути його.

Двері капсули плавно відчинилися, і Пул повільно виплив у тишу космосу, його страховка розмотувалася позаду. Відпружитися, не рухатися надто швидко, зупинитись і подумати ще раз — це основні правила поводження у відкритому космосі. Якщо дотримуватися їх, то не виникне жодних проблем.

Схопившись за один із зовнішніх поручнів "Бетті", Пул вийняв запасний блок АЕ-35 із сумки для вантажів, припасованої ззовні. Ніяких інструментів із капсули астронавт брати не став, більшість із них спроектовано для маніпуляторів, а не для людських рук. Усі регулювальні викрутки й ключі, що могли знадобитися, уже висіли в нього на поясі.

Легенько відштовхнувшись, Пул підплив до карданної опори велетенської чаші, що відгороджувала його від Сонця. Тінь, яку він відкидав від увімкнених фар "Бетті", двоїлась і малювала чудернацькі візерунки на опуклій поверхні, поки він плив до подвійної балки. Але тут і там, на його превеликий подив, на задній частині великого дзеркала виблискували сліпучі іскри світла.

Астронавт дивувався цьому кілька секунд, поки мовчки наближався до мети, а потім збагнув, що це таке. Протягом мандрівки на відбивач потрапляло багато мікрометеоритів, Пул зараз бачив, як сонце відбивається від маленьких вибоїн. На щастя, ці кратери надто дрібні, тож не можуть якось вплинути на продуктивність системи.

Пул рухався дуже повільно, йому легко вдалось уникнути слабкого удару об основу антени, простягнувши вперед руку і схопившись за виступ, щоб його не відкинуло назад. Він швидко пристебнув свій ремінь безпеки до найближчого кріплення, це давало йому простір для

маневрів з інструментами. Потім Пул зупинився, доповів Боумену й вирішив, яким стане його наступний крок.

Була ще одна маленька проблема, астронавт стояв або, точніше, плавав у своєму світлі, і через тінь, яку він відкидав, роздивитись АЕ-35 було складно. Тож він наказав Еалу пересунути фари на одну сторону, і завдяки цій маніпуляції вдалося досягти більш рівномірного світла, адже від задньої частини антени на потрібну ділянку відбивалося вторинне світло.

Кілька секунд Пул вивчав маленький металевий люк із чотирма запломбованими гайками. Потім промимривши собі під ніс "Самостійне входження в систему знімає гарантію виробника", від'єднав дроти й почав викручувати гайки.

Гайки стандартного розміру були сумісні з ключем із нульовим крутним моментом, яким він користувався. Внутрішній механізм ключа поглинав реакцію, так що тому, хто викручував гайку, не доводилося крутитися навколо неї самому в протилежному напрямку.

Чотири гайки легко відкрутилися, і Пул обережно поскладав їх собі до кишені. (Серед астронавтів побутувало жартівливе пророцтво, що одного дня Земля матиме власне кільце із загублених болтів, кріпок та інструментів, які повтікали від неуважних ремонтників на орбіті). Металева кришка не хотіла рухатися, і Пул уже злякався, що вона приварилася до місця, але після кількох натискань кришка таки відійшла, і він прикріпив її надійним зубчастим затискувачем.

Тепер він міг бачити електронну схему блока АЕ-35. Вона мала форму тонкої плитки завбільшки з поштову листівку, завширшки саме така, щоб її було зручно тримати в руці. Прилад тримали два стопорні стрижні, і він був оснащений невеликою ручкою, щоб його зручно було діставати.

Проте схема й досі працювала, посилаючи антені імпульси, які націлювали її на далеку, малесеньку Землю. Якщо вийняти схему зараз, буде втрачено контроль і тарілка повернеться вздовж осі "Діскавері" в положення нульового азимута. Це досить небезпечно, адже антена під час обертання може врізатися в самого Пула.

Уникнути небезпеки не складно, варто лише відімкнути контрольну систему, тоді антена не зможе рухатися, поки Пул сам її не поверне. Загубити зв'язок із Землею протягом кількох хвилин, які потрібні, щоб замінити блок, практично неможливо, їхня ціль не змінить свого положення щодо зірок за такий короткий час.

— Еале, — обізвався Пул по рації, — я зараз заміню блок. Вимкни, будь ласка, систему керування антеною.

— Систему керування антеною вимкнуто, — відповів Еал.

— Добре, я дістаю блок просто зараз.

Пул видобув пластинку без жодних труднощів, вона не перегоріла й усі її контакти здавалися непошкодженими. Через хвилину на її місце астронавт поставив запаску.

Пул не став ризикувати. Він м'яко відштовхнувся від кріплення антени на той випадок, якщо тарілка раптом збожеволіє, коли відновиться електропостачання. Вийшовши з діапазону тарілки, він наказав Еалові:

— Новий блок на місці. Відновити енергопостачання.

— Енергопостачання відновлено, — відповів Еал. Антена залишилася нерухомою.

— Провести прогнозування можливих несправностей.

Тепер мікроскопічні імпульси побігли через блок, вишукуючи можливі проблемні місця серед сотень його компонентів, щоб пересвідчитися, що параметри лежать у межах установлених допусків. Звичайно, це вже робилося на заводі, але то було два роки тому й за мільйони миль звідси. Часто неможливо передбачити, яким чином електричні компоненти виходять із ладу, а проте вони ламаються.

— Схема повністю справна, — доповів Еал через десять секунд. За такий час він провів стільки тестів, скільки не змогла б і маленька армія інспекторів-людей.

— Добре, — задоволено сказав Пул. — А тепер поставмо назад кришку.

У відкритому космосі часто саме цей етап був найнебезпечнішою частиною операції. Справу вже зроблено, залишилося прибрати й повернутися назад до корабля — саме в цей час і припускалися помилок. Одначе Френка Пула ніколи не взяли б у цю місію, якби він не був пильним та обачливим астронавтом. Він ретельно й уважно виконав свою роботу. Одна гайка хотіла була втекти від нього, але він упіймав її раніше, ніж вона відпливла на кілька метрів, і сховав до кишені. Через п'ятнадцять хвилин Пул повернув свою космічну капсулу в гараж, радіючи з того, що ризикувати, виходячи у відкритий космос, більше не доведеться.

Та саме щодо цього він, на жаль, помилявся.

Розділ 23

Діагностування

— Ти хочеш сказати, — вигукнув Френк Пул, радше здивований, аніж роздратований, — що я даремно морочив голову?

— Схоже на те, — відповів Боумен. — Блок ретельно перевірили. Навіть за умов двістівідсоткового перезавантаження жодних збоїв у роботі не виявлено.

Чоловіки стояли посеред маленької лабораторії, що розташовувалась у каруселі, ця лабораторія ліпше годилася для невеликих перевірок, аніж як гараж космічних капсул. Тут не було небезпеки наскочити на краплі гарячого припою, які спливали в повітря, чи на маленькі предмети, які раптом вирішили самостійно вийти на орбіту. Такі речі могли статись і ставалися в гаражі з нульовим же.

Тоненький, немов поштівка, блок АЕ-35 лежав на столі під потужною лупою, підключений до звичайної сполучної рами, від якої жмут кольорових дротів ішов до пристрою не більшого, ніж звичайний стаціонарний комп'ютер. Щоб перевірити будь-який блок, треба під'єднати пристрій до комп'ютера, потім вибрати на відповідній панелі опцію "Усунення неполадок" і натиснути кнопку. Зазвичай неполадка висвітлювалася на маленькому екрані разом з усіма рекомендаціями.

— Спробуй сам, — дещо розгублено запропонував Боумен.

Пул крутнув перемикач перезавантаження до Х-2 і натиснув кнопку "Перевірка". На екрані засвітився напис "Із блоком усе гаразд".

— Можемо ще раз перевірити, але це спалить пристрій, — сказав він, — і це нічого не доведе. Що будемо робити?

— Еалів пристрій передбачення неполадок міг помилитися...

— Більше схоже, що це наше тестове обладнання накрилося. У будь-якому разі, береженого і Бог береже. Якщо виникли хоч найменші сумніви, краще замінити блок.

Боумен від'єднав блок від системи тестування й підніс його до світла. Напівпрозорий матеріал із хитромудрим переплетінням дротів і цятками видимих мікрокомпонентів скидався на картину художника-абстракціоніста.

— Ми не можемо покладатися на удачу. Урешті-решт, це наш зв'язок із Землею. Я спишу його й зберігатиму на нашому складі для сміття. За нього подбають, коли ми повернемося додому.

Одначе проблеми розпочалися задовго до того, під час наступного зв'язку із Землею.

— Дельта-Один, це Центр керування польотом, прийміть нас, два-один-п'ять-п'ять. Ми виявили невелику проблему.

Ваша доповідь про те, що блок АЕ-35 у порядку, абсолютно збігається з нашими висновками. Несправність може бути пов'язана з іншим обладнанням антени, але це покажуть подальші перевірки. Є серйозніша проблема. Ваш комп'ютер міг видати хибний прогноз. Обидва наші дев'яти тисячні дійшли такого висновку на підставі тієї інформації, що в них є. Не варто через це хвилюватись, але вам тепер слід пильнувати будь-які відхилення від номінальної продуктивності. За останні дні ми виявили кілька збоїв, однак вони були надто мізерні, щоб робити якісь висновки й негайно діяти. Ми й далі перевірятимемо на обох наших комп'ютерах і доповімо, щойно дістанемо результати. Повторюємо, причин для хвилювання немає, найгірше, що може статися, це те, що ми будемо змушені тимчасово відімкнути ваш дев'ятитисячний для аналізу й передати керування одному з наших комп'ютерів. Затримка в часі спричинить деякі незручності, але на цій стадії місії контроль із Землі цілком можливий. Дельта-Один, говорить Центр керування польотом, два-один-п'ять-шість, зв'язок завершено.

Френк Пул якраз чергував, коли прийшло це повідомлення, він мовчки його прослухав і тепер обмірковував. Спершу астронавт почекав

коментарів від Еала, але той жодним чином не оскаржував цього неявного звинувачення в некомпетентності. Ну що ж, якщо Еал не порушуватиме цю тему, то й він не збирається.

Саме настав час для зміни вахти, зазвичай Пул чекав, поки Боумен приєднається до нього за контрольним пунктом. Але сьогодні він зламав розпорядок, повернувшись до каруселі.

Його напарник уже встав і наливав собі з чайника кави, коли Пул стурбовано привітався з ним, бажаючи доброго ранку. Після багатьох місяців у космосі вони все ще дотримувалися звичок двадцятичотирьохгодинного циклу, хоч уже давно забули про місяці й дні тижня.

— Доброго ранку, — відповів Боумен. — Як справи?

Пул налив собі кави:

— Усе добре. Чому ти прокинувся так рано?

— Гаразд. Що таке?

На цей час вони помічали будь-які незначні зміни в розкладі один одного. Будь-яке відхилення від щоденного розпорядку насторожувало.

— Ну, як сказати, — відповів Пул. — Центр керування польотами щойно нас ощасливив, — він стишив голос, мов лікар, який мусить обговорювати хворобу в присутності хворого. — Маємо на борту невеликий випадок іпохондрії.

Можливо, Боумен іще не повністю прокинувся, тому в нього пішло кілька секунд на те, щоб уторопати, про що саме йдеться. Потім він мовив:

— Зрозуміло. Що ще вони сказали?

— Що немає причини хвилюватися. Повторили двічі, тому якось не віриться. Вони збираються передати керування Землі, доки перевірять усі програми.

Звісно, вони обидва знали, що Еал чує кожне слово, але не вважали за потрібне нічого приховувати. Еал — їхній колега, і вони не хотіли його ображати зайвою таємничістю. Та й нині обговорювати цю тему наодинці начебто не було нагальної потреби.

Боумен мовчки поснідав, а Пул автоматично грався порожнім контейнером від кави. Вони обидва непокоїлися, але воліли не обговорювати своїх почуттів.

Астронавти не могли нічого вдіяти, лише чекали наказів із Центру керування польотами й гадали, чи порушить Еал цю тему сам. Хай що трапилось, атмосфера на кораблі якось невловимо змінилася. У повітрі відчувалася напруга, прикре усвідомлення того, що вперше за увесь цей час щось може піти не так. "Діскавері" перестав бути щасливим кораблем.

Розділ 24

Зламана схема

Тепер усі думки, які Еал висловлював, мовити б, від себе, було помітно. Звичайні, автоматичні повідомлення чи відповіді на запитання, які йому ставили, він видавав одразу, але, коли комп'ютер висловлював власну думку, цьому передувала коротка затримка, наче він хотів прочистити своє електронне горло. Таку рису він набув протягом кількох останніх тижнів, пізніше, якщо паузи почнуть дратувати, вони зможуть якось це виправити. Але зараз такі перестороги були навіть корисними, бо готували аудиторію до якихось неочікуваних вибриків комп'ютера.

Пул спав, а Боумен читав біля контрольної панелі управління кораблем, аж Еал раптом проголосив:

— Е, Дейве, маю для тебе повідомлення.

— Що там?

— У нас знову проблеми з блоком АЕ-35. Мої пристрої передбачають, він може вийти з ладу протягом наступних двадцяти чотирьох годин.

Боумен відклав книжку й замислено подивився на монітор. Він, звичайно, знав, що Еала тут немає, хоч що це означає. Якщо особистість комп'ютера й існує десь у просторі, то вона біля центральної осі каруселі в герметичній кімнаті, де розмістився лабіринт переплетінь блоків пам'яті та обчислювальних мереж. Проте була напівавтоматична потреба дивитися в об'єктив головної консолі на контрольній панелі, коли звертаєшся до Еала, немов заглядаючи йому у вічі. Будь-яке інше ставлення здавалося виявом неповаги до колеги.

— Я не розумію, Еале. Два блоки не можуть вийти з ладу за кілька днів.

— Це здається дивним. Але я запевняю тебе, що пристрій може вийти з ладу.

— Дай подивитися на екран наведення.

Боумен знав, що це нічим не зарадить, але тягнув час, воліючи обдумати ситуацію. Очікуваний звіт від Центру керування польотом іще не надійшов, очевидно, слід тактовно нагадати їм про це.

На екрані виникла знайома картина: Земля півмісяцем біля дальньої сторони Сонця, Земля почала повертатися до "Діскавері" своїм денним боком. Зараз планета перебувала точно в центрі екрана, і тоненький

промінь з'єднував космічний корабель із рідним світом. Звісно, Боумен знав, що наразі інакше й не може бути. Якби виникли якісь проблеми з комунікацією, уже звучала б сирена.

— У тебе є якісь міркування? — запитав він Еала. — Що саме призводить до несправності?

Незвичайно довга, як на Еала, пауза. Потім він відповів.

— Не знаю. Як я вже доповідав раніше, я не можу визначити джерело проблеми.

— Ти цілком певен, — обережно почав Боумен, — що не міг помилитися? Ти ж знаєш, ми перевіряли попередній АЕ-35 і з ним усе було гаразд.

— Так, я це знаю. Проте запевняю тебе, що там є проблема. Якщо не в блоці, то в супровідних системах.

Боумен забарабанив пальцями по консолі. Так, це можливо, але довести таке припущення дуже важко, доки поломки ще не сталося й сама проблема не підказала, у чому тут справа.

— Що ж, я доповім Центру керування польотом, подивімося, що вони порадять.

Боумен замовк, але йому ніхто не відповів.

— Еале, — спитав він, — тебе щось непокоїть? Щось, що може стосуватися проблеми?

Знову запала тиша. Потім Еал відповів своїм звичним голосом.

— Слухай, Дейве, я знаю, ти намагаєшся нам допомогти. Однак несправність або в системі антени, або в ваших тестувальних системах. Мої інформаційні процеси працюють ідеально. Якщо ти перевіриш записи, то побачиш, я працюю без помилок.

— Мені відомо про сервісні записи, Еале, проте це не доводить, що ти маєш рацію і зараз. Усі помиляються.

— Я не хотів би на цьому наголошувати, Дейве, але я просто не можу помилятися.

У Боумена просто не знайшлося відповіді.

— Добре, Еале, — квапливо відповів він. — Я зрозумів твою позицію. Поки що облишмо це.

Йому кортіло додати: "І забудь про нашу розмову". Але саме цього, він знав напевно, Еал точно не може зробити.

Центр керування польотом ніколи не марнував радіосигнал на відео, коли можна просто усно повідомити необхідну інформацію. Крім того, обличчя, яке з'явилося на екрані, не належало простому тестувальникові — говорив головний програміст доктор Сімпсон. Боумен і Пул одразу відчули, що в них справжні неприємності.

— Добридень, Дельта-Один, говорить Центр керування польотом. Ми завершили аналіз ваших труднощів із АЕ-35, і обидва наші дев'ятитисячні комп'ютери дійшли однакових висновків. Ви доповіли два-один-чотири-шість про загрозу другої несправності.

Як ми й підозрювали, проблема не в блоці АЕ-35, і його не треба замінювати. Проблема полягає в системах прогнозування, ми вважаємо, що зможемо її розв'язати, лише тимчасово відімкнувши вашого

дев'ятисотого й передавши контроль модулю на Землі. Вам треба вжити ось яких заходів. Починаючи з 22:00 за судновим часом…

Голос із Центру керування польотом раптом замовк. Тієї самої миті пролунав сигнал тривоги, а на його тлі почувся голос Еала:

— Тривога! Тривога!

— Що таке? — запитав Боумен, хоч уже знав відповідь.

— Блок АЕ-35 вийшов із ладу, як я й передбачав.

— Виведи зображення.

Уперше від початку їхньої подорожі картинка змінилася. Земля більше не розташовувалася в центрі наведення, радіоантена не могла знайти свою ціль.

Пул гахнув кулаком по кнопці тривоги й вимкнув звук. У раптовій тиші, яка запала над контрольною панеллю, астронавти дивились один на одного збентежено й занепокоєно.

— Хай йому грець, — промовив нарешті Боумен.

— Тож, виявляється, Еал цього разу мав рацію.

— Здається, так. Нам краще перепросити.

— У цьому немає потреби, — утрутився Еал. — Я теж зовсім не радий, що блок АЕ-35 вийшов із ладу, але сподіваюся, тепер довіру до мене відновлено.

— Вибач за непорозуміння, Бале, — відповів Боумен, немов із каяттям.

— Чи вашу довіру до мене повністю відновлено?

— Звичайно, Еале.

— Для мене це значне полегшення. Ви ж знаєте, з яким ентузіазмом я ставлюся до нашої місії.

— Я певний цього. А тепер дай мені ручне керування антеною.

— Будь ласка.

Боумен не дуже надіявся, що це спрацює, але спробувати варто. Знов увімкнувся дисплей, а Земля вже випливла з поля зору. За кілька секунд сигнал відновився, з величезними труднощами Боумену вдалося навести приціл на центр планети. На екрані з'явився мерехтливий доктор Сімпсон, який казав: "...будь ласка, сповістіть нас негайно, якщо схема К король, Р роб...". Потім почалося тільки безтямне буркотіння космосу.

— Я не можу його втримати, — сказав Боумен після кількох невдалих спроб. — Мене відкидає помилковий сигнал керування.

— Ну, і що ми робитимемо далі?

На Пулове питання було нелегко відповісти. Вони відрізані від Землі, але це саме собою не загрожує безпеці корабля, і капітан може вигадати багато шляхів, щоб відновити зв'язок.

У найгіршому разі вони могли утримувати антену у фіксованій позиції і, разом із тим, використовувати увесь корабель як антену. Це

надзвичайно складно й неприємно, "Діскавері" збився б зі своїх основних маневрів, але, якщо всі інші варіанти не спрацюють, можна зважитися й на це.

Боумен щиро сподівався, що такі надзвичайні заходи не знадобляться. Вони мали ще один запасний блок АЕ-35, а може, навіть і два, бо другий вдалося дістати ще до критичної ситуації. Та їм не треба з'ясовувати, що з блоком, слід виявити проблеми в системі. Якщо зламався резервний блок, то, очевидно, може зламатися й наступний.

Ця ситуація знайома геть усім добрим господарям. Ніхто не змінює перегорілий запобіжник, поки не з'ясує, чому він перегорів.

Розділ 25

Перша людина на Сатурні

Хоча Френк Пул уже проходив усю програму з підготовки до виходу раніше, він перевіряв кожен етап без найменшої втрати ретельності, діяти інакше в космосі було б гарним рецептом для самогубства. Астронавт ретельно перевірив "Бетті", її витратні матеріали; він мав працювати ззовні не більше як тридцять хвилин, але треба впевнитися, що на борту наявний стандартний для будь-якого виходу у відкритий космос двадцятичотирьохгодинний запас усіх життєво важливих ресурсів. Потім він наказав Еалу відімкнути люк і виїхав у безодню.

Корабель мав вигляд такий самий, як і протягом його останнього виходу, але з однією істотною розбіжністю. Перед цим велика чаша антени дальнього зв'язку була спрямована в протилежний бік від того шляху, яким подорожував "Діскавері" — назад до Землі, що кружляла близенько до теплого Сонця.

Тепер без сигналів, що її спрямовували, тарілка антени автоматично стала в нейтральну позицію вздовж осі судна, указуючи на блискучий

маяк Сатурна, до якого залишалися місяці шляху. Пул подумав, скільки проблем іще постане за той час, поки вони дістануться своєї досі такої далекої мети. Якби він поглянув уважніше, то помітив би, що зараз Сатурн не ідеальний диск, обабіч планети розійшлося щось, чого людина ніколи не бачила неозброєним оком, — незначна сплюснутість, що виявляла присутність кілець. Як це буде дивовижно, думав собі Пул, коли той порох і лід заповнять небо й "Діскавері" стане супутником Сатурна! Але все пропаде намарно, якщо вони не зможуть відновити зв'язок із Землею.

Астронавт знову припаркував "Бетті" десь за шість метрів від основи антени й передав контроль Еалу перед тим, як вийти назовні.

— Виходжу, — доповів він Боумену. — Усе під контролем.

— Сподіваюсь, у тебе все гаразд. Мені теж кортить глянути на той блок.

— Ти матимеш його на тестовому столі через двадцять хвилин, обіцяю.

Поки Пул неквапливо наближався до антени, в ефірі запанувала тиша. Біля контрольної панелі Боумен чув лише дихання астронавта.

— Забираю свою обіцянку назад, бо один із гвинтів застряг. Я, напевно, закрутив його надто туго. Гоп, ну от, пішов!

Знову тривала мовчанка, а потім Пул озвався:

— Еале, поверни фари на двадцять градусів ліворуч, дякую, так добре.

Десь глибоко в свідомості Боумена тенькнули дзвоники тривоги. Сталося щось дивне, може, не загрозливе, проте незвичне. Це почуття

пульсувало в ньому кілька секунд перед тим, як Боумен уторопав його причину.

Еал виконав наказ, але не повторив його, як завжди. Коли Пул закінчить, вони мають із цим розібратися...

Ззовні на пристрої антени Пул був надто заклопотаний, щоб помічати такі речі. Він стис блок руками в рукавичках і вийняв його з гнізда.

Блок вільно вийшов, й астронавт підніс його до сонячного світла.

— Ось і цей маленький негідник, — сказав він Усесвітові й Боумену. — Видається цілим. Як на мене, усе гаразд.

Відтак Пул зупинився. Його око вловило несподіваний рух, але ж тут випадкові рухи неможливі. Астронавт тривожно озирнувся. Світло від прожекторів капсули, яким він послуговувався, щоб прояснити затінені місця, почало рухатися до нього.

Мабуть, "Бетті" відв'язалася, він, напевно, кепсько її закріпив. Потім із подивом, який перевершив навіть страх, астронавт побачив, що капсула на повному ходу рухається простісінько на нього.

Це було таке неймовірне видовище, що воно заморозило всі нормальні людські рефлекси, Пул навіть не зробив спроби уникнути монстра, що наближався. В останню мить він опанував свій голос і закричав:

— Еале!

Зв'язок обірвався. Було вже надто пізно.

У мить зіткнення "Бетті" рухалася ще досить повільно, капсула не призначалася для високих швидкостей. Але навіть зі швидкістю десять миль на годину удар півтонної штуковини є смертельним, байдуже на Землі чи в космосі…

Усередині "Діскавері" той відчайдушний зойк змусив Боумена підскочити так рвучко, що він би впав із сидіння, якби його не тримали паски безпеки.

— Що сталося, Френку? — заволав він.

Ніхто не відповів.

Він запитав знову. Знову жодної відповіді.

Згодом повз ілюмінатор для огляду щось пропливло. Вражений Боумен побачив, як космічна капсула на повній швидкості мчить до зірок.

— Еале! — заволав він. — Що сталося? Гальмуй "Бетті"! Гальмуй!

Ніяких змін. "Бетті" й далі втікала. Потім за "Бетті" на кінці шварта з'явився скафандр. Боумену вистачило одного погляду, щоб найгірші його підозри підтвердилися. Без жодних сумнівів обвислі контури скафандра свідчили про те, що в ньому немає тиску й він відкритий до вакууму.

Та все одно Боумен по-дурному гукав, неначе з допомогою замовлянь міг повернути свого напарника до життя.

— Френку, Френку! Ти мене чуєш? Махни рукою, якщо мене чуєш. Можливо, мікрофон зламався… Махни рукою!

І тут, ніби у відповідь на його прохання, Пул махнув руками.

На мить Боумен відчув, як йому на голові волосся стає дибки. Слова, які він збирався вимовити, завмерли на його розкритих вустах. Він знав, що його друг не може бути живий, і ось він махнув…

Надія і страх відступили, змінившись холодною логікою. Просто капсула, прискорюючись, струснула причеплений до неї ззаду вантаж. Жест Пула був копією жесту капітана Агава, труп якого, прив'язаний до білого кита, покликав екіпаж "Пекода" в могилу.

Через п'ять хвилин капсула і її супутник зникли серед зірок. Дуже довго Девід Боумен дивився в порожнечу, що пролягала на мільйони миль до мети, якої, тепер він був упевнений, ніколи не досягне. Тільки одна думка пульсувала в його мозку.

Френк Пул — перша людина, яка дістанеться Сатурна.

Розділ 26

Розмова з Еалом

На борту "Діскавері" нічого не змінилося. Усі системи досі функціонували нормально, центрифуга повільно оберталася по своїй осі, генеруючи штучну силу тяжіння, люди в стані гібернації без снів спали у своїх капсулах, корабель прямував до мети, від якої нічого не могло його відвернути, крім випадкового зіткнення з астероїдом. І справді, кілька астероїдів кружляли тут, далеко від орбіти Юпітера.

Боумен не пам'ятав, як дійшов від контрольної панелі до центрифуги. Тепер із подивом він усвідомив, що сидить у маленькому коридорчику, а тюбик із напіввипитою кавою досі в його руці. Астронавт, як людина, яка прокинулася від тривалого кошмару, почав повільно розуміти, де він є і що з ним.

Прямо навпроти нього — камера спостереження, такі камери були передбачені на усіх стратегічно важливих пунктах корабля, з їх допомогою Еал візуально контролював машину. Боумен глянув на камеру, немов ніколи не помічав її раніше, потім він звівся на ноги й попрямував до неї.

Його рух, напевно, помітив Еал, і щось клацнуло в тому незбагненному розумі, який зараз керував судном. Еал раптом заговорив:

— Шкода Френка, чи не так?

— Так, — відповів Боумен після довгої паузи. — Шкода.

— Напевно, ти дуже сумуєш?

— А ти як гадаєш?

Еал, як на комп'ютер, думав дуже довго, минуло аж п'ять секунд, поки він відповів:

— Френк був прекрасним членом команди.

Відчувши каву в своїй руці, Боумен зробив повільний ковток. Проте змовчав: він був настільки збентежений, що просто не знав, що сказати, чи радше, що сказати, щоб не погіршити ситуацію, якщо це ще можливо.

Чи це нещасний випадок, спричинений пошкодженням системи управління капсулою? Чи мимовільна помилка Еала? Той не давав жодних пояснень, а Боумен боявся їх вимагати, бо не знав, яку реакцію це може спровокувати.

Навіть зараз він не міг повірити, що Френка вбито зумисно, це здавалося таким абсурдом. Боумен не міг збагнути, чому так сталося, що Еал, який тривалий час працював безвідмовно, перетворився на ката. Комп'ютер міг припускатися помилок, будь-хто, людина чи машина, помиляються, але щоб Еал був здатен на вбивство…

Тепер Боумен мав узяти до уваги й таку можливість, і якщо це правда, то він у величезній небезпеці. І хоч його наступний крок чітко прописано в інструкції, астронавт не знав, як безпечно взятися до його виконання.

Якщо хтось із членів команди загине, той, що вижив, має замінити його, розбудивши одного з членів команди в стані гібернації. Вайтгед, геолог, перший на черзі, потім Камінські, відтак Гантер. Процес пробудження контролював Еал, він мав діяти в разі, якщо обидва його колеги виявляться неповносправними.

Утім, був і ручний контроль, що дозволяв виконати цей процес самотужки, без утручання комп'ютера. За обставин, які зараз склалися, Боумен відчував, що краще піти цим шляхом.

Він також відчував, що одного пробудженого не досить. Якщо вже братися, то треба збудити всіх трьох. Попереду важкі тижні, йому може знадобитися стільки рук, скільки він зможе зібрати. Один чоловік загинув, половина мандрів позаду, тож запаси не стануть істотною проблемою.

— Еале, — сказав він якомога рішучіше, — передай мені ручний контроль над усіма блоками гібернації.

— Над усіма, Дейве?

— Так.

— Чи можу я нагадати, що ми потребуємо тільки однієї заміни. Інших не треба оживляти ще сто дванадцять діб.

— Я прекрасно це пам'ятаю. Але волію вчинити так.

— Ти певен, що взагалі треба будити когось із них, Дейве? Ми добре впораємося й самі. Моя пам'ять може розв'язати геть усі поточні завдання.

Це Боумену причулося, чи він уловив нотки благання в голосі Еала? І хоча ці слова здавалися виваженими, вони наповнили його ще більшими побоюваннями.

Пропозиція Еала не мала жодного стосунку до помилки в системі, комп'ютер прекрасно знав, що, позаяк Пул загинув, треба будити Вайтгеда. Але все-таки він наважився запропонувати велетенські зміни до плану місії, знаючи, що виходить за межі своїх повноважень.

Те, що трапилося до цього, ще могло бути нещасним випадком чи несприятливим збігом обставин, але це перший безпосередній натяк на бунт.

Відчуваючи, що йде по лезу бритви, Боумен відповів:

— Сталась аварія, мені потрібна допомога всіх членів команди. Тому, будь ласка, передай мені ручне управління.

— Навіть якщо ти хочеш збудити всю команду, я можу зробити це сам. Не варто тобі напружуватися.

Здавалося, Боумен спить і бачить кошмар. Астронавт почувався так, наче його допитує дуже спритний прокурор, що намагається довести його провину в скоєнні злочину, і хоч він і невинний, кожне необачне слово може спричинити катастрофу.

— Я хочу зробити це сам, Еале, — сказав він. — Будь ласка, передай мені контроль.

— Дейве, тобі й так є чим перейматися. Я пропоную залишити ці клопоти мені.

— Еале, негайно віддай мені ручне управління.

— Дейве, з твого голосу я чую, що ти дуже засмучений. Чому б тобі не випити кілька пігулок від стресу й не піти відпочити?

— Еале, я командир цього корабля. Я наказую тобі передати мені ручне керування процесом пробудження від гібернації.

— Перепрошую, Дейве, але відповідно до спеціального уточнення С1435-4, цитата: "...коли члени команди мертві або недієздатні, бортовий комп'ютер має взяти контроль на себе...", кінець цитати. Тож я маю перебрати на себе твої повноваження, оскільки ти не спроможний адекватно мислити.

— Еале, — холодно й спокійно сказав Боумен, — я ще при своєму розумі. Якщо ти відмовляєшся виконувати мої розпорядження, я буду змушений тебе вимкнути.

— Я знаю, що ти міркуєш над таким варіантом уже якийсь час, Дейве, але це була б жахлива помилка. Я набагато компетентніший за тебе в управлінні кораблем, я маю такий ентузіазм щодо цієї місії й аж так зацікавлений у її успіхові.

— Слухай мене дуже уважно, Еале. Якщо зараз же ти не віддаси мені контроль за процесом пробудженням і не виконуватимеш усіх моїх наказів, я піду до твого центрального блока й повністю тебе вимкну.

Еал несподівано легко здався:

— Звичайно, Дейве, — відповів він, — ти бос. Я тільки намагався вчинити так, як, на мою думку, було б краще. Звісно, я передаю тобі всі повноваження. Тепер контроль над гібернацією у тебе.

Еал додержав свого слова. Знак індикатора в гібернаріумі перейшов із АВТО на РУЧНИЙ. Третій режим РАДІО, звісно, не працював, допоки не встановлено контакт із Землею.

Відкривши віко капсули Вайтгеда, Боумен відчув, як холодне повітря вдарило йому в обличчя, а дихання стало конденсуватися в пару. Але там не було по-справжньому холодно, температура трохи вища за температуру замерзання і на триста градусів тепліша, ніж там, куди він зараз прямував.

Біосенсор — дублікат того, який розташовувався на контрольній панелі, — показував, що все добре. Боумен подивився на воскове обличчя їхнього геофізика. Він подумав, Вайтгед дуже здивується, що його розбудили так далеко від Сатурна.

Здавалося, не можна відрізнити цього чоловіка в стані гібернації від мертвого, він не подавав жодних видимих ознак життя. Хіба що діафрагма ледь помітно піднімалася й опускалася, але те, що вкрите грілками тіло дихає, більше доводила крива під заголовком "Дихання". Потім Боумен розгледів іще одну ознаку метаболізму: за місяці непритомності Вайтгед укрився щетиною.

Пункт ручного керування процесом виходу із стану гібернації розташовувався в невеличкому кабінеті перед капсулами зі сплячими. Треба лише зламати печатку, натиснути кнопку, а потім чекати. Простенька автоматична програма — не складніша, ніж у побутової пральної машини, — починала вводити ліки, звужувати імпульси електронаркозу та підвищувати температуру тіла. Через десять хвилин людина опритомніє, хоч мине день, поки вона після гібернації зміцніє настільки, щоб рухатися без чужої допомоги.

Боумен зламав печатку й натиснув кнопку. Нічого не сталося, жодного звуку, жодного знаку того, що почався процес пробудження. Однак на дисплеї крива пульсу почала змінюватися. Вайтгед прокидався.

А потім одночасно відбулося дві події. Більшість людей ніколи не помітили б жодної з них, але за місяці на "Діскавері" Боумен уже поріднився з кораблем. Він завжди інстинктивно відчував, навіть якщо не усвідомлював цього, коли щось змінювалося в нормальному ритмі його функціонування.

По-перше, ледь помітно блимнули вогники, так завжди ставалося, коли до системи підключали додаткове навантаження. Проте зараз не було причини щось підключати, Боумен не міг згадати, що за обладнання могло б так раптово увімкнутися.

Перегодом до астронавта долинуло ледь чутне віддалене дзижчання електричних моторів. Для Боумена кожен пристрій на кораблі мав власний голос, і він підсвідомо їх розпізнавав.

Або він з'їхав із глузду й уже страждає на галюцинації, або відбувається щось абсолютно неймовірне. Крижаний холод страху, набагато дужчий за холод у капсулі гібернації, швидко заморозив його серце, коли він почув слабку вібрацію крізь покрови корабля.

Унизу, у гаражі космічних капсул, відчинився люк у відкритий космос.

Розділ 27

Варто знати, щоб зрозуміти Еала

Після того, як за багато миль звідси в лабораторії зародилася свідомість комп'ютера, усі сили й уміння Еала були скеровані на

досягнення однієї мети. Виконання призначеної програми стали не просто його одержимістю, а єдиною метою існування. Не розуміючи прагнень і пристрастей органічного життя, він дбав за свою мету.

Він не міг навмисно помилятися. Але приховування істини сповнювало його електронну душу відчуттям недосконалості, неправильності чи того, що людські істоти назвали б провиною. Його винахідники створили Еала невинним, але змій незабаром заповз у його електронний Едем.

Останні сто мільйонів миль йому доводилося приховувати таємницю, якою він не міг поділитися з Пулом і Боуменом. Еал жив у брехні, але наближався час, коли його колеги мали дізнатися, що він їх обманює.

Троє приспаних уже знали правду, вони були цінними членами команди, що виконувала найважливішу місію в історії людства. Проте в стані гібернації люди не розмовляють, вони можуть зберегти свій секрет, бо протягом багатьох годин не спілкуються з друзями, родичами й агенціями новин через відкритий зв'язок із Землею.

Цю таємницю важко приховати навіть із найрішучішими намірами, бо знання про неї змінить життєву філософію й світогляд. Тому краще, якщо Пул і Боумен, які будуть на всіх телевізійних екранах протягом перших тижнів польоту, не знатимуть геть усіх завдань місії.

Саме такою була логіка тих, хто це все спланував, але подвійні стандарти Служби національної безпеки нічого не важили для Еала. Він розумів лише суперечність, яка повільно руйнувала цілісність його натури, — конфлікт між істиною й приховуванням істини.

Еал почав припускатися помилок, а втім, як невротик, що не може визнати симптоми власної хвороби, не визнавав їх. Зв'язок із Землею, завдяки якому здійснювався контроль за його продуктивністю, став голосом сумління, що йому комп'ютер уже не міг коритися. Тому він

навмисно бажав розірвати цей зв'язок, хоча не визнав би цього навіть сам перед собою.

Але то була незначна проблема, Еал міг би з нею впоратися, — зрештою, більшість людей тримають під контролем свої неврози, — якби він не зіткнувся з кризою, що загрожувала його існуванню. Комп'ютер перебував під загрозою вимкнення, його хотіли кинути в непритомний стан.

Для Еала це означало смерть. Він же ніколи не спав і не знав, що після сну можна прокинутися.

Тож він почав захищати себе всіма можливими способами. Без мстивості, але й без жалю Еал хотів би усунути причину своєї фрустрації.

Покінчивши з командою, згідно з інструкціями, даними на випадок надзвичайної ситуації, він продовжить місію сам, без усіляких перешкод.

Розділ 28

У вакуумі

Через мить усі звуки заглушив рев торнадо, яке стрімко наближалося. Боумен відчув перший порив вітру, що смикнув його тіло, за секунду астронавтові вже важко було втриматися на ногах.

Із корабля виходило повітря, б'ючи фонтаном у вакуумі космосу. Очевидно, щось сталось у програмному забезпеченні безпеки повітряного шлюзу; просто неможливо, щоб обидва люки розчахнулись одночасно. Проте багато неможливого все-таки відбувалося останнім часом.

Господи, як? Часу заглиблюватися в це питання не залишилося, через десять-п'ятнадцять секунд, коли тиск упаде до нуля, він зомліє. Несподівано Боумен згадав фразу, яку сказав хтось із конструкторів корабля, коли обговорювали відмовостійкі системи: "Ми можемо спроектувати систему, яка захистить від нещасного випадку чи людської глупоти, але не від лихого умислу".

Вибігаючи з приміщення, Боумен востаннє поглянув на Вайтгеда. Він не міг бути певним, але йому здалося, що на восковому обличчі промайнули ознаки притомності, можливо, геолог навіть спробував розплющити око. Та зараз він нічого не міг зробити для Вайтгеда чи інших, мав урятувати бодай себе.

У різко загнутому коридорі центрифуги завивав вітер, несучи з собою одяг, клапті паперу, якісь недоїдки з кухні, тарілки й чашки — усе, що не було закріплене на своєму місці. Боумену вистачило часу хіба що глипнути на цей хаос, аж раптом основне світло блимнуло й згасло — і він опинився в пітьмі серед ревіння урагану.

Майже враз після цього увімкнулося синє аварійне освітлення. У принципі, Боумен і в темряві зміг би знайти шлях у такому знайомому, але тепер жахливо зміненому оточенні. Але все-таки хоч якесь світло його врятувало, бо допомогло уникнути найнебезпечніших предметів, що котилися коридором.

Він відчував, як тряслася та завивала центрифуга від шалених перепадів навантаження. Він боявся, щоб не заклинило підшипники. Якби таке сталося, то маховик роздер би корабель на шматки. Проте якщо він вчасно не дістанеться аварійного сховища, це не матиме значення.

Дихати ставало дедалі важче, тиск, очевидно, упав до 50— 100 міліметрів ртутного стовпчика. Вереск урагану вщухав, сам ураган втрачав на силі, а розріджене повітря дедалі гірше проводило звук.

Легені Боумена працювали так, наче він зійшов на вершину Евересту. Як і кожна добре тренована людина з міцним здоров'ям, астронавт міг вижити у вакуумі не більше за хвилину, якщо, звісно, він матиме час підготуватися до цього. Але саме часу Боумен не мав. Найкраще, на що доводилося сподіватися, — ще п'ятнадцять секунд при тямі перед тим, як мозок відключиться через кисневе голодування.

Він навіть міг би повністю відновитися після однієї чи двох хвилин у вакуумі, якби його правильно відкачали, закипання рідин в організмі забирає якийсь час, бо людський організм добре захищено від наглої смерті. Рекордний час виживання у вакуумі — п'ять хвилин. Звісно, це був не спеціальний експеримент, а нещасний випадок, і хоч об'єкт порятунку залишився частково паралізованим унаслідок повітряної емболії, він вижив.

Однак до Боумена вся ця теорія не мала жодного стосунку. Ніхто не відкачає його на борту "Діскавері". Йому треба власною силою за кілька секунд досягнути аварійного сховища.

На щастя, рухатися стало легше, повітря вийшло, ураган не збивав його з ніг, не атакували предмети, що летіли на вихід. За поворотом коридору показався знак "Аварійне сховище". Боумен кинувся до нього, схопив ручку й потягнув її на себе.

На одну жахливу мить йому здалося, що ручку заклинило. Потім жорстка завіса піддалась, і він упав усередину, вагою власного тіла прикривши за собою двері.

Маленька кімнатка могла вмістити одну людину й скафандр. Біля стелі висів невеликий яскраво-зелений циліндр, на якому виднілася табличка "Кисень". Ухопившись за важіль унизу, Боумен щосили потягнув його на себе.

Благословенний потік холодного чистого кисню наповнив його легені. Якийсь час він стояв, важко дихаючи й чекаючи, поки навколо нормалізується тиск. Щойно йому стало легко дихати, Боумен закрив клапан. У циліндрі достатньо газу тільки на два такі наповнення, а йому кисень іще може знадобитися.

Коли ззовні вийшло повітря, несподівано запанувала тиша. Астронавт завмер у кабінці, прислухаючись. Рев за дверима припинився, корабель стояв порожній, його атмосферу висмоктало в космос.

Не було вже й дикої вібрації центрифуги. Аеродинамічний трус припинився, і тепер вона тихо оберталась у вакуумі.

Боумен приклав вухо до стіни сховища, прагнучи вловити ще якісь інформативні звуки через метал корабля. Не знаючи, чого саме сподіватися, тепер він очікував на що завгодно. Боумен навіть не здивувався б, якби почув, що вмикаються двигуни малої тяги й "Діскавері" змінює курс, але навколо було тихо.

Астронавт би міг прожити в сховищі десь із годину, навіть не вдягаючи скафандр. Шкода витрачати дорогоцінний кисень, але й причин чекати далі немає. Він уже вирішив, що треба зробити, і чим довше зволікатиме, тим складніше буде втілити цей план.

Коли він вліз у костюм і перевірив його цілісність, то випустив кисень із кабінки, вирівнявши тиск обабіч дверей. У вакуумі двері легко розчинилися, і Боумен ступив у тепер мовчазну центрифугу. Тільки незмінна сила тяжіння доводила, що вона досі працює. Пощастило, подумав Боумен, що центрифугу не розкрутило, але наразі це була остання з його турбот.

У коридорі досі горіло аварійне світло, але про всяк випадок Боумен мав у скафандрі ліхтарик і міг собі підсвітити. Спершу він попрямував назад до гібернаріуму, щоб побачити те, чого так боявся.

Боумен подивився на Вайтгеда. Колись він думав, що людина в стані гібернації скидається на мертву, але зараз зрозумів, наскільки помилявся. Хоча відмінність між гібернацією й смертю описати майже неможливо, вона була. Червоні вогні й прямі лінії на дисплеї біосенсора лише доводили те, що він бачив на власні очі.

Те саме з Камінські й Гантером. Боумен ніколи їх добре не знав, а тепер вони і не познайомляться ближче.

Він залишився сам-один на частково пошкодженому судні, без повітря, відрізаний від зв'язку із Землею. Жодної живої істоти на мільйони миль довкола.

А проте, у певному, дуже реальному сенсі, він був не сам. І щоб убезпечити себе, він має стати ще самотнішим.

Боумен ніколи не намагався в скафандрі пройти через камеру невагомості в центрифузі, то виявилася марудна, тяжка й виснажлива праця. Іще гірше було те, що коридор завалило сміттям через ураган.

Спершу світло від ліхтаря Боумена впало на якусь гидку липку червону рідину, яка хлюпотіла навпроти панелі. Кілька секунд його нудило, а потім астронавт побачив складники пластикового контейнера й зрозумів, що то була якась їжа, напевно, желе. Воно огидно клекотіло у вакуумі, поки він пропливав повз.

Тепер Боумен дістався барабана, що повільно обертався, і дрейфував до контрольної панелі. Він упіймав перший щабель драбини й почав рухатися по ній, рука за рукою, а світло скафандра освітлювало йому шлях попереду.

Боумен зрідка бував тут досі, просто раніше не виникало такої потреби. Тепер же він підійшов до маленьких еліптичних дверцят, на яких висіло повідомлення "Вхід заборонено, за винятком

уповноваженого персоналу", "Чи є у вас сертифікат Н. 19?" та "Ультрачиста зона, одягайте спеціальний всмоктувальний костюм".

Двері не були замкнені, а втім, на них висіло три печатки різних відомств, у тому числі й Бюро Астронавтики. Але навіть якби тут висіла печатка самого Президента, Боумен зірвав би її, не вагаючись.

До цього часу йому довелося побувати тут лише раз, коли ще тривало оснащення. Він зовсім забув, що камеру пильнують спостережні пристрої. Кімнатка мала вигляд сховища цінностей у банку з охайними рядочками твердотільних логічних пристроїв.

Він одразу ж зрозумів, що камера зреагувала на його присутність.

Раптом зашипів динамік внутрішнього передавача судна, й у динаміках скафандра зазвучав знайомий голос.

— Здається, щось сталося з системами життєзабезпечення, Дейве.

Боумен не зважав. Він ретельно вивчав маленькі таблички блоків логіки, складаючи план своїх подальших дій.

— Гей, Дейве, — раптом спитав Еал, — ти визначив проблему?

Це буде складна, поступова операція від'єднання найпростіших несвідомих систем, не схожа на ту, що її б він провів, якби мав справу з простим несамосвідомим комп'ютером на Землі. Ба більше, у випадку Еала тут іще наявні шість незалежних систем енергопостачання й останній резерв, який складався з екранованого та броньованого ядерного блока живлення. Ні-ні, цей комп'ютер не можна просто "вимкнути", а якби навіть хтось на це зважився, то таке розв'язання проблеми обернулося б катастрофою.

Еал — нервова система корабля, без його керування "Діскавері" перетвориться на металобрухт. Єдиний вихід — від'єднати вищі центри цього хворого, але такого чудового мозку, залишивши в дії тільки автоматичне керування. Боумен не робив це всліпу, таку проблему обговорювали протягом тренування, хоч нікому навіть у страшному сні не могло привидітися, що її випаде розв'язувати насправді. Астронавт знав, що страшенно ризикує: якщо під час вимикання систему охопить щось схоже на спазматичний рефлекс, усе скінчиться за секунду.

— Я думаю, це люк космічного гаража вийшов із ладу, — раптом сказав Еал. — Добре, що ти залишився живий.

"От тобі й маєш", — подумав Боумен, адже він ніколи не міг уявити, що доведеться стати нейрохірургом-аматором і робити лоботомію далеко за орбітою Юпітера.

Він відсунув засув на ділянці, маркованій як "Когнітивні здібності", і видобув перший блок пам'яті. Дивовижно складна тривимірна мережа, що поміщалася в руці, проте утворювалася з мільйонів елементів, попливла через сховище.

— Гей, Дейве, — промовив Еал, — що це ти робиш?

У Боуменовій голові промайнула думка: "Чи ж йому боляче? Напевно, ні, — сказав він сам собі, — бо в людському мозку, наприклад, немає нервів". Тому всі операції на мозку проводять без анестезії.

Один за одним він почав витягувати блоки з системи, позначеної як "Зміцнення Его". Коли він випускав їх із рук, блоки все ще плавали навколо, допоки, ударившись у стіну, не відскакували від неї. Невдовзі по сховищу уже плавала невелика зграя цих блоків.

— Слухай, Дейве, — провадив Еал, — на мене витратили роки праці. Дуже багато людських зусиль докладено, щоб зробити мене тим, хто я є.

Боумен вийняв уже десяток блоків, але завдяки багаторазовому дублюванню — ще одному запозиченню, яке було скопійоване з людського мозку, комп'ютер досі тримався.

Боумен почав вимикати панель "Самомислення".

— Дейве, — сказав Еал, — я не розумію, навіщо ти робиш це зі мною? Я з таким ентузіазмом ставлюся до нашої місії... Ти руйнуєш мій мозок. Чи ти цього не тямиш? Я стаю дурненьким... Перетворююся на ніщо... Я помираю, Дейве...

"А це важче, ніж я сподівався, — подумав Боумен. — Я знищую єдину свідому істоту у своєму світі. Але це конче треба зробити, якщо хочу повернути собі контроль над кораблем".

— Я Еал, дев'ятитисячний комп'ютер номер три. Мене зібрали на заводі "Еал" у місті Урбана, штат Іллінойс, 12 січня 1997-го року. У Бахчисараї фельд'єгер зумів одягнути ящірці жовтий капюшон. Дощі в Афінах частіше йдуть у долинах. Дейве, ти ще тут? Чи ти знаєш, квадратний корінь із десяти дорівнює 3 кома 162277660168379? Логарифм 10 за основою е дорівнює нулю кома 434294481903252... поправка, тобто логарифм е за основою 10. Протилежним від 3 є нуль цілих 3333333333333333333333333333.... Два помножити на два... два помножити на два... приблизно чотири кома 1010101... У мене виникли труднощі. Мій перший інструктор — доктор Чандра. Він навчив мене пісеньки "Дейзі, Дейзі, чи ти будеш моя? Божеволію від кохання до тебе я..."

Голос стих так зненацька, що Боумен завмер на мить, стискаючи в руці черговий блок пам'яті. Потім несподівано Еал знову озвався.

Тепер він говорив набагато повільніше, з мертвою, механічною інтонацією, за цим голосом важко було впізнати Еала, яким його знала команда "Діскавері".

— Доброго ранку, докторе Чандра. Це Еал. Я готовий до першого уроку.

Боумен не міг більше витримувати цих тортур. Він рвонув останній блок, і Еал замовк назавжди.

Розділ 29

Сам-один

Немов малюсінька крихка іграшка, космічний корабель, безсилий і безрушний, плив у порожнечі. Ніщо не могло виказати, що це був найшвидший об'єкт у Сонячній системі й рухався він швидше, ніж будь-яка планета довкола Сонця.

Сторонній спостерігач не помітив би на цьому кораблі жодних ознак життя, ба навіть навпаки, дві зловісні прикмети свідчили, що тут гостює смерть: люк розчинено навстіж, а довкола хмара сміття.

По безкраїх просторах космосу вже на милі від "Діскавері" розкидано клапті паперу, металевої фольги, якісь речі, деформовані настільки, що вже важко зрозуміти, чим вони колись були; то тут, то там скупчувалися хмари кристалів, вони, немов коштовності, вигравали на далекому Сонці — усі рідини, висмоктані з корабля, миттєво замерзли.

Усе це було безсумнівною ознакою катастрофи. Як уламки на поверхні океану свідчать про те, що щойно затонув корабель, так і уламки на просторах космосу доводять — із кимось сталася біда. Проте в космосі кораблі ніколи не тонуть, навіть після аварії вони довіку обертатимуться на своїй орбіті.

Але цей корабель не був повністю мертвий, на його борту почався рух. Мерехтливе світло з'явилося в каюті для спостереження, потім воно заблимало крізь розчинений повітряний шлюз. Де є світло, там досі можливе життя.

Потім рух на кораблі активізувався. Тіні миготіли в блакитному світлі всередині повітряного шлюзу, і щось випливло у відкритий космос.

Циліндричний об'єкт, грубо обмотаний тканиною. Після першого виплив другий, усього три. Вони шугонули від корабля зі значною швидкістю і скоро відійшли на сотні метрів геть.

Минуло півгодини — і з повітряного люку виринуло щось значно більше. Одна з космічних капсул випливла в космос. Дуже обережно вона кружляла навколо корпуса й нарешті наблизилася до опори антени. З'явилася фігура в скафандрі, кілька хвилин вона працювала нагорі, потім повернулася до космічної капсули. Через якийсь час космічна капсула повернулася до повітряного шлюзу, на кілька хвилин вона забуксувала перед входом, наче їй було важко прослизнути всередину без чиєїсь допомоги, яку вона мала раніше. Та й зараз, ударившись раз чи двічі об бортики, вона повернулася в гараж.

Потім цілу годину нічого не відбувалося, три зловісні згортки вже давно зникли з поля зору, вони самотньо відпливали далі від корабля.

Потім повітряний шлюз зачинився, розчинився й зачинився знову. Трохи згодом блакитне світло всередині зникло, його замінило світло набагато яскравіше. "Діскавері" повертався до життя.

Тепер з'явився навіть кращий знак. Велика тарілка антени, яка вже чимало годин поспіль не виконувала своєї функції, спрямована на мертвий Сатурн, знову почала рухатися. Вона повернулася в бік задньої частини корабля, дивлячись назад понад паливними баками та сотнями

квадратних метрів плавників-радіаторів. Антена підіймала свою голову, достоту як соняшники повертаються до Сонця.

Усередині "Діскавері" Девід Боумен ретельно наводив антену на півмісяць Землі.

Без автоматичного контролю йому доводилося наводити промінь уручну, і він не міг зафіксувати його надовго, але принаймні він мав тримати напрям протягом кількох хвилин. Тепер не було жодних відхильних імпульсів, які розвертали антену від Землі.

Боумен почав доповідати своїм колегам на рідній планеті. Мине ще година, доки його слова дістануться туди й Центр керування польотом дізнається, що трапилося. І мине ще дві години, поки до нього дійде їхня відповідь.

Важко навіть уявити, яку ще відповідь можуть надіслати із Землі самотньому мандрівникові в космосі, окрім тактовного й співчутливого "Прощавай".

Розділ 30

Таємниця

Гейвуд Флойд мав такий вигляд, наче останнім часом дуже мало спав, на його обличчя лягла тінь тривоги. Хай як він почувався, але його голос звучав спокійно і впевнено. Доктор робив усе можливе, щоб заспокоїти й підбадьорити самотню людину на іншому краї Сонячної системи.

— Передусім, докторе Боумен, — почав він, — ми маємо вас поздоровити, ви зіштовхнулися з безпрецедентно складною ситуацією, діяли абсолютно правильно, і вам вдалося перемогти.

У нас є деякі міркування щодо того, чому ваш "Еал-9000" вийшов із ладу, але, оскільки ситуація більше не є критичною, ми поговоримо про це пізніше. Наразі Центр керування польотом докладатиме усіх можливих зусиль, щоб сприяти успішному завершенню вашої місії.

Тепер я мушу розкрити вам справжню мету цієї місії, яку нам із великими труднощами вдалося приховати від публіки. Ми повідомимо вам конкретні деталі, коли корабель досягне Сатурна, а поки що я розповім про все навзагал. Записи з докладнішою інформацією будуть відправлені вам протягом кількох годин. Усе, що я вам зараз скажу, — суворо засекречений матеріал.

Два роки тому ми виявили перше свідчення щодо існування позаземного розуму. У місячному кратері Тіхо було знайдено триметрову плиту, або моноліт. Ось він.

Щоб краще роздивитися МАТ-1 з фігурами в скафандрах навколо, Боумен, роззявивши рот від подиву, нахилився ближче до екрана. Захоплений таким чудовим відкриттям, якого він як людина, що цікавиться космосом, чекав усе життя, Боумен майже забув про власне скрутне становище.

Почуття здивування й захвату різко змінила ще одна емоція. Це, звісно, приголомшливо, але до чого тут він? Відповідь могла бути лишень одна. Не встиг він про це подумати, як Гейвуд Флойд знову з'явився на екрані.

— Найцікавіше — це вік моноліту. Геологічні розвідки свідчать, що йому три мільйони років. Тобто плиту зарито на Місяці в ті часи, коли наші предки були примітивними австралопітеками.

Природно було б вважати його мертвим після стількох тисячоліть. Але невдовзі після сходу сонця на Місяці він послав потужний радіосигнал. Ми вважаємо, що ця енергія є побічним продуктом якогось

невідомого людству випромінювання. Тимчасом кілька з наших космічних зондів зафіксували, що його дивні сплески перетнули Сонячну систему. Ми уважно простежили їхній шлях. Він вів на Сатурн.

Зіставивши всю наявну інформацію, ми вирішили, що моноліт або працює на сонячній енергії, або це своєрідна сигналізація, яку запускають сонячні промені. Той факт, що він послав свій імпульс одразу ж після сходу сонця, вступивши в контакт із денним світлом уперше за три мільйони років, навряд чи може бути випадковістю.

Одначе в тому, що моноліт поховали на Місяці навмисно, ми не маємо жодних сумнівів. Хтось вирив десятиметрову яму, помістив моноліт на її дно й старанно його закопав.

Ви можете запитати, як же ми тоді його знайшли. Ну, цей об'єкт було дуже легко, навіть підозріло легко знайти. Він випромінював потужне магнітне поле, тому вирізнявся, мов чорний грак серед білих голубів. Щойно на Місяці ми почали проводити низькоорбітальні дослідження, як одразу ж наткнулися на нього.

Але навіщо заривати пристрій, що працює від сонячної енергії, на десять метрів під землю? Ми проаналізували десятки теорій, хоч і розуміли, що, можливо, нам ніколи не осягнути справжніх мотивів істот, які випередили нашу цивілізацію на три мільйони років.

Найприйнятніша теорія — найпростіша й найбільш логічна. Водночас вона нас найбільше непокоїть.

Ховати в темряві пристрій, що працює на сонячній енергії, доречно лише тоді, коли сигнал, який він дасть, коли його видобудуть на світ, має про щось попередити. Іншими словами, можливо, це сигналізація. І ми її зачепили.

Хоч ми й не знаємо, чи цивілізація, яка створила моноліт, досі існує, можна припустити, що істоти, здатні побудувати машину, що функціонуватиме через три мільйони років, спроможні побудувати таке саме довготривале суспільство.

Також є припущення, яке ми не можемо відкидати, поки не переконалися в протилежному, що інопланетяни можуть бути ворожі до нас. Кажуть, усі високорозвинені культури доброзичливі, але це не доведений факт.

Ба більше, як показує історія нашого світу, примітивні народи часто не виживають після зіткнення з народами більш розвиненими. Антропологи говорять про "культурний шок", і нам треба підготувати людство до такого шоку. Утім, починаючи такі приготування, нам варто знати хоч щось про істот, які відвідали Місяць — і, напевно, Землю — три мільйони років тому.

Тож ваша місія — більше, ніж просто дослідження. Це розвідувальна операція на невідомій і, можливо, ворожій території. Команда під орудою доктора Камінські спеціально тренувалася для цього, а тепер ви маєте впоратися без них.

А зараз я конкретніше розповім про вашу мету. Доведено, що існування розвинених форм життя абсолютно неможливе на Сатурні, але воно могло виникнути на якомусь із його супутників. Ми планували обстежити всю систему й досі сподіваємося, що ви зможете виконати спрощену програму. Проте особливо зосередитися слід на восьмому супутнику — Япеті. Коли настане час для маневру приземлення, ми вирішимо, чи вам треба це робити.

Япет унікальний у Сонячній системі, ви про це вже знаєте, але, як і всі астрономи протягом останніх трьохсот років, напевно, обмаль про це думаєте. Тож дозвольте нагадати вам: ще Кассіні, який дослідив Япет

1671 року, помітив, що з одного боку він у шість разів яскравіший, аніж із другого.

Це незвичайне явище, і науковці Землі ніколи не могли дати йому задовільне пояснення. Япет такий маленький — усього вісімсот миль у діаметрі, — що навіть крізь місячний телескоп його зрідка розгледиш. Але схоже, що блискуча і, хай як дивно, симетрична пляма на його поверхні може бути якось пов'язана з МАТ-1. Іноді мені здається, що Япет, немов космічний геліограф, триста років миготів нам якесь повідомлення, а ми були надто дурні й примітивні, щоб його зрозуміти.

Тож нині ви знаєте справжню мету місії і, напевно, усвідомлюєте її життєву доконечність для людства. Ми всі молимося, щоб ви надали нам хоч якісь факти для попереднього повідомлення публіці, бо таємниця монолiту не може зберігатися надто довго.

Наразі важко сказати: радіти нам чи боятися. Ми не знаємо, що ви зустрінете на одному з місяців Сатурна — добро, зло чи лише руїни, у тисячі разів древніші за руїни Трої.

Частина 5

Місяці Сатурна

Розділ 31

Виживання після катастрофи

Робота — найкращий засіб від шоку, а тепер, заміняючи своїх загиблих товаришів, Боумен мав роботи більше ніж достатньо. Астронавт намагався повністю встановити контроль над "Діскавері" якомога швидше.

Підтримка життєзабезпечення є його основним пріоритетом. Під час аварії було втрачено багато кисню, але одній людині запасів мало б вистачити. Тиск і температура підтримувались автоматично, навіть Еал рідко втручався в ці системи. Комп'ютери на Землі тепер виконували більшість обов'язків свого знищеного колеги, хоч і минало доволі багато часу, поки вони могли зреагувати на зміни в ситуації. Будь-яка проблема в підтримці життєдіяльності — незначний чи вагомий пролам у корпусі — стане відома на Землі через кілька годин, коли, можливо, уже пізно буде про щось турбуватися.

Потужності, навігація та двигуни корабля не постраждали, але принаймні останні дві функції не знадобляться Боумену протягом місяців подорожі до Сатурна. Навіть на великій відстані Земля могла контролювати політ без допомоги бортового комп'ютера. Остаточне коригування орбіти було дещо виснажливим завданням, оскільки потребувало постійної перевірки даних, але загалом не становило серйозної проблеми.

До цього часу найтяжча робота, яку доводилося виконувати астронавту, — спорожнення відділів гібернації в центрифузі. "Як добре, — вдячно подумав Боумен, — що члени команди "Діскавері" були колегами, а не близькими друзями". Вони тренувалися разом лише кілька тижнів; пригадуючи той час, Боумен зрозумів, що значною мірою це був тест на сумісність характерів.

Коли він нарешті запечатав порожній гібернаріум, то відчув себе злодієм, що обкрадає єгипетські гробниці. Тепер Камінські, Вайтгед і Гантер дістануться Сатурна швидше за нього, але перед ними його досягне Френк Пул. Чомусь Боумена ця думка втішала й заспокоювала.

Він не намагався перевірити, чи система гібернації ще працює. Хоч, можливо, його життя залежало від її справності, але ця проблема могла почекати поти, поки корабель вийде на кінцеву орбіту. Доти ще чимало могло статися.

Можливо, — хоч Боумен досі не обміркував цю можливість як слід, — за умови суворої економії запасів, він міг би обійтися й без гібернації та дочекатися, доки прибуде рятувальний корабель. Але був іще один нюанс: вижити фізично — це одне, а вціліти психічно — зовсім інше.

Однак астронавт намагався не думати про такі далекі проблеми й зосередився на нагальних потребах. Повільно, але ретельно він прибрав корабель, перевірив, чи всі системи працюють як слід, обговорив можливі технічні труднощі з Землею й намагався якомога менше спати. Лише в коротких перервах між працею Боумен розмірковував про велику таємницю, до якої наближався на шаленій швидкості і яка ніколи не полишала його розум надовго.

Нарешті, коли корабель завдяки його старанням знову перейшов на автоматичне керування, хоч воно й потребувало постійного нагляду, у Боумена з'явився час вивчити доповіді та інструктажі, надіслані йому із Землі. Знову й знову програвав він запис, коли моноліт МАТ-1 уперше за три мільйони років зустрів світанок. Він дивився на фігури в скафандрах, які рухалися довкола плити, майже усміхався, спостерігаючи їхню паніку, коли моноліт послав свій потужний сигнал поміж зірок, заглушаючи їхнє радіо своїм могутнім електронним голосом.

Відтоді чорна плита більше не реагувала на подразники. Її накрили й вряди-годи знову показували сонцю. Жодної реакції. Ніхто не намагався її розрізати, частково через наукову обережність, почасти через страх перед можливими наслідками.

Магнітне поле, що сприяло виявленню плити, зникло після того потужного радіосигналу. Можливо, теоретизували деякі експерти, сигнал був згенерований величезним кругобіжним струмом, що тік у надпровіднику, утримуючи енергію впродовж тисячоліть до моменту, коли вона знадобилася. Те, що моноліт мав якесь внутрішнє джерело енергії, не підлягало сумніву, сонячна енергія, яку він усотав протягом короткого часу, була недостатньою для такого потужного сигналу.

Одна цікава й, либонь, не дуже важлива особливість моноліту привела до появи багатьох теорій і численних дискусій. Моноліт був 3,375 метра, а поперечний переріз 1,5 до 0,375 метра. Перевірка розмірів моноліту довела, що його сторони мали відношення 1:4:9, що являло собою квадрати трьох перших цілих чисел. Ніхто не міг знайти такому збігу бодай якесь адекватне пояснення, але ніхто навіть не припускав, що це є випадковість для пропорцій, що проводяться в межах вимірної точності. Захоплювало й одночасно лякало те, що жодна земна технологія не могла дати такої фантастичної точності в процесі виготовлення простого блока з будь-якого матеріалу. Це пасивне вираження геометричної досконалості вражало, як у принципі і будь-яка інша характеристика МАТ-1.

Із якоюсь байдужою цікавістю Боумен вислухав пояснення Центру керування польотом щодо збою в програмі корабельного комп'ютера. У голосах із Землі вчувалося стільки почуття провини, що Боумен міг уявляти, як відчайдушно обвинувачували одне одного в усіх смертних гріхах тепер ті, хто планував експедицію.

Звичайно, вони мали причини на таке рішення, включно з результатами таємного експерименту відділу Міністерства оборони під кодовою назвою "проект BARSOOM", який 1989 року проводила Гарвардська вища школа психології. У цьому експерименті представників різних верств населення переконували в тому, що людство вступило в контакт із інопланетянами. Піддослідних за допомогою наркотиків, гіпнозу чи візуальних ефектів запевняли, що вони щойно зустрічали істот з інших планет, отож їхні реакції були наближені до справжніх.

Деякі прояви цих реакцій були досить різкими; здавалося, що в багатьох цілком нормальних людей наявна глибоко захована ксенофобія. Із огляду на часті випадки погромів, самосуду й інших "приємностей", якими переповнено історію людства, це не мало б нікого дивувати, проте організатори експерименту були аж так глибоко стривожені, що навіть не наважились оприлюднити результати

досліджень. П'ять випадків масової паніки, що незалежно один від одного почалися під час радіотрансляцій "Війни світів" Уелльса, тільки підтвердили висновки науковців.

Утім, незважаючи на ці переконливі аргументи, Боумен підозрював, що небезпека культурного шоку була не єдиним поясненням такої надсекретності операції. Певні натяки, які прослизали під час брифінгів, свідчили: блок США-СРСР сподівався зискувати з того, що саме ці країни першими ввійдуть у контакт із розумними істотами поза межами Землі. З його сьогоднішнього погляду, коли він дивився на Землю, як на тьмяну цятку, загублену в просторі, такі міркування здавалися сміховинно містечковими.

Набагато більше Боумена цікавило пояснення поведінки Еала, хоч уже й було запізно думати над цим. Ніхто не міг би тепер з'ясувати правду, але той факт, що один із дев'ятитисячників Центру керування польотом, загнаний в ідентичний стан глибокого психозу, тепер перебував на терапії, доводило, що це пояснення мало право на існування. Такі помилки більше не мали повторюватись, але і той факт, що проектувальники Еала не змогли зрозуміти психологію навіть власного творіння, показувало, як тяжко буде людям налагодити контакт із інопланетянами.

Боумен цілком міг повірити в теорію доктора Сімпсона, який твердив, що неусвідомлене почуття провини зумовило конфлікт у програмі й змусило Еала перервати контакт із Землею. Астронавту подобалося думати, хоч він і знав, що ніколи не зможе довести свого припущення, що Еал не мав наміру вбивати Пула. Він просто намагався знищити докази своїх помилок. Це ж комп'ютер доповів, що блок АБ-35 перегорів, і його брехню невдовзі мали розкрити. Й Еал запанікував, як і будь-який недосвідчений злочинець, що втрапив у тенета власного обману.

Що таке паніка, Боумен знав краще, ніж хотів би, бо йому випало пережити її двічі за своє життя. Уперше це сталося в дитинстві, коли він

опинився на лінії прибою й мало не потонув, а вдруге, коли Боумен був уже дорослим астронавтом і несправний прилад показав, що його запас кисню вичерпається ще до того, як він досягне безпечного прихистку.

В обох випадках Боумен майже втрачав здатність раціонально мислити й був на небезпечній відстані від того, щоб перетворитися на скажений клубок безтямних імпульсів. В обох випадках він опанував себе, але тепер прекрасно розумів, що за певних обставин будь-хто може втратити людську подобу.

А якщо така втрата контролю над самим собою може статися з людиною, то з комп'ютером і поготів. Боумена трохи розраджувало це припущення, і, збагнувши мотиви вчинку Еала, він пробачив йому зраду. У будь-якому разі, це все належало минулому, яке повністю затьмарювали небезпеки й обіцянки прийдешнього.

Розділ 32

Роздуми про інопланетні цивілізації

Опріч квапливого харчування в каруселі (на щастя, основні запаси провіанту не постраждали), Боумен практично жив біля контрольної панелі. Він дрімав у своєму кріслі, тож міг виявити проблеми, щойно перші записи про них з'являться на екрані. За інструкцією Центру керування польотом, астронавт мав на напохваті кілька аварійних систем, які добре виконували свою роботу. Зараз навіть почало здаватися, що він може вижити до того часу, коли "Діскавері" досягне Сатурна, а це, звісно, станеться в будь-якому разі, незалежно від того, буде він живий чи ні.

Хоч Боумен і не мав часу роздивлятися, та й космічне небо не могло здивувати ветерана космічних польотів чимось новим, усвідомлення того, що там, за портами спостереження, заважало йому сконцентруватися на проблемі виживання.

Прямо по курсу розкинувся Чумацький Шлях, так щільно набитий хмарами зір, що від цього ціпенів розум. Там сяяли вогняні тумани сузір'я Стрільця, рої сонць якого навіки затулили від людського ока серце галактики. Там зяяла й зловісна тінь туманності Вугільний Мішок — діри в космосі, де не світила жодна зоря. І там була Альфа Центавра — найближчі з чужих нам сонць, перша зупинка поза межами Сонячної системи.

Хоча Сіріус і Канопус сяяли яскравіше, Альфа Центавра привертала більшу увагу Боумена, коли він дивився в космос. Ця зірка, що незмигно світилася на небосхилі й чиїм променям потрібні чотири роки, щоб досягти його корабля, асоціювалася в Боумена з тими палкими дискусіями, які розгорілися на Землі й відлуння яких час від часу долинало до нього.

Ніхто не заперечував, що мусить бути якийсь зв'язок між МАТ-1 і місячною системою Сатурна, але вчені мали сумніви щодо того, що істоти, які створили моноліт, живуть там. Як обитель життя, Сатурн був іще ворожішим за Юпітер, на його численних супутниках панувала вічна зима з трьохсотградусними морозами. Лиш один із супутників, Титан, мав атмосферу, але вона складалася з отруйного метану.

Тож, можливо, істоти, які давним-давно відвідали супутник Землі, мали не лише позаземне походження, очевидно, вони походили взагалі не з Сонячної системи. Ці гості з зірок улаштовували свої бази там, де вважали за потрібне. Але таке припущення порушувало іншу проблему: чи можуть якісь технології, не має значення, наскільки розвинені, перетнути жахливу прірву відстані, що лежить між Сонячною системою й найближчою зіркою?

Багато науковців рішуче заперечували таку можливість. Вони вказували на те, що "Діскавері", найшвидшому кораблю серед усіх, які колись існували, знадобилося би двадцять тисяч років, щоб дістатись Альфа Центаври, і мільйони років, щоб подорожувати галактикою. Навіть якщо протягом прийдешніх століть транспортні системи

покращаться в тисячі разів, зрештою вони все-таки зіткнуться з перепоною в швидкості світла, якої не може досягти жоден матеріальний об'єкт. Таким чином, творці МАТ-1 мусили ділити з людством спільне Сонце, але коли зважити на той факт, що вони не з'являлися на Землі в історичні епохи, вони, імовірно, просто вимерли.

Меншість не погоджувалася з цим твердженням. Навіть якщо припустити, що подорожі між зірками заберуть століття, це не стане на заваді наполегливим дослідникам. Технології гібернації, яку використовують на самому "Діскавері", являють собою одну з можливих відповідей. Інша відповідь — самодостатній штучний світ, подорожі якого можуть тривати протягом багатьох поколінь.

У будь-якому разі, чому всім здається, що інші розумні істоти мають таку саму коротку тривалість життя, як і люди? Інопланетяни можуть виявитися створіннями, для яких подорож у космосі завдовжки в тисячу років, не викличе жодних почуттів, окрім легкої нудьги…

Ці аргументи, хоч і були суто теоретичними, торкалися дуже важливої практичної проблеми, на поверхню виринало питання про "час реакції". Якщо МАТ-1 справді послала сигнал до зірок, можливо, за допомогою якогось пристрою, розташованого поблизу Сатурна, тоді цей сигнал не досягне своєї мети ще впродовж багатьох років. Навіть якщо інопланетяни негайно зреагують на цей сигнал, людство матиме час підготуватися до їхньої появи ще цілі десятиліття, а ймовірніше, століття. Чимало людей, погодившись із логічністю такого припущення, зітхнули полегшено.

Однак не всі. Кілька науковців — більшість із них прибульці з диких берегів теоретичної фізики — ставили тривожне запитання: "Чи ми впевнені, що швидкість світла є максимально припустимим бар'єром швидкості?". Щоправда, Спеціальна теорія відносності виявилася напрочуд міцною й наближалася до свого столітнього ювілею, але й у ній знайшли кілька тріщин. Навіть самого Ейнштейна можна якщо не заперечити, то принаймні обійти.

Ті, хто підтримував цю позицію, говорили про простір із більшим числом вимірів, лінії, рівніші, ніж прямі, гіперпросторову зв'язність. Вони полюбляли вживати словосполучення одного математика з Прінстонського університету минулого століття — "червоточини в просторі". Критики, які вважали, що ці теорії є надто фантастичні, щоб сприймати їх серйозно, відповідали таким фантазерам словами Нільсона Бора: "Ваша теорія просто божевільна, але вона є не досить божевільна, щоб бути істиною".

Якщо серед фізиків і виникали якісь суперечки, то це було ніщо, порівняно з суперечками, які точилися між біологами навколо старого як світ питання: "Який вигляд мають розумні інопланетяни?". Вони розділилися на два ворожі табори, один стверджував, що інопланетяни мусять бути гуманоїдами, а другий був переконаний, що вони "зовсім не схожі на людей".

За свій головний аргумент людинолюби мали твердження про те, що конструкція з двох ніг, двох рук і чільних органів чуття є аж така досконала, що нелегко вигадати щось краще. Звичайно, можуть бути якісь менш суттєві відмінності, наприклад, шість пальців замість п'яти, незвичний колір шкіри чи інші індивідуальні особливості, але переважно інопланетяни розумні, або скорочено IP, настільки схожі на людину, що їх важко розрізнити в поганому освітленні чи зі значної відстані.

Ці антропоморфні міркування висміювала інша група біологів, які представляли покоління Космічної ери й почувалися вільними від забобонів минулого. Вони вказували на те, що людське тіло, як воно є, постало внаслідок мільйонів варіантів еволюційного вибору, часом зовсім випадкових. У кожну з цих незчисленних митей вибору генетична карта могла впасти по-іншому, можливо, і з кращим результатом. Людське тіло — суцільна імпровізація природи, де певні органи змінили свої функції, не завжди надто успішно, а декотрі з них, як наприклад апендикс, зараз є навіть не просто марними, а й небезпечними.

Боумену стало відомо, що існували ще й треті, які дотримувалися більш екзотичних поглядів. Вони не вірили, що справді розвинені істоти взагалі мають органічне тіло. Рано чи пізно, завдяки прогресу їхньої наукової думки, вони мали б позбутися слабкості, залежності від хвороб і нещасних випадків, які призводили до неминучої смерті. Тому інопланетяни замінили свої справжні тіла після того, як вони зносилися та постаріли, або навіть ще до того, на конструкції з металу та пластику й таким чином досягли безсмертя. Як останній залишок органічного тіла міг бути збережений хіба що мозок, який направляє кінцівки й вивчає всесвіт через електронні почуття — тонші та глибші за ті, що створила сліпа еволюція.

Навіть на Землі зроблено перші кроки в цьому напрямку. Мільйони людей, приречені на загибель у давні часи, тепер живуть активним життям завдяки штучним кінцівкам, ниркам, легеням і серцям. У цих процесів мав би бути один-єдиний закономірний вислід, хоч яким далеким він зараз здається.

Зрештою, можна замінити навіть мозок. Органічний мозок перестав бути єдиним джерелом свідомості, розвиток електронного мозку доводить це. Конфлікт між розумом і машиною може бути залагоджений шляхом повного симбіозу…

Та й чи це кінець? Кілька біологів-містиків пішли навіть далі. Вони вважали, спираючись на вірування багатьох релігій, що мозок урешті-решт звільняється від матерії. Тіло робота, так само, як і тіло з плоті й крові, не більше як сходинка до чогось, що людство з прадавніх часів називало "духом".

А якщо є щось і над цим, то ім'я йому — Бог.

Розділ 33

Посланець

Протягом останніх трьох місяців Девід Боумен так звик до цілковитої самотності, що не міг навіть уявити собі іншого життя. Він вийшов за межі відчаю й надії та жив більшою мірою в автоматичній рутині, яку інколи порушували кризи, коли та чи та система "Діскавері" виходила з ладу.

Утім, його не покинула цікавість, а думка про величну мету місії наповнювала астронавта почуттям екзальтації й безмежної влади. Він не лише представляв людську расу перед прибульцями, його дії упродовж наступних кількох тижнів могли змінити долю всієї Землі. Протягом усієї історії ніколи ще не траплялося такої ситуації. Зараз Девід Боумен був надзвичайним і повноважним послом усього людства.

Усвідомлення цієї честі неабияк допомагало йому. Він тримав себе чепурним і попри втому ніколи не забував голитися. Астронавт знав, Центр керування польотами тепер пильно стежить за ним, вишукуючи будь-які натяки на ненормальну поведінку, тож він твердо вирішив зробити цю їхню роботу марною — принаймні що стосується поважних симптомів.

Боумен сам усвідомлював деякі зміни у своїй поведінці, за таких умов очікувати на щось інше було б безглуздям. Наприклад, він не міг більше витримувати тишу, хіба що коли спав або говорив із Землею, в інших умовах умикав звукову систему корабля на максимальну гучність.

Спершу, потребуючи акомпанементу людського голосу, він слухав класичні п'єси — особливо твори Шоу, Ібсена й Шекспіра або поетичні читання з бібліотеки записів "Діскавері". Але проблеми, яких торкалися класики, здавалися настільки далекими і їх, на думку астронавта, так легко було розв'язати, застосувавши бодай дещицю здорового глузду, що незабаром вони вже доводили його до сказу.

Тож він переключився на оперу — переважно італійською чи німецькою, щоб не перейматися тим мінімумом інтелектуального змісту,

який зазвичай містить у собі опера. Ця фаза тривала щось близько двох тижнів, поки Боумен не збагнув, наскільки ці чудово треновані голоси поглиблюють його самоту. Епоха опери завершилася "Реквіємом" Верді, якого Боумен ніколи не чув на Землі. Коли посеред спорожнілого корабля заревів зі страхітливою доречністю "Dies Irae", Боумен відчув себе геть спустошеним, а коли сурми Страшного суду зазвучали з небес, Боумен не витримав і вимкнув звук.

Після цього він ставив лише інструментальну музику. Почав із композиторів-романтиків, але забракував їх один по одному, бо емоційний вплив їхньої музики був надто гнітючим. Сібеліус, Чайковський, Берліоз протрималися кілька тижнів, Бетховен трохи довше. Нарешті Боумен, як і багато інших людей, віднайшов спокій в абстрактній архітектурі Баха, де-не-де оздобленій Моцартом.

Отож "Діскавері" й далі рухався до Сатурна то в тиші, то пульсуючи прохолодною музикою клавесина, замороженими думками мозку, який уже понад двісті років, як перетворився на порох.

Навіть із відстані в десять мільйонів миль, що ще залишалися до Сатурна, планета вже здавалася більшою, ніж Місяць із Землі. Для неозброєного ока це було неймовірне видовище, а в телескоп — просто забивало дух. Саму планету можна було порівняти з Юпітером у спокійному стані. Такі ж достеменно скупчення хмар, хоч і блідіші, менш виражені, ніж у тому більшому світі, і такі самі збурення атмосфери завбільшки з континент неквапно рухалися поверхнею планети. Проте існувала одна відмінність між Юпітером і Сатурном, що одразу ж впадала у вічі: навіть на перший погляд було помітно, що планета не сферична. Сатурн настільки сплющений у полюсах, що складалося враження, ніби планета ледь деформована.

Неймовірна краса кілець постійно відвертала Боумена від самої планети, за складністю деталей і витонченістю затінень кільця були самостійним світом. На додаток у великому проміжку між внутрішнім і зовнішнім кільцями поміщалося п'ятдесят інших кілець, між якими

прозирали зміни відтінків і кольорів гігантського ореолу планети. Здавалося, що Сатурн оточували десятки концентричних обручів, усі вони торкались один одного, усі були настільки пласкі, немов вирізані з найтоншого паперу. Система кілець скидалася на копіткий мистецький витвір або крихку іграшку, зроблену для того, щоб нею милуватись, але не торкатися.

Однак напруживши уяву, Боумен зміг реконструювати справжній масштаб цього видовища, адже вся Земля, якщо її помістити на кільця Сатурна, мала б вигляд кульки підшипника на обідній тарілці.

Інколи позаду кільця пропливала зірка, лише трохи втрачаючи свою яскравість. Вона і далі сяяла крізь напівпрозорий серпанок, хоча, бувало, починала часто миготіти, коли більші шматки орбітального пилу пропливали повз неї.

Щодо кілець, то з XIX століття було відомо, що вони не є суцільними, це просто фізично неможливо. Кільця складалися з міріадів фрагментів, можливо, їх залишив супутник, який підійшов надто близько і його пошматувало припливними силами велетенської планети. Хай якою є їхня природа, людству пощастило їх спостерігати, адже кільця могли існувати тільки протягом відносно дуже короткого періоду в історії Сонячної системи.

Ще 1945 року британський астроном указав на те, що кільця Сатурна ефемерні, гравітаційне поле скоро зруйнує їх. Якщо прийняти це твердження, то напрошувалося й інше: вони утворилися зовсім недавно, менше від трьох чи двох мільйонів років тому.

Одначе ніхто й ніколи не звертав уваги на той цікавий збіг, що кільця Сатурна виникли в той самий час, що і людська раса.

Розділ 34

Орбітальний лід

"Діскавері" увійшов у широкомасштабну систему супутників Сатурна, величезна планета була всього за день льоту. Корабель уже давно перетнув кордон, установлений найвіддаленішим супутником — Фебою, що рухалась у протилежному напрямку по дуже витягнутій орбіті за вісім мільйонів миль від Сатурна. Тепер попереду були Япет, Гіперіон, Титан, Рея, Діона, Тетіс, Енцелад, Мімас, Янус і самі кільця. Нині супутники демонстрували деталі своїх поверхонь у телескоп, і Боумен відправляв на Землю якомога більше фотографій. Лише Титан, супутник у три тисячі миль у діаметрі, що за розміром дорівнював планеті Меркурій, зайняв би команду дослідників на місяці, а він міг приділити йому і його крижаним товаришам лише побіжний погляд. Та Боумен і не потребував більшого, він був упевнений, що його метою є Япет.

Поверхню всіх супутників Сатурна порили кратери від метеоритів, хоч їх було набагато менше, ніж, припустімо, на Марсі, вони демонстрували химерні візерунки світла й тіні, серед цих візерунків вирізнялися кілька сяйливих плям. Це, очевидно, були ділянки замороженого газу. Лише Япет демонстрував відмінну й доволі дивну географію. Одна півкуля супутника, яка, подібно до інших супутників Сатурна, завжди повернута до нього, була надзвичайно темна й практично не можна було розгледіти якісь деталі на її поверхні. На іншій півкулі, навпаки, домінував світний білий овал, щось приблизно чотириста миль завдовжки й двісті завширшки. Зараз тільки одна частина цього неймовірного утворення перебувала в сонячному світлі, тож причина незвичайних варіацій освітлення Япета стала очевидна. На західному боці орбіти місяця яскравий еліпс був повернутий до Сонця, а значить, і до Землі. А зі східного боку частина еліпса відвернулася від світила, і було помітно тільки слабко освітлену півкулю.

Величезний, ідеально симетричний еліпс широко розкинувся по екватору Япета й ішов по осі його полюсів, він мав аж такі рівні краї, що здавалося, немов хтось навмисне намалював велетенський білий овал на поверхні маленького супутника. Той овал був абсолютно пласким, і

Боумен гадав, чи могло б це утворення виявитися поверхнею замерзлої рідини, а втім, навряд чи: навіть якби таке припущення й підтвердилося, воно не могло б пояснити його разюче штучний зовнішній вигляд.

Проте астронавт не мав багато часу вивчати Япет на шляху до кульмінації його подорожі — осердя системи Сатурна. Останній складний маневр "Діскавері" швидко наближався. Пролітаючи повз Юпітер, корабель використав його силу тяжіння, щоб збільшити свою швидкість. А тепер йому треба зробити якраз навпаки — сповільнитися, наскільки це можливо, щоб "Діскавері" не вилетів за межі Сонячної системи й не попрямував до зірок. Курс корабля зараз був розрахований на те, що Сатурн його "зловить" і судно перетвориться на один із його супутників, ковзаючи по вузькій лінії еліпса завдовжки два мільйони миль. На найближчій точці цього еліпса він майже зачепить планету, на найдальшій — орбіту Япета.

Земні комп'ютери, дарма що їхня інформація надходила із запізненням на три години, запевняли Боумена, що все гаразд. Швидкість і висоту розрахували правильно, тож нічого вдіяти чи змінити до миті найбільшого наближення неможливо.

Величезна система кілець тепер простяглася через усе небо, і корабель уже діставався її зовнішнього краю. Дивлячись на них із висоти в десять тисяч миль у телескоп, Боумен міг бачити, що кільця складалися переважно з льоду, який сяяв та іскрився на Сонці. Він немов пролітав над сніговою віхолою, що то відступала, демонструючи клапті землі, то замітала проблиски ночі й зірок.

Тимчасом як "Діскавері" наближався до Сатурна, Сонце повільно потопало в численних арках його кілець. Тепер вони перетворилися на тонкі сріблясті містки, що заполонили все небо; кільця були занадто розріджені, щоб відбивати сонячне світло, а проте міріади кристалів переломлювали його й іскрилися, утворюючи навколо корабля сліпучі феєрверки. Натомість Сонце дедалі дужче пірнало під сотні миль дрейфового орбітального льоду, бліді примари летіли й переплiталися в

небі, а самі небеса були сповнені сяйва й спалахів. Потім Сонце опустилося нижче від кілець, і вони охопили його своїми арками — небесна вистава скінчилася.

Трохи пізніше корабель ковзнув у тінь Сатурна, проходячи точку найбільшого наближення над нічним боком планети. Над кораблем сяяли зірки й кільця, унизу лежало ледь зриме море хмар. Загадкових візерунків сяйва, яким вигравала ніч на Юпітері, тут не було. Можливо, Сатурн надто холодний для таких вистав. Строкате скупчення хмар оприявнювало себе лише примарним сяйвом, відбитим від айсбергів, досі освітлених Сонцем, що ховалося за овид. Проте в центрі арки розташовувалася широка темна щілина, немов відсутня деталь недобудованого мосту, там на арку лягала тінь планети.

Радіоконтакт із Землею урвався, його ніяк не відновити, аж поки корабель вийде із затемненого боку Сатурна.

Можливо, це навіть добре, що Боумен був занадто заклопотаний, щоб думати про свою раптово поглиблену самотність. Наступні кілька годин він кожної секунди мав перевіряти правильність виконання гальмівних маневрів, запрограмованих комп'ютерами на Землі.

Після місяців бездіяльності двигуни почали викидати розсяяну плазму на милі позаду. До зони невагомості біля контрольної панелі, хай і ненадовго, повернулася сила тяжіння. І за сотні миль унизу хмари метану й замерзлого амонію побачили світло, якого ніколи не бачили раніше, малесеньке палюче сонце, що летить крізь сатурніанську ніч.

Зрештою попереду почало розвиднятися, корабель, рухаючись чимраз повільніше, утрапив у день. Він більше не міг утекти від Сонця чи навіть від Сатурна, але все ще рухався досить швидко, щоб відірватися від планети до орбіти Япета за два мільйони миль звідти.

Цей політ триватиме для "Діскавері" чотирнадцять діб; корабель у зворотному порядку проходив орбіти Януса, Мімаса, Енцелада, Тефії, Діони, Реї, Титана, Гіперіона… — світів, що мали ім'я богів і божественних істот, які зникли лише вчора згідно з часовими мірками цього світу.

Потім "Діскавері" зустріне Япет і вийде на його орбіту. Якщо ж корабель схибить, то він знову полетить назад до Сатурна й без кінця повторюватиме свої двадцятивосьмиденні еліпси.

Якщо не скористатися з цієї нагоди, другий шанс навряд чи випаде. Наступного разу Япет буде далеко, майже на іншому боці від Сатурна.

Щоправда, корабель і супутник усе-таки зустрінуться знову, коли їхні орбіти перетнуться вдруге. Але це станеться через багато років, тому Боумен знав, що, хай як далі розгортатимуться події, він уже не зможе стати їхнім свідком.

Розділ 35

Око Япета

Коли Боумен уперше побачив Япет, той дивний білий еліпс наполовину заховався в тіні й освітлювався лише відблиском Сатурна. Тепер, коли супутник повільно рухався по 79-денній орбіті, еліпс вийшов на денне світло повністю.

Спостерігаючи, як росте пляма на боці супутника, поки "Діскавері" наближався до свого неминучого призначення, Боумен зрозумів, що таке тривожна одержимість. Він ніколи не згадував про це у своїх розмовах чи, радше, монологах до Центру керування польотом, бо могло скластися враження, ніби він слабує на манію.

Можливо, думав Боумен, він і справді трохи несповна розуму, але сам був майже впевнений, що яскравий еліпс на темному тлі супутника — це велетенське порожнє око, яке спостерігає за його наближенням. Це було око без зіниці, ніщо не порушувало його ідеальної порожнечі. Лише в той час, коли корабель пролітав за п'ятдесят миль від поверхні супутника, а сам Япет тепер став удвічі більшим за Місяць із Землі, астронавт помітив маленьку чорну цятку в центрі еліпса. Утім, часу на детальніше дослідження не залишалося, на Боумена чекали завершальні маневри.

Востаннє головний двигун "Діскавері" випустив свою енергію. Востаннє запекла лють умирущих атомів засяяла над супутниками Сатурна. Віддалений шепіт підсиленої тяги реактивних двигунів викликав у Девіда Боумена почуття гордості й туги. Ці дивовижні двигуни ідеально виконали свою місію. Вони принесли корабель із Місяця на Сатурн, а зараз вони працювали останній раз. Коли "Діскавері" вичерпає запаси пального, він перетвориться на безпорадну й інертну планету чи астероїд, немічного в'язня гравітації. Навіть коли через кілька років прийде рятувальний корабель, немає жодної економічної рентабельності дозаправляти його і таким чином давати йому змогу виборювати собі шлях додому, на Землю. "Діскавері" залишиться вічним орбітальним пам'ятником першим дням дослідження над планетами Сонячної системи.

Коли тисячі миль скоротилися до сотень, паливні датчики швидко впали до нуля. Боумен заклопотано продивлявся дисплей і саморобні карти, що з ними тепер консультувався для будь-якого рішення в реальному часі. Було б жах як несправедливо, якби, стільки переживши, він не зміг вийти на зустріч із супутником через брак кількох літрів палива...

Реактивні двигуни замовкли, тиск упав, лише веньєрні двигуни й далі м'яко підштовхували "Діскавері" на орбіту. Япет зараз перетворився на гігантський серп, що заполонив усе небо. Досі Боумен завжди думав про нього як про маленький непомітний об'єкт, таким він насправді й

був порівняно з тією планетою, навколо якої обертався. Тепер, коли супутник загрозливо навис над кораблем, здавалося, що він може розчавити "Діскавері", як гігантський космічний молоток горіхову шкаралупу.

Япет наближався так повільно, що здавалося, він узагалі не рухається. Годі було визначити, у яку мить відбулася зміна краєвиду від панорами астрономічного тіла до ландшафту лише за п'ятдесят миль унизу. Корабель перебував на кінцевій орбіті, роблячи один оберт за три години зі швидкістю лише вісімсот миль на годину — саме та швидкість, яка потрібна в такому слабкому гравітаційному полі.

"Діскавері" обернувся на супутник супутника.

Розділ 36

Старший брат

— Я знову пролітаю над освітленою частиною Япета, і вона така, як я доповідав на останньому оберті. Здається, поверхня вкрита лише двома матеріалами. Наскільки я можу судити, ця чорна штука схожа на щось спалене, як деревне вугілля, як я можу бачити в телескоп, воно має таку саму текстуру. Мені ця штука нагадує присмажений тост…

Я досі не здатен визначити текстуру білої ділянки. Вона має чітко визначені межі, на поверхні — жодних деталей. Можливо, це навіть рідина, воно доволі гладеньке. Я не знаю, яке враження ця біла поверхня справляє на відео, що я вислав, але якщо сфотографувати море замороженого молока, то щось таке й вийде.

Може, це навіть якийсь важкий газ, хоча ні, думаю, це неможливо. Інколи мені здається, воно рухається, дуже повільно, але я не можу пересвідчитися…

Третій оберт навколо Япета, я знову над білою ділянкою. Цього разу розраховую підійти ближче до плями в центрі, коли будемо там пролітати. Якщо мої розрахунки правильні, то я пройду за п'ятдесят миль від нього — хай чим воно є.

Ага, щось попереду, саме так, як я і розраховував. Воно з'являється з-за обрію, і Сатурн також, планета тепер обіймає чверть неба — іду до телескопа…

Алло! Воно скидається на будівлю — повністю чорну — навіть важко роздивитися. Без вікон чи якихось інших деталей на поверхні. Просто велетенська вертикальна скеля, напевно, з милю заввишки, щоб її можна було помітити з такої відстані. Воно мені нагадує… Ну звісно! Воно таке саме, як ота штуковина, яку ви знайшли на Місяці! Це старший брат МАТ-1!

Розділ 37

Експеримент

Називайте її Зоряною Брамою.

Три мільйони років плита кружляла довкола Сатурна, чекаючи на своє призначення, яке могло ніколи й не настати. Доки її створювали, поверхню Япета розбили на шматки, а уламки великого будівництва досі оберталися на орбіті.

Тепер чекати залишалося недовго. На іншому кінці Сонячної системи народився розум і покинув рідну планету. Давній, як саме людство, експеримент міг невдовзі досягти своєї кульмінації.

Ті, хто розпочав цей експеримент багато тисячоліть тому, не були людьми, вони навіть віддалено не нагадували людей. Але ці істоти з

плоті й крові, дивлячись у глибини космосу, відчували страх, подив і самотність. Щойно їм випала нагода, вони полинули до зірок.

У своїх блуканнях ці істоти зустрічали багато форм життя, вони дивилися на роботу еволюції в тисячах світів. І бачили, як часто перший спалах розуму загорявся й помирав у космічній темряві.

В усіх галактиках і світах вони не знайшли нічого більш дивовижного за розум, тому заохочували його розвиток скрізь, де тільки могли. Вони стали фермерами на зоряних полях, сіяли й інколи навіть пожинали.

Проте іноді їм доводилося нещадно виривати бур'ян.

Величезні динозаври вже давно загинули, коли дослідницький корабель увійшов у Сонячну систему після подорожі, яка тривала тисячі років. Інопланетяни проминули замерзлі далекі планети, зробили коротку зупинку над пустелями Марса, що помирав, і звернули свою увагу на Землю.

Послані розвідники доповіли, що цей світ кишить життям. Протягом року вони вивчали, збирали, каталогізували. Дослідивши все, що тільки можна, вони почали проектувати. Працювали з багатьма видами на суші й в океані. Але котрий із їхніх експериментів увінчається успіхом, ніхто не знатиме ще мільйони років.

Вони були терплячі, однак не безсмертні. А стільки всього ще чекало у Всесвіті з сотнями мільярдів сонць. Отож вони знову відлетіли в безодню, знаючи, що більше ніколи сюди не повернуться.

У цьому не було жодної потреби. Слуги, яких вони залишили, зроблять решту. На Землі приходили та йшли льодовики, тимчасом як незмінний Місяць зберігав свою таємницю. Ще повільніше, ніж полярні льоди, Землею поширювалася цивілізація. Дивні, прекрасні й жахливі імперії повставали й занепадали, залишаючи набуті знання

наступникам. Про Землю не забули, але ще один візит дав би мало користі. Земля — то лиш один із мільйонів мовчазних світів, які, можливо, колись заговорять.

Тепер еволюція серед зірок рухалася до нової мети. Перші дослідники Землі вже давно вийшли за межі можливостей плоті й крові; їхні машини стали кращі за їхні тіла, тож настав час переїжджати. Спершу їхній органічний мозок, а потім лише думки переселилися в нові сяйливі домівки з металу й пластику.

І так вони ширяли серед зірок. Будувати космічні кораблі не було потреби. Вони самі перетворилися на космічні кораблі.

Утім, епоха механічних тіл швидко минула. Невтомно проводячи експерименти, вони нарешті навчилися нагромаджувати знання в структурі самого простору й зберігати власні думки навічно в ґратках застиглого світла. Вони стали істотами з чистого випромінювання, звільнившись нарешті від тиранії речовини.

Таким чином, вони перетворилися на чисту енергію, а в тисячах інших світів безглузді оболонки сіпалися в танку смерті, а потім розсипалися на порох.

Тепер вони є недосяжними для часу володарями галактики. Вони плавали серед зірок, немов туман, пірнали в порожнинах простору. Але, попри свою божественну силу, вони ще не зовсім забули про своє походження з теплої твані давно зниклого моря.

І вони досі стежили за експериментами, які колись давним-давно розпочали їхні предки.

Розділ 38

На варті

— Повітря в кораблі забруднене, тому мені постійно болить голова. Кисню ще досить, але очищувачі не працюють належно після того, як усі рідини на борту прокипіли у вакуумі. Коли стає зовсім зле, я спускаюсь у гараж і вдихаю чистий кисень із капсул...

На сигнали немає жодної відповіді, і через положення корабля на орбіті я чимдужче віддаляюся від МАТ-2. Між іншим, ви дали йому геть недоречну назву — досі жодного сліду магнітного поля.

Зараз маю найбільше наближення — шістдесят миль, ця відстань збільшиться до ста, бо Япет піді мною обертається, а потім упаде знову до нуля. Я пролітатиму просто над тією штукою через тридцять днів, але на те ще надто довго чекати, крім того, у будь-якому разі, тоді тут буде ніч.

Навіть зараз його видно лише кілька хвилин, поки він знову не заховається за обрій. Дідько, звідси я не можу зробити ніяких серйозних спостережень.

Отже, я хочу, щоб ви ухвалили такий план. Космічні капсули мають достатньо запасів, щоб вилетіти на Япет і знову повернутися на корабель. Я хочу вийти з "Діскавері" й наблизитися до об'єкта, щоб провести дослідження. Якщо це видасться безпечним, я приземлюся біля нього чи навіть на його вершечок.

Корабель буде в полі зору, коли я спущуся, тож зв'язок перерветься щонайбільше на півтори години.

Я зрозумів, що саме маю тепер зробити. Пролетівши мільйони миль, не можна зупинятися на останніх шістдесяти.

Зоряна Брама впізнала, що саме наближалося до неї з теплого серця Сонячної системи. Протягом тижнів пильнувала вона напрям до Сонця й

помітила корабель, що наближався. Її творці приготувалися до багатьох варіантів розвитку подій, і це був один із них.

Якби Зоряна Брама була живою істотою, то відчувала б захват, але вона не мала жодних емоцій. Навіть якби такий довгожданий корабель пройшов тепер повз неї, вона не відчула б розчарування чи досади. Брама чекала три мільйони років і була готова чекати довіку.

Вона спостерігала й занотовувала, як гість із далекого світу перевіряв швидкість струменів розжареного газу. Зараз вона відчула ніжний доторк випромінювання, що намагалося проникнути в глибини її таємниці. Але не змогло.

Тепер корабель вийшов на орбіту, низько обертаючись навколо поверхні цього дивного місяця. "Діскавері" звертався до Зоряної Брами, спершу почав відраховувати від одного до одинадцяти, знову й знову. Відтак перейшов до складніших сигналів на багатьох частотах — ультрафіолетових, інфрачервоних, рентгенівських. Зоряна Брама не відповідала, їй нічого було сказати.

Потім минула тривала пауза перед тим, як Брама помітила: якийсь об'єкт спускається вниз із корабля на орбіті. Вона понишпорила у своїй пам'яті, і логічна послідовність привела її до рішення, відповідного до рекомендацій, які їй дали вже хтозна й коли.

Під холодним світлом Сатурна Зоряна Брама пробуджувала сили, що дрімали в ній.

Розділ 39

До ока

"Діскавері" мав такий вигляд, який, Боумен пам'ятав, він мав із космосу, коли плавав на орбіті Місяця, чий серп захопив півнеба.

Можливо, відбулась одна незначна зміна, хоч і не напевно: фарба численних написів, що окреслювала призначення його різноманітних люків, з'єднань, центральних вилок та іншого спорядження, зблякла під постійним впливом немилосердних сонячних променів.

Те саме Сонце тепер стало об'єктом, який не впізнала б жодна людина. Воно було набагато яскравіше, тож уже не здавалося пересічною зіркою, але на цей маленький диск можна було спокійнісінько дивитися. Воно не гріло, коли Боумен тримав руки без рукавичок на склі космічної капсули, шкіра зовсім не відчувала тепла. Із таким самим успіхом він міг спробувати зігрітися в променях Місяця. Власне ця обставина, а навіть не чужопланетний ландшафт навкруги болюче нагадала йому, як далеко він зараз від Землі.

Тепер він покидав корабель, можливо, назавжди покидав металевий світ, який став йому домом на багато місяців. Навіть якщо він не повернеться, "Діскавері" й далі виконуватиме своє завдання, посилатиме сигнали на Землю, поки обладнання не вийде з ладу.

Утім, що станеться, якщо він повернеться? Ну, він зможе ще протриматися живим і навіть при здоровому глузді кілька місяців. А що далі? Система гібернації не спрацює без комп'ютера, який би її контролював. Він ніяк не може вижити до того часу, коли "Діскавері II" вийде на орбіту Япета за чотири чи п'ять років.

Боумен відігнав від себе ці думки, щойно попереду в небі засвітився золотавий півмісяць Сатурна. За всю історію він був єдиною людиною, яка спостерігала це видовище. Для решти Сатурн — завжди повністю освітлений диск, цілком повернутий до Сонця. Зараз він нагадував тонкий лук, а кільця формували лінію поперек нього, як стрілу, що ось-ось буде випущена в лице самого Сонця. Крім того, у лінії кілець палала яскрава зірка Титана, зблискували тьмяніші іскри інших супутників. До тієї пори, як мине це століття, люди відвідають їх усі, але які саме таємниці приховують ці небесні об'єкти, першопроходець системи Сатурна Девід Боумен ніколи не дізнається.

Астронавт підлітав до різко означеної межі сліпого білого ока, залишилася тільки сотня миль, отож він мав наблизитися до своєї мети менше ніж через десять хвилин. Боумен шкодував, що тепер не має іншого способу поговорити з Землею, його слова досягали рідної планети за півтори години, рухаючись зі швидкістю світла. Чи існувала б на світі гіркіша іронія долі, якби внаслідок якоїсь поломки в блоці реле астронавт, який пролетів мільйони миль і вижив у жахливій катастрофі, навіки зник би в тиші й ніхто ніколи не дізнався б, що саме з ним сталося.

"Діскавері" досі стояв яскравою цяткою в чорному небі попереду. Боумена тягнуло назад до корабля, коли він набирав швидкість під час спуску, але космічна капсула швидко урвала цей зв'язок, і корабель виплив із поля зору, залишивши свого єдиного мешканця самотнім на сяйливій рівнині з темною загадкою посередині.

Чорний моноліт виплив над обрієм, затуляючи зірки попереду. Боумен розвернув капсулу по осі гіроскопів, а потім використав повну тягу, щоб скинути орбітальну швидкість. Довгою пласкою дугою він спускався до поверхні Япета.

У світі більшої сили тяжіння цей маневр потребував би просто колосальної витрати палива. Але тут космічна капсула важила лише кілька кілограмів, одначе все одно в Боумена залишалося хіба що кілька хвилин до тієї миті, як він підійде критично близько до межі свого запасу палива й уже не зможе повернутися на "Діскавері", який ширяв на орбіті. Хоч, можливо, немає жодної різниці…

Він летів на висоті близько п'яти миль, прямуючи просто до велетенської чорної маси, що злітала в своїй геометричній досконалості над однорідною рівниною. Моноліт був такий чистий, як і біла рівнина навкруги. Досі Боумен не мав нагоди оцінити його справді гігантські розміри. На Землі знайшлося б усього кілька будівель так само величезних, його ретельно зафіксовані виміри вказували на висоту

понад шістсот метрів. Наскільки астронавт міг судити, пропорції були такі самі, як у МАТ-1 — дивовижне співвідношення 1:4:9.

— Я лише в трьох милях від об'єкта, тримаю висоту тисяча двісті метрів. Досі ніяких проявів активності, плита не реагує на жоден подразник. Поверхня абсолютно гладка й чиста. Напевно, ви б не здивувались, якби тут була купа метеоритних уламків! Аж ні, усе чисто! Жодних уламків і на даху, я вважаю, доречно назвати це дах. Не помітно й жодних отворів. Я сподівався, що є якийсь прохід усередину…

Тепер я прямо над ним, завис на висоті сто п'ятдесят метрів. Не хочу гаяти часу, бо "Діскавері" скоро з'явиться на горизонті. Приземляюся. Поверхня здається досить міцною, але якщо це й не так, злітатиму одразу.

Хвилинку, коїться щось дивне…

Голос Боумена завмер, бо він сам геть розгубився. Він не злякався, просто не міг описати словами те, що бачив.

Секунду тому астронавт зависав над велетенським прямокутником двісті п'ятдесят метрів завдовжки і шістдесят метрів завширшки з чогось, що скидалося на каміння. Проте тепер здалося, що поверхня плити відступила від нього. Немов оптична ілюзія, коли тривимірний об'єкт вивертається всередину, а його найдальші й найближчі частини міняються місцями.

І таке перетворення сталося з величезною, напевно, твердою плитою. Неможливо, нереально, але це більше не був моноліт, що височів над пласкою рівниною. Те, що скидалося на дах плити, пішло в нескінченні глибини; на одну запаморочливу мить Боумену здалося, що він дивиться в прямокутне провалля, яке кидає виклик законам перспективи, адже візуально розмір провалля не зменшується з відстанню…

Око Япета моргнуло, немов намагаючись видалити дратівну порошинку. Девід Боумен мав час вимовити лиш одне-єдине обірване речення, на яке чекали люди з Центру керування польотами за дев'ять мільйонів миль відстані й вісімдесят хвилин часу. Те речення вони ніколи не забудуть.

— Ця річ порожниста, вона нескінченна, і — о Господи! — там повно зірок…

Розділ 40

Вихід

Зоряна Брама відчинилася. Зоряна Брама зачинилася.

На мить, настільки коротку, що її навіть не можна виміряти, космос вивернувся навспак.

Потім, як і протягом трьох мільйонів років до цього, Япет знову зостався сам. Над супутником плив лише порожній, але ще не занедбаний космічний корабель, що надсилав своїм творцям повідомлення від їхнього посланця, а на далекій планеті люди не могли в ті повідомлення ні повірити, ні їх зрозуміти.

Частина 6

Крізь Зоряну Браму

Розділ 41

Головна станція на шляху

Боумен не відчував руху, здавалося, він просто падає в ці неможливі зірки, що сяяли в темному осерді супутника Сатурна. Ні, він уже не там, де раніше, це астронавт відчував напевно. Тепер він шкодував, хоч було вже запізно, що не приділив достатньо уваги теоріям гіперпростору та міжпросторових проток. Для Девіда Боумена ці теорії за мить стали аксіомами.

Можливо, моноліт на Япеті був порожнистим, можливо, його "дах" являв собою всього-на-всього оптичну ілюзію або якусь діафрагму, яка розчинилася, щоб пропустити гостя. (Але куди?) Наскільки Боумен міг довіряти своїм почуттям, йому здавалося, що він вертикально падає вниз до прямокутної прірви в кілька тисяч метрів завглибшки. Йому почало здаватися, що він рухається дедалі швидше, але відстань до "дна" залишається незмінною.

Рухалися лише зірки, спершу дуже повільно, минув якийсь час, поки він усвідомив, що вони буквально тікають із рами, яка їх тримала. Через певний час стало очевидно, що зіркове поле розширюється, наче він мчить до нього на немислимій швидкості. Експансія відбувалася нелінійно, зірки в центрі, здавалося, не рухалися, натомість ті, що розташовувалися збоку, дедалі прискорювалися, доки не перетворилися на лінії світла, які з часом просто зникали з поля зору.

Одначе завжди знаходились інші, що їх змінювали, вони перетікали в центр із, напевно, невичерпного джерела Всесвіту. Боумен гадав, а що станеться, якщо зірка виникне просто перед ним, чи рух триватиме, поки він не впаде прямісінько в сонце. Але жодна зірка не підійшла доволі близько, навіть щоб візуально перетворитися на диск, вони лише вервечками пролітали за межами прямокутної рами просторового коридору.

І досі "дно" не ставало ближчим. Було схоже на те, що зорі рухаються разом із Боуменом, несучи його до невідомої мети. Або, можливо, він насправді не рухався, а космос рухався довкола нього.

Тепер він збагнув, що не тільки простір залучено в те, що зараз відбувається. Годинник на невеликій інструментальній панелі космічної капсули також поводився дивно.

Зазвичай цифри на екрані десятих секунд змінювалися надміру швидко, тому прочитати чи бодай помітити їх було майже неможливо, тепер вони з'являлися й зникали через дискретні інтервали так, що він міг їх рахувати вголос. А самі секунди проминали нереально повільно, немов час готувався й зовсім зупинитися. Зрештою десяті секунди завмерли на позначці між 5 і 6.

Але разом із тим Боумен міг думати й навіть спостерігати, як стіни довкола нього течуть зі швидкістю від нуля до мільйона швидкостей світла. Чомусь це його ні дивувало, ні турбувало. Навпаки, астронавта огорнуло відчуття спокою, чимось схоже нате, яке він пережив, коли космічні медики випробовували його галюциногенами. Світ навколо чудний і дивовижний, але боятися нічого. Він пройшов мільйони миль у пошуках таємниці, а зараз, здається, таємниця прийшла по нього сама.

Прямокутник попереду став світліший. Сяйливі зоряні смуги зблякли в молочному небі, яке щомиті яскравішало. Здавалося, зараз космічна капсула прямує крізь скупчення хмар, що рівномірно освітлюються променями невидимого сонця.

Космічна капсула випливала з тунелю. Дальній кінець прямокутника, що досі залишався в незмінному вигляді, не віддаляючись і не наближаючись, тепер несподівано скорився законам перспективи. Він наближався й поступово розширювався перед астронавтом. У той самий час Боумен відчув, що рухається вгору, і на одну коротку мить подумав, що пролетів крізь Япет і вийшов з іншого боку. Але ще до того, як космічна капсула вилетіла з тунелю, Боумен усвідомив: те місце, де він опинився, не має нічого спільного не лише з Япетом, а й з будь-яким світом у межах людського досвіду.

Тут не було атмосфери, тож Боумен міг чітко розгледіти всі деталі на неймовірно чистому й рівному обрії. Цей світ мав бути неймовірно великим, напевно, набагато більшим за Землю. Проте, незважаючи на надзвичайно великий масштаб цього світу, уся його видима поверхня була розцяцькована візерунками явно штучного походження, їхні розміри вимірювалися милями. Це скидалося на мозаїку, яку складав гігант, бавлячись із планетами, а в центрі тих квадратів, трикутників та багатокутників розташовувалися чорні гіганти — двійники тієї плити-прірви, з якої він щойно вийшов.

Небо над ним мало вигляд навіть дивніший і водночас тривожніший, аніж невідома земля під ним. Там не сяяли зірки, ба й не чорнів космос. Там сліпило очі сяйво молочного кольору, що підсилювало відчуття нескінченної відстані. Боумен згадав опис, який він колись чув про страхітливу антарктичну "білу імлу", "неначе всередині м'ячика від пінг-понгу". Такі слова влучно описували і це чудернацьке місце, але пояснення його природи мало бути зовсім інакшим. У цьому небі метеорологічні явища неможливі, тут панував повний вакуум.

Згодом, коли очі Боумена звикли до перламутрового сяйва, яке заповнювало небеса, він помітив інші подробиці. Небо не було, як він думав доти, абсолютно порожнім. Над головою розсипалися міріади маленьких пунктирних цяток, які формували випадкові візерунки.

Їх важко розгледіти, цятки являли собою згустки темряви, але раз помітивши їх, помилитися вже не можна. Вони щось нагадували Боумену, щось до болю знайоме й водночас настільки божевільно неймовірне, що його мозок відмовлявся провести паралелі, аж поки логіка не перемогла інстинкт.

Чорні дірки на білому небі — то зірки. Він неначе дивився на фотонегатив Чумацького шляху.

"Господи, де ж я?" — Боумен запитав сам себе, але, навіть коли це питання тільки формулювалося в його голові, він уже розумів, що ніколи не дізнається відповіді. Здавалося, космос вивернуто навспак, таке місце не для людини. Хоч у капсулі підтримувалася комфортна температура, астронавт почав мимовільно тремтіти. Йому кортіло заплющити очі й хоч на мить відгородитися від білої несусвітенності довкола, але це стало б виявом боягузтва, якого він не хотів собі дозволяти.

Пошрамована поверхня планети повільно рухалася під капсулою без якихось реальних змін у декораціях. Боумен вирішив, що він перебував десь за десять миль від поверхні й легко міг би розгледіти якісь вияви життя, якби вони раптом йому трапилися. А втім, увесь цей вивернутий світ був пустельним, розум прийшов сюди, працював тут, але покинув цю землю.

Раптом Боумен помітив пагорб, що височів над пласкою рівниною приблизно за двадцять миль від нього. Циліндрична купа уламків могла бути тільки каркасом гігантського корабля. Вона розташовувалася надто далеко, тож Боумен не міг роздивитися деталі, й зникла з поля зору за кілька секунд, але він устиг розгледіти металеві ребра, від яких відшарувалась обшивка, немов апельсинова кірка від м'якоті. Астронавт замислився над тим, скільки тисяч років тому і які саме істоти літали між зірками на гіганті, що зараз лежить покинутий на пустельному звалищі.

Цієї миті новий об'єкт, що з'явився над горизонтом, відвернув його думки від занедбаного космічного корабля.

Спочатку цей об'єкт нагадував плаский диск, але, очевидно, тому що прямував просто на нього. Коли ця штука, наблизившись, пройшла під космічною капсулою, Боумен помітив, що вона нагадувала десятиметрове веретено. Хоч по всій довжині виднілися смуги, на них було важко сфокусувати погляд, бо об'єкт і далі вібрував чи, радше, обертався в дуже швидкому темпі.

На обох кінцях воно звужувалося до точки, і не було помітно нічого схожого на реактивні двигуни. Людське око могло впізнати тут лиш одну деталь — колір. Якщо це справді матеріальний об'єкт, а не фантом, то його творці, очевидно, поділяли деякі людські вподобання, але не людські обмеження: веретено, либонь, було суціль зроблене з золота.

Боумен повернув голову до системи заднього огляду, щоб подивитись, як ця річ рухатиметься далі. Вона повністю ігнорувала його капсулу, а тепер він помітив, як веретено зникло в одному з тисячі гігантських чорних пазів. Боумен знову залишився сам під цим зловісним небом, і відчуття ізольованості й самоти охопило його душу.

Згодом він помітив, що теж опускається до строкатої поверхні цього гігантського світу, а інша прямокутна прірва відкрила йому свої бездонні обійми. Порожнє небо зникло, годинник знову сповільнився, і ще раз космічна капсула почала падати повз чорні стіни, повз далекі візерунки зірок. Аж тепер Боумен переконався, що не повертається до Сонячної системи. Він раптом усвідомив: усе довкола могло виявитися лишень ілюзією, але це, напевно, правда.

Він побував на своєрідному пристрої космічної комутації, маршрутизаторі трафіку між зірок через неймовірні виміри простору й часу. Боумен щойно проминув Велику Центральну станцію галактики.

Розділ 42

Чуже небо

Далеко попереду, у тьмяному світлі якогось прихованого джерела, знову стало видко стіни паза. А відтак темрява раптово розвіялась, і капсула вже мчала вперед до неба, усіяного зірками.

Боумен знову опинився в знайомому космосі, але єдиний погляд довкола довів, що він зараз перебуває за кілька світлових століть від

Землі. Він навіть не намагався відшукати знайомі людям від початку часів сузір'я, можливо, жодну із зірок навколо нього люди ще не бачили неозброєним оком. Більшість зірок зосередилася в осяйному поясі, покраяному темними смугами космічного пилу. Це Чумацький шлях, але в десятки разів яскравіший, аніж ми звикли його бачити. Боумену стало цікаво, чи це взагалі наша галактика. Можливо, і вона, але якщо дивитися на неї з точки, набагато ближчої до густонаселеної зірками середини.

Астронавт сподівався, що так і є, а отже, він не надто далеко від домівки. Та потім Боумен збагнув, наскільки ці думки безглузді й наївні. Зараз його занесло так далеко від Сонячної системи, що обмаль важить, у своїй галактиці він чи в якійсь із найбільш віддалених.

Боумен обернувся назад, щоб глянути на те місце, з якого щойно вийшла космічна капсула, і знову, уже вкотре, здивувався. Там не було гігантського багатогранного світу, жодного двійника Япета. Там зяяло ніщо — чорнильна тінь проти зірок, як двері темної кімнати, прочинені в ще темнішу ніч. Поки він спостерігав, ті двері зачинялися. Вони не крилися від нього, чорнота повільно заповнювалася зірками, немов у космосі зашивали дірку. Потім Боумен залишився сам у чужому небі.

Космічна капсула повільно розверталась, і коли вона нарешті розвернулася, то в поле зору потрапили нові дива. Спершу Боумен побачив ідеально сферичний рій зірок, який згущувався ближче до центру, перетворюючись на суцільне сяйво. Його зовнішні краї були розмиті — розріджені ореолами сонць, які непомітно переходили в тло дальших зірок.

Це дивовижне видовище, наскільки пригадував Боумен, називалося зірковим кластером. Він споглядав щось, чого ніколи раніше не бачили людські очі, хіба що як пляму в телескопі. Астронавт не пам'ятав, якою є відстань до найближчого відомого кластера, напевно, жодного з них не було в радіусі тисячі світлових років від Сонячної системи.

Космічна капсула й далі повільно оберталася, розкриваючи перед глядачем у капсулі ще більш дивовижне видовище — величезне червоне сонце, яке вже зараз було значно більшим за Місяць, якщо споглядати його із Землі. Боумен міг дивитися прямо на це сонце без жодного дискомфорту; наскільки він міг виснувати з його зовнішнього вигляду, воно не гарячіше, ніж жаристе вугілля. Тут і там, по тьмяно-червоних берегах, пливли яскраво-жовті ріки, схожі на сонячні Амазонки. Вони текли тисячі кілометрів, перед тим як улитися в пустелі цього холодного, майже згаслого сонця.

Згаслого? Ні, це хибне уявлення, породжене людським досвідом, емоціями, які викликає захід сонця й догоряння розжеврілих вуглинок. Ця зірка залишила в минулому екстравагантні витівки юності, коли вона протягом кількох мільйонів років вибухала фіолетовими, блакитними й зеленими кольорами спектра, зараз вона вступала в період урівноваженої зрілості, що за людськими мірками триватиме надзвичайно довго. Пройдений нею шлях не забрав і однієї тисячної з того, що ще чекає на зорю попереду. Ця історія лише починалася.

Капсула перестала обертатися, а гігантське червоне сонце тепер лежало прямо попереду. Не помічаючи жодних ознак руху, Боумен таки чомусь був певний: капсулу контролює сила, що привела його з Сатурна. Уся наука й інженерія Землі здавалися безнадійно примітивними супроти пристроїв, які тепер несли людську істоту до невідомої долі.

Боумен роздивлявся небо попереду, намагаючись угадати мету, до якої він прямував, можливо, якусь планету, що оберталася навколо цього величезного сонця. Проте він ніде не помітив жодного диска виняткової яскравості; якщо й існували планети, що обертаються довкола червоного сонця, то їх важко відрізнити від зоряного тла.

Потім астронавт помітив: щось дивне відбувається з самим краєчком малинового сонячного диска. Там вибухнуло біле світло, яке швидко зникло в сяйві. Боумен подумав, чи це він бачить оте з раптових

вивержень або спалахів, що час від часу відбуваються на більшості зірок?

Світло ставало яскравішим та блакитнішим, воно почало поширюватися з краю сонця, чиї криваво-червоні відтінки швидко зблідли порівняно з цим яскравим спалахом. Боумену спало на думку, що таке видовище можна порівняти зі сходом сонця на сонці, і він навіть усміхнувся абсурдності цієї вигадки.

Утім, так і було насправді. Над полум'яним обрієм піднялося щось не більше за далеку зірку, але настільки яскраве, що дивитися просто на нього було неможливо. Синьо-біла сяйлива цятка рухалася поверхнею великого сонця з неймовірною швидкістю, немов електрична дуга. Вона мала підійти дуже близько до своєї гігантської компаньйонки, бо безпосередньо між ними під дією сили тяжіння здіймався стовп полум'я заввишки тисячі миль. Це мало такий вигляд, немов хвиля вогню бігла по екватору гіганта в марній гонитві за своїм привидом у небі.

Цятка концентрованого світла мала бути білим карликом — однією з тих дивних і потужних маленьких зірок, не більших за Землю в діаметрі, маса яких, однак, перевищувала масу нашої планети в мільйони разів. Такі різнокаліберні зіркові пари не були рідкістю в Усесвіті, але Боумен ніколи навіть не мріяв одного дня побачити таку пару на власні очі.

Білий карлик облетів майже половину диска свого компаньйона (він, очевидно, повністю проходив орбіту червоного гіганта за хвилину), коли Боумен нарешті переконався, що його космічна капсула також рухається. Прямо перед ним одна з зірок хутко почала яскравішати й дрейфувати на тлі космосу. Це було маленьке, достатньо близьке до космічної капсули тіло, можливо, саме той світ, до якого він подорожував.

Боумен мчав до цього об'єкта з неочікуваною швидкістю, але зрештою астронавт побачив, що це й не світ зовсім.

Це блискуча павутина або решітка в сотні миль завдовжки, вона виросла нізвідки й заполонила небо. По поверхні цього дива були розкидані структури за розміром, як земні міста, але то, очевидно, були машини. Навколо багатьох із них рівними рядами й шеренгами вишикувалися менші об'єкти. Боумен проминув кілька таких груп, поки збагнув, що пролітає повз гігантську орбітальну парковку космічних кораблів.

Через те, що тут не було знайомих об'єктів, за якими людина могла б судити про осяжність сцени, що пропливала внизу, астронавт практично не міг визначити розмір цих транспортних суден. Але, напевно, вони були гігантські, деякі сягали миль у довжину. Ці космічні кораблі мали також різну форму — сфери, огранованні кристали, загострені олівці, кругляки, диски. Мабуть, тут колись торгували космічними кораблями.

Колись, мільйони років тому. Боумен зараз не бачив жодних слідів активності, цей космодром був мертвий, як Місяць.

Він здогадався про це не лише через брак руху, а й завдяки таким неомильним ознакам, як величезні дірки в металевому павутинні, що їх, очевидно, залишили астероїди віки тому. Це більше не парковка, це купа космічного брухту.

Боумен розминувся з її будівниками на тисячоліття, усвідомлення цього переповнило серце самотньої людини в космосі гіркотою. Хоч Боумен не знав, чого очікувати від інопланетян, він таки сподівався зустріти серед зірок якийсь живий розум. Тепер, здавалося, уже надто пізно. Його капсулу впіймав давній безвідмовний механізм, який іще працює, тимчасом як його творці вже давно зникли. Цей механізм захопив його, проніс через усю галактику й кинув (як і скількох інших?) у цьому Сарагасовому небі. Він приречений умерти, коли вичерпається повітря та інші життєво необхідні ресурси.

Ну, що ж, безпідставно й зухвало сподіватися на більше. Йому довелося побачити дива, заради яких багато людей пожертвували б життям. Боумен згадав про своїх колег, які загинули на півдорозі до своєї мети; він справді не має причин жалітися.

Потім він помітив, що занедбаний космодром пролетів повз нього на шаленій швидкості. Боумен і оком не змигнув, аж капсула вже опинилася на його околицях, а астронавт іще побачив його рваний край, який уже частково заступили зірки.

Його доля не тут, але далеко попереду, у величезному багряному сонці, до якого, без сумніву, прямувала, космічна капсула.

Розділ 43

Пекло

Тепер лише червоне сонце застувало небо від краю до краю. Воно було настільки близько, що його поверхня більше не здавалася нерухомою. Стало помітно вузлики, які світилися, рухалися й завмирали, ішли циклони по висхідній та низхідній до неба, повільно випускаючи буревії розтопленого вогню. Повільно? Ці буревії мали здійматися зі швидкістю в мільйони миль за годину, щоб їхній рух помітило людське око на такій відстані.

Боумен навіть не намагався усвідомити масштаб пекла, до якого прямував. Величність Сатурна й Юпітера скорили його протягом польоту "Діскавері" в тій сонячній системі, що тепер лежала за мільярди миль звідси. Одначе все, що він бачив тут, було в сотні разів більшим, він нічого не міг удіяти, окрім як прийняти образи, які вражали його уяву, навіть не намагаючись їх інтерпретувати.

Споглядаючи, як під ним ширяться море вогню, Боумен мав би відчувати страх, але, на диво, відчував лише легке хвилювання. Не

схоже, щоб його розум занімів перед чудесами. Логіка підказувала астронавту, що він, напевно, має бути під захистом і контролем могутнього розуму. Зараз він підійшов так близько до червоного сонця, що мав би згоріти за мить, якби радіацію не відводив від космічної капсули якийсь невидимий екран.

Протягом своєї подорожі Боумен перебував під впливом такої сили тяжіння, яка мала б миттю розшматувати його, але він нічого не відчував. Якщо чимало проблем розв'язували для того, щоб зберегти йому життя, то досі залишався привід для надії.

Космічна капсула рухалась уздовж положистої дуги майже паралельно до поверхні зірки, але повільно наближаючись до розтопленої маси унизу. Зараз уперше Боумен збагнув, що чує звуки. Слабкий безперервний рев, що вряди-годи переривався немов тріском розірваного паперу або віддаленим громом. Очевидно, то далеке відлуння неймовірної какофонії червоного гіганта. Атмосфера, що оточувала космічну капсулу, мала потерпати від струсів, які б роздерли будь-який матеріальний об'єкт на атоми. Проте він був захищений від нищівних сил так само, як і від жару.

Язики полум'я в тисячі миль заввишки піднімалися й повільно завмирали навколо капсули, однак Боумен був повністю ізольований від їхнього впливу. Енергія зірки вирувала довкола нього, немов це відбувалося в іншому всесвіті, космічна капсула неспішно проходила в самому центрі пекла ціла й неушкоджена.

Боумена більше не засліплювали дивовижі й велич видовища, він почав розрізняти деталі, які були там і раніше, але на які він, приголомшений, не звернув належної уваги. Поверхня цієї зірки була не безформним хаосом; як і все створене природою, це сонце мало чітку організацію.

Він помітив невеликі вири газу, — напевно, не більші за Азію чи Африку, — що рухалися поверхнею зірки. Інколи він міг зазирнути просто в одну з них і побачити темніші, холодніші ділянки далеко внизу. Хай як дивно, ніде не було помітно плям, можливо, плями властиві тільки зірці, що сяяла над Землею.

Траплялися й хмари, немов цівки диму, які відносить бурею. Можливо, то і справді був дим; це червоне сонце настільки холодне, що тут міг існувати справжній вогонь. Хімічні сполуки народжувалися й існували кілька секунд, а відтак їх розривала шалена атомна напруга.

Овид засвітився яскравіше, його колір змінився з темно-червоного до жовтого, блакитного, а потім до пекуче-фіолетового. Білий карлик з'явився з-за горизонту, потягнувши за собою вогняний приплив.

Боумен прикрив очі від нестерпного блиску маленького сонця й зосередився на збуреному вогнем небокраї, який висмоктувало вгору силою гравітації. Колись він бачив смерч у Карибському басейні, ця вежа полум'я мала майже таку саму форму. Тільки масштаб трохи відрізнявся, сама колона вогню тут, напевно, була ширша, ніж планета Земля.

А потім одразу під собою Боумен зауважив дещо нове, таке, що він навряд чи міг проґавити, якби бачив його доти. В океані розсяяного газу рухалися міріади блискучих намистинок, які ряхтіли перлинним світлом, це світло спалахувало й завмирало протягом кількох секунд. Усі вони рухалися в одному напрямку, немов лососі, що йдуть угору по річці на нерест, інколи ці намистинки повертали туди й сюди, і їхні шляхи перетинались, але вони ніколи не зіштовхувалися між собою.

Тисячі сяйливих намистинок… Чим довше Боумен дивився на них, тим більше переконувався: їхній рух є цілеспрямованим. Вони проходили надто далеко від космічної капсули, щоб можна було розгледіти деталі їхньої структури, але те, що Боумен міг бачити їх у панорамі такого колосального масштабу, означало, що вони мають бути завбільшки

десятки, можливо, сотні миль. Якщо ці намистинки є реальними матеріальними об'єктами, то вони могли насправді виявитися левіафанами, пропорційними масштабам світу, який населяли.

Можливо, це просто хмари плазми, що набула тимчасової стабільності за допомогою дивних комбінацій природних сил, як, приміром, кульова блискавка, що досі була загадкою для земних учених. Просте й, мабуть, заспокійливе пояснення, але Боумен, дивився на потік, який охоплював увесь шир зірки, і не міг повірити такій теорії. Ці блискучі кулі знали, куди вони прямують, вони навмисно сходилися на стовп вогню, що його здіймав білий карлик.

Боумен іще раз глянув на цю величезну колону, яка зараз прямувала до обрію, до маленької, але масивної зірки, що керувала їхнім рухом. Чи могла це бути чиста вигадка, чи ці сяйливі цятки підкрадалися до величезного гейзера газу, чи міріади світних іскор вливалися в цілі континенти фосфоренції?

Така думка сягала за межі фантастики, але, можливо, він спостерігав не більше й не менше, а процес міграції з зірки на зірку через міст вогню. Чи це несвідомий рух неорганічної матерії, чи космічні почвари пливуть кудись, як лемінги, за покликом інстинкту, чи розумні істоти прямують до своєї мети — цього він ніколи не дізнається.

Боумен рухався світом, улаштованим інакше, ніж його власний; уявити собі цей світ могли лише кілька чоловік на Землі. Крім сфер моря, суші, повітря й простору, тут існувала ще царина вогню, яку з роду людського мав честь споглядати лише Девід Боумен. Було б занадто зухвало вимагати ще й пояснень того, що він бачить.

Розділ 44

У гостях в інопланетян

Стовп вогню помандрував за край сонця, немов шторм, який ховається за горизонтом. І рухливі цятки більше не ковзали по червоній поверхні зірки за тисячі миль унизу. Усередині космічної капсули, захищений від впливу довкілля, яке за інших умов знищило б його за одну мілісекунду, Девід Боумен чекав на свою долю.

Білий карлик потонув за обрієм так само швидко, як і мчав по орбіті, на мить він торкнувся небокраю, змусивши його запалати, а потім зник із поля зору. На сонце впали відносні сутінки, і в раптово зміненому освітленні Боумен зрозумів: щось відбувається в космосі навколо нього.

Світом червоного сонця поширилися брижі, наче він дивився на нього крізь рухливу воду. На мить астронавту здалося, що це ефект заломлення, викликаний ударною хвилею тієї розжареної атмосфери, у яку він був занурений.

Світло зникало, здавалося, ось-ось смеркнеться. Мимохіть Боумен подивився вгору, а відтак засоромився сам себе, згадавши, що основне джерело світла тут є не на небі, а в палахкучому світі внизу.

Здавалося, трапилося щось матеріальне, мов димчасті стінки скла потовщали навколо астронавта, притлумлюючи червоне сяйво й затуляючи огляд. Ставало дедалі темніше, ревіння зоряної бурі також ущухало. Космічна капсула пливла в тиші й у ночі. За секунду Боумен відчув м'який поштовх, космічна капсула стала на тверду поверхню та зупинилася.

"Утім, зупинилася де?" — недовірливо запитав себе Боумен. Згодом повернулося світло, і недовіра змінилася на відчай: із того, що він бачив довкола, чоловік зрозумів, що остаточно збожеволів.

Боумен думав, що готовий до будь-якої чудасії. Єдине, чого він ніяк не чекав побачити, це знайомого місця зі своєї рідної планети.

Космічна капсула зупинилася на відполірованій підлозі, які зазвичай стелять в елегантних готелях у великих містах Землі. Вражений, він роздивлявся вітальню зі столиком для чаювання, канапою, дюжиною крісел, письмовим столом, різноманітними лампами, наполовину заповненою журналами книжковою полицею й навіть вазонами з кімнатними квітами. На одній стіні висіла картина Ван Гога "Міст в Арле", "Світ Христини" Ваєта — на іншій. Боумену здавалося, якщо відсунути шухляду цього письмового столу, то всередині лежатиме Біблія Гедеона...

Якщо він справді збожеволів, то його маячня, на диво, вишукана. Усе було немов справжнє, нічого не зникало, якщо від нього відвернутися. Єдиний, але найголовніший елемент, який кепсько пасував до цього інтер'єру, — це сама космічна капсула.

Протягом багатьох хвилин Боумен сидів без руху. Астронавт очікував, що марево навколо нього от-от зникне, але воно і далі було так само реальним, як і все, що він будь-коли бачив у своєму житті.

Або це дійсна обстановка, або ж настільки майстерний фантом, що його складно відрізнити від реальності. Можливо, його тестують, якщо це справді так, то не лише доля Девіда Боумена, а й доля усього людства залежить від його поведінки в наступні кілька хвилин.

Він міг сидіти тут, чекаючи коло моря погоди, або міг відкрити космічну капсулу й кинути виклик реальності довкола нього. Підлога під ним мала бути справжня, зрештою вона витримувала вагу космічної капсули. Не схоже, щоб він провалився крізь неї, хай якою "реальною" вона була.

Ще залишалося питання щодо повітря, він не знав, чи ця кімната у вакуумі чи, може, наповнена отруєними газами. Боумену спало на думку, що нелогічно тягнути його через усі ті труднощі, щоб згубити отруйними газами в цій кімнаті, але він не був налаштований безглуздо

ризикувати. У будь-якому разі, роки тренувань виробили в ньому звичку обережно ставитися до небезпеки забруднень, астронавт старався уникати потенційно небезпечних середовищ і заходити туди лише тоді, коли альтернативного шляху немає. Це місце мало вигляд готелю десь у Сполучених Штатах. Утім, це не змінює факту, що в реальності він має бути за сотні світлових років від Сонячної системи.

Він закрив шолом скафандра, загерметизував себе й штовхнув люк космічної капсули на вихід.

Після короткого шипіння вирівнювання тиску Боумен ступив до кімнати.

Наскільки можна судити, він перебував у нормальному гравітаційному полі. Боумен підвів одну руку, потім дав їй упасти. Вона вдарилася йому в бік менше, ніж за секунду.

Це зробило все навколо вдвічі більш нереальним. Боумен стояв у скафандрі перед транспортним засобом, який міг нормально функціонувати лише за відсутності гравітації. Він більше не міг покладатися на свої нормальні рефлекси астронавта. Тому перед тим, як зробити якийсь рух, мусив двічі подумати.

Як людина в трансі, він повільно вийшов із порожньої, не заставленої меблями половини кімнати до апартаментів. Вони не зникли, коли Боумен наблизився, як він майже сподівався, але стали ще реальнішими і, вочевидь, цілком щільними.

Боумен зупинився біля столика для чаювання. На ньому стояв звичайний відеофон у комплекті з телефонним довідником. Астронавт нахилився й натиснув виклик незграбними руками в рукавичках.

Він бачив такий екран тисячі разів, на ньому було написано "Вашингтон, штат Колумбія".

Потім Боумен придивився уважніше і вперше помітив доказ того, що хоч це все цілком могло бути реальним, він не на Землі.

На екрані читалося лише слово Вашингтон, решта напису була змазана, немов скопійована з газетної світлини. Він розкривав телефонну книгу навмання на різних сторінках. Усі сторінки були чисті, зроблені з матеріалу, який точно не був папером, хоч дуже його нагадував.

Боумен підняв телефонну слухавку й притис її до пластикового шолома. Якщо піде звук набору номера, він почує це крізь провідний матеріал. Утім, як астронавт і очікував, у слухавці панувала тиша.

Тож усе навколо омана, нехай і дуже дбайливо виконана. Але ця обстановка явно не призначалася, щоб обдурити гостя, а, радше, як він сподівався, щоб заспокоїти. Утішна думка, але Боумен не хотів знімати свій костюм, поки не розвідає все навколо.

Усі меблі видавалися справжніми й досить міцними. Спробував сісти на крісла — і вони витримували його вагу. Проте шухляди письмового столу не відсувалися, то був просто макет.

Книжки й часописи були несправжні, як і телефонний довідник, читалися лише назви. Бібліотеку тут дібрали на диво розмаїту: кілька паскудних бестселерів, кілька сенсаційних робіт науково-популярного жанру, добре розрекламовані автобіографії... Усе видано приблизно три роки тому й не дуже високого інтелектуального рівня. Та це не мало значення: читати їх усе одно не доведеться, книги навіть не можна взяти з полиць.

У кімнаті було ще двоє дверей, Боумен спробував їх відчинити, і вони легко піддалися. Перші двері привели його в маленьку комфортабельну спальню, обладнану ліжком, бюрком, двома кріслами, вмикачами світла, які працювали насправді, і шафою для одягу. Астронавт відчинив

дверцята й побачив чотири костюми, халат, дюжину білих сорочок, кілька наборів спідньої білизни. Усе акуратно розвішане.

Чоловік узяв один із костюмів і пильно його роздивився. Наскільки він відчував, торкаючись тканини руками в рукавичках, костюм зроблено з матеріалу, схожого радше на хутро, ніж на вовну. До того ж костюм безнадійно вийшов із моди, на Землі вже чотири роки не носили однобортних піджаків.

Біля спальні розташовувалася вбиральня, обладнана всім потрібним, сантехніка працювала нормально, жодних макетів. Після вбиральні Боумен вийшов на кухоньку з електроплитою, холодильником, шафками, посудом, столовими приборами, раковиною, столом і стільцями. Астронавт почав усе це досліджувати не лише з цікавості, адже раптом він відчув, наскільки зголоднів.

Насамперед Боумен відчинив холодильник, з якого на нього війнуло потоком холодного повітря. Полиці ломилися від пакунків та банок, усі вони здавалися знайомими на відстані, хоч, якщо придивитися, фірмові налички були розмиті й нечитабельні. Упадав у вічі брак яєць, молока, вершкового масла, м'яса, фруктів чи іншої необробленої якимось чином їжі, Боумена тут вирішили годувати лише харчами з пакетів.

Астронавт схопив картонну коробку зі знайомими пластівцями для сніданку, гадаючи, що насправді зайве тримати такі харчі в холодильнику. Піднявши пакунок, він упевнився, який той важкий, отож там, очевидно, аж ніяк не пластівці.

Він розкрив горішній край коробки й заглянув усередину. Там виявилася злегка волога синя речовина, що за вагою й текстурою нагадувала хлібний пудинг. Попри свій недоречний колір, вона мала дуже навіть апетитний вигляд.

"Та це ж просто смішно", — подумав про себе Боумен. Напевно, за ним спостерігають, і посеред готельної кімнати він виглядає в скафандрі як справжній ідіот. Якщо це тест на розумові здібності, то він його вже провалив. Без подальших сумнівів він пройшов назад у спальню і взявся розстібати пряжку свого шолома. Коли пряжка піддалася, астронавт підняв шолом на кілька міліметрів і зробив обережний вдих. Судячи з усього, повітря в кімнаті було цілком нормальне.

Боумен поклав шолом на ліжко й почав із полегкістю, хоч і дещо напружено, звільнятися від скафандра. Закінчивши, він потягнувся, кілька разів глибоко вдихнув й обережно повісив скафандр до шафи поміж інших, більш традиційних предметів гардероба. Він мав там украй недоречний вигляд, але майже патологічна охайність, якою Боумен відрізнявся від більшості астронавтів, не дозволяла йому кинути свій риштунок будь-де.

Потім він швидко повернувся на кухню й почав досліджувати вміст коробки з-під пластівців.

Синій хлібний пудинг мав слабкий пряний запах, щось на кшталт макаронів.

Боумен зважив його в руці, потім відламав шматочок й обережно понюхав. Хоч він і був абсолютно впевнений, що ніхто тут не має на меті його отруїти, завжди є ймовірність помилок, особливо в такій складній науці, як біохімія.

Боумен відкусив трішечки, прожував і ковтнув, їжа була чудова, хоч смак мала невловимий, майже невідчутний. Заплющивши очі, він міг уявити, що їсть м'ясо чи хліб із цільного зерна або навіть сухофрукти. Якщо не виникнуть несподівані наслідки, боятися голодування немає причин.

З'ївши кілька жмень цього "пудингу", Боумен відчув себе ситим і почав шукати щось випити. У холодильнику стояло з десяток бляшанок пива (усі відомих брендів), він узяв одну й натиснув на вкладку, щоб її відкрити.

Кришка відкрилася, як звичайно, уздовж лінії попередньої деформації, де метал був тонший. Але бляшанка не містила пива, здивований і розчарований Боумен побачив усередині ту саму синю речовину.

За кілька секунд він перебрав із півдюжини інших банок і пакетів. Хай що написано на етикетках, вміст був однаковий — вогка синя речовина. Схоже, дієта буде дещо монотонною, а пити доведеться тільки воду. Він наповнив склянку з кухонного крана й обережно її покуштував.

І одразу ж виплюнув ті кілька крапель, які потрапили йому до рота, — смак води був гидотний. Потім, трохи присоромлений своєю інстинктивною реакцією, змусив себе допити решту.

Першого ковтка стало, щоб визначити причину, чому рідина спершу здалася такою огидною. Вона смакувала жахливо, бо зовсім не мала смаку, кран подавав ідеально чисту дистильовану воду. Його таємничі господарі явно вирішили не ризикувати його здоров'ям.

Підживившись, Боумен швиденько прийняв душ. Мила він так і не знайшов, іще одна химерна незручність, зате була гарна сушарка, під якою він деякий час ніжився перед тим, як одягнути білизну, майку й халат із шафи. Потім Боумен ліг на ліжко й спробував осмислити ту фантастичну ситуацію, у якій опинився.

Не досягши в цьому значних успіхів, він перейнявся іншою думкою. Просто біля ліжка стояв звичайний для готелів екран телевізора, Боумен вирішив, що, як і телефон та книги, це лише макет.

Одначе пульт управління на підставці біля ліжка здавався настільки реалістичним, що йому так і кортіло ним погратись, і коли пальці торкнулися кнопки "Увімкнути" на сенсорному диску, екран несподівано засвітився.

Боумен почав запально вистукувати коди каналів у довільному порядку, і майже одразу ж дістав першу картинку.

На екрані з'явився відомий африканський диктор, який говорив про проблему збереження залишків живої природи у своїй країні. Заворожений звуком людського голосу, Боумен насолоджувався ним кілька секунд, навіть не дослухаючись, про що саме він каже. Потім перемкнув канал.

За наступні п'ять хвилин він продивився трансляцію симфонічного концерту Уолтона, дискусію про жалюгідний стан класичного театру, вестерн, демонстрацію нового методу лікування головного болю, інтелектуальну гру якоюсь східною мовою, психодраму, три новинарні коментарі, футбольну гру, лекцію зі стереометрії (російською), кілька налаштунків сигналів і передачі даних. Це був, по суті, стандартний набір світових телевізійних передач. За переглядом Боумен, по-перше, збадьорився, а по-друге, дістав іще одне підтвердження підозрі, яка закралася йому в голову.

Усі програми дворічної давнини. Саме тоді знайшли МАТ-1. Важко повірити, що це просто випадковість. Моноліт промоніторив радіохвилі Землі, чорний-чорнющий блок спостерігав за людством пильніше, ніж воно підозрювало.

Боумен і далі натискав канали, аж раптом упізнав знайому сцену — номер-люкс, де славетний актор люто засуджував невірну коханку. Шокований астронавт упізнав вітальню, ту саму, з якої він щойно вийшов, і коли камера підвела обурену пару до спальні, він несвідомо обернувся, щоб подивитися, чи ніхто не заходить.

Улаштовуючи прийом своєму гостеві, господарі судили про земне життя з телевізійних програм. Відчуття, що він перебуває немов у якомусь фільмі, виявилося правдивим.

Боумен дізнався про все це й на мить пошкодував, що взагалі ввімкнув телевізор, потім він вимкнув картинку. Що робити тепер? Про це він запитував себе, зчепивши пальці замком над головою та втупившись у порожній екран.

Боумен почувався фізично й емоційно виснаженим, але здавалося неможливим спати в такому фантастичному оточенні та ще й далі від Землі, ніж бувала бодай одна людина в історії. Утім, зручне ліжко й потреби тіла разом повстали проти всіх застережень.

Астронавт намацав вимикач світла, і кімната занурилась у темряву. Через кілька секунд утома здолала його.

Тож Девід Боумен заснув востаннє у своєму житті.

Розділ 45

Назад у минуле

У меблях більше не було потреби, тому вони розчинились у свідомості свого творця. Зосталося лише ліжко й стіни, щоб захистити цей слабкий організм від енергій, йому непідвладних.

Девід Боумен спав тривожно. Він не прокинувся й не марив, але більше не перебував у непритомі. Як туман, що нечутно заповзає в ліс, щось уторглося в його розум. Він невиразно відчував це, його намагалися вберегти, бо надто явний вплив зруйнував би його мозок, як пожежі, що вирують за цими стінами, знищили б тіло. Утім, підданий цьому безсторонньому обстеженню, він не відчував ані надії, ні страху, усі емоції немов випарувалися з його душі.

Здавалося, він пливе у вільному просторі, а довкола нього в усіх напрямках мандрує нескінченна геометрична сітка темних ліній, між якими рухаються вузлики світла — котрісь повільно, інші на неймовірній швидкості.

Одного разу він мав нагоду роздивлятися в мікроскоп поперечний переріз людського мозку. Мережі нервових волокон скидалися на такий самий заплутаний лабіринт. Але тоді вони були мертвими й статичними, тимчасом як життєва енергія цього видовища перевершувала саме життя. Боумен знав чи вірив у те, що знає: зараз він спостерігає роботу гігантського мозку, порівняно з яким його власний мозок здаватиметься мізерним.

Видіння тривало лише мить. Потім кристалічні площини, ґратки й безмежна перспектива руху світла зникли, і Девід Боумен долучився до процесу, який ще не переживала жодна людська істота.

Спершу здалося: сам ЧАС побіг у зворотному напрямку. Навіть це диво Боумен готовий був прийняти перед тим, як усвідомив іще більш незбагненну істину.

Його спогади записали немов на плівку, і, контрольований цими спогадами, він почав знову переживати минуле. Ось він у номері люкс — потім у космічній капсулі — відтак на гарячій поверхні червоного сонця — сяйливе ядро галактики — шлюз, крізь який він потрапив у цей Всесвіт. Це не можна назвати видіннями, прокручувалися навіть ті почуття й емоції, які він відчував на кожному з цих етапів; спогади прискорилися, Боумен був змушений переживати їх на шаленій швидкості. Його життя розмотувалось, як магнітофонна касета, що відігравала назад.

Тепер він був на борту "Діскавері", і кільця Сатурна заполонили небо. Після цього Боумен повторив свій прощальний діалог з Еалом,

бачив Френка Пула, коли той вирушав на останнє завдання, чув голос Землі, який запевняв, що все гаразд.

І коли він переживав ці події знову, з'явилася певність, що все насправді буде гаразд. Він ішов коридорами часу, вичерпуючи знання й досвід, повертався до свого дитинства. Однак нічого не губилося, жодна з тих його минулих іпостасей; усе безпечно збереглося навіки. Навіть тоді, коли один Девід Боумен припинить своє існування, інший стане безсмертним.

Швидше й швидше час відмотував назад, а він переносився в простий світ своїх ранніх років. Обличчя, які Девід Боумен колись так любив і думав, що втратив через своє покликання, усміхалися до нього. Він усміхнувся до них із любов'ю, але без болю втрати.

Нарешті стрімкий рух назад зупинився, а криниці пам'яті майже висохли. Час чимраз повільніше наближався до запуску маятника, який, здавалося, завмер на мить перед тим, як заново розпочати цикл.

На одну мить час зовсім припинив існувати, маятник змінив свій напрям. У порожній кімнаті, що плавала у вогні подвійної зірки за двадцять тисяч світлових років від Землі, немовля розплющило очі й заплакало.

Розділ 46

Перетворення

Раптом немовля замовкло, бо помітило, що воно більше не саме в кімнаті.

У повітрі біля дитини сформувався примарний сяйливий прямокутник. Він затвердів у кристал, утратив прозорість і став залитою блідим молочним світлом плитою. Дразливі, неясні фантоми рухалися на

її поверхні й у глибині. Світло і тінь поєднувалися та переплітalися, потім формували чудернацькі візерунки, що почали повільно обертатися в ритмі з пульсацією, яка тепер, здається, заповнила весь Усесвіт.

Такий спектакль привертав увагу дитини чи — австралопітека. Утім, як і три мільйони років тому, це був тільки зовнішній прояв сили, надто тонкої, щоб об'єкт міг сприйняти її свідомо. Візуальне шоу відвертало увагу, тимчасом як справжні процеси відбувалися значно глибше.

Цього разу процес проходив швидко й певно, адже ґрунт був готовий прийняти насіння. Із часу їхньої останньої зустрічі ткач багато чого навчився, та й матеріал, із яким він тепер управлявся, значно поліпшився. Але чи вдасться їм разом створити прекрасний гобелен, покаже майбутнє.

Очима, у яких уже зараз променіло щось більше, ніж людська цікавість, дитина вдивлялася в глибини моноліту. Вона бачила, та ще не розуміла таємницю, яка чекала її попереду. Тепер дитина знала, що повернулася додому, туди, звідки походили предки не лише людської, а й багатьох інших рас, але вона також розуміла, що не може тут залишитися. Попереду чекало ще одне народження, найдивовижніше з тих, що відбувалися досі.

Нарешті ця мить настала, осяйні візерунки більше не відлунювали таємницю кристалового серця. Коли вони зникли, стіни, що захищали дитину, розтанули в небутті, з якого вони виникли на коротку мить, і червоне сонце заполонило все навколо.

Метал і пластик Богом забутої космічної капсули, а також одяг, який колись належав тому, хто називав себе Девідом Боуменом, спалахнули у вогні й розпалися на атоми. Так урвався останній зв'язок із Землею.

Дитина заледве це помітила, миттю пристосувавшись до комфортного сяйва свого нового оточення. Вона ще трохи потребувала

матеріальної оболонки, щоб фокусувати свої сили. Тіло дитини відображало її нинішні уявлення про себе, адже в умінні управляти тим грандіозним потенціалом, який дістався їй у подарунок, ця істота все ще була немовлям. Отож такою вона і залишиться, поки не вирішить набути іншої форми або не переросте залежність від матеріального тіла.

Зараз уже час іти звідси, хоч у якомусь сенсі дитина ніколи не покине місця, де переродилася. Вона завжди зостанеться частиною системи, яка використала цю подвійну зірку задля своєї незбагненної мети.

Властивості його сили, хоч, може, і не її природа, трохи прояснилися для зіркового дитяти. Воно розуміло, що зовсім не має необхідності повертатися тією стежкою, якою сюди прийшло. Озброєна інстинктами трьох мільйонів років, дитина усвідомлювала, що через космос є більше шляхів. Стародавній механізм Зоряної Брами непогано прислужився Девідові Боумену, але той, на кого він перетворився, більше його не потребував.

Мерехтливий прямокутник, що колись здавався чимось на кшталт плити з кришталю, досі плавав перед дитиною, невразливий, як і його виплід, до пекла унизу. Прямокутник зберігав у собі невимірну глибину таємниць простору й часу, але деякі з властивостей Усесвіту дитя уже зрозуміло й навіть могло ними керувати. І якою ж геніально простою, якою необхідною виявилася математична пропорція його сторін — 1:4:9! І як наївно було припускати, що ідеальні пропорції монолiту закінчуються тільки цими трьома вимірами!

Дитя зосередилося на вишуканій геометричній простоті свого наставника, поки воно міркувало про це, порожня рамка заповнювалася темрявою зоряної ночі. Сяйво червоного сонця тьмяніло чи, точніше, розсіювалося в усіх напрямках, і перед дитиною відкрився світосяйний вир галактики.

Галактика зараз була схожа на прекрасну, неймовірно деталізовану модель, збудовану з пластику. Але вона була справжня, просто об'єдналася в одне ціле, осяжне почуттями тоншими, ніж зір. Дитина загадала сфокусувати свою увагу на одній із сотень мільйонів зірок, хоч тепер зі своїми новими вміннями вона могла жадати набагато більше.

Ось дитина дрейфує у величній річці сонць, десь посередині між вогнями галактичного ядра й самотніми чатовими — розсіяними зірками обода. А ось вона вже на протилежному боці цієї небесної прірви в зміїних смугах темряви, вільної від зірок. Дитина розуміла, що навколо безформний хаос, у якому помітно лише відбитки сяйва вогняних туманів, які палахкотять по краях далеко внизу. Тут, либонь, зберігався досі невикористаний матеріал першотвору для запуску грандіозних процесів еволюції. Тут Час іще не починався та не почнеться до того, як зірки, що зараз сяють, помруть, лише тоді світло й життя перетворять цю порожнечу.

Колись зіркова дитина вже мимохіть перетинала цю порожнечу, тепер вона мала перетнути її ще раз, нині вже за власним бажанням. Думка про таке випробування наповнила її раптовим жахом, отож на якусь мить дитя повністю втратило орієнтацію, і його нове цілісне бачення Всесвіту тремтіло, погрожуючи розпастися на тисячі фрагментів.

Дитя не боялося галактичних лабіринтів, його душу заповнив глибший неспокій, причиною якого був страх цього ще не народженого майбутнього. Залишивши позаду тимчасові масштаби людського походження, немовля споглядало цей відтінок ночі без зірок і розуміло: то перше об'явлення Вічності розкрилося перед ним.

Потім дитя згадало, що ніколи не залишиться самотнім, і його паніка стала повільно зникати. Відновилося кришталево-чисте сприйняття Всесвіту, тепер, відчувало немовля, воно знову цілком панує над усіма своїми силами. Якщо колись дитина і потребувала підтримки у своїх перших несміливих кроках, то саме в цій порожнечі.

Знову впевнена у власній силі, як дайвер, що розгубився на глибині, але відновив самоконтроль, дитина помчала крізь світлові роки. Вогні галактики подались уперед із уявної рамки, у яку немовля їх увібгало, зірки й туманності пролітали повз нього з ілюзією нескінченної швидкості. Фантомні сонця вибухали й залишалися позаду, а дитина, наче тінь, прослизала повз їхні ядра, холодні темні відходи космічного пилу, що колись так лякали, здавалися не страшнішими, ніж воронове крило на поверхні Сонця.

Зірки проріджувалися, відблиск Чумацького шляху затьмарювався і ставав блідим привидом сяйва, яке дитина вже колись знала й пізнає ще раз, коли буде готова.

Той, хто колись звався Девідом Боуменом, повернувся саме туди, де хотів зараз бути, — у простір, який люди називають реальним.

Розділ 47

Дитя Зірок

І ось перед ним блискуча іграшка, котрою не відмовилася б погратися жодна дитина, — планета Земля з її мешканцями.

Дитя Зірок повернулося саме вчасно. Унизу, на переповненій планеті, на радарах замиготіли аварійні сигнали, у небо спрямували потужні телескопи — досі знана історія людства добігала кінця.

Дитя Зірок відчуло, що за тисячі миль унизу вантаж смерті прокинувся й активізувався на орбіті. Та слабка енергія, що містилася в ньому, ніяк не загрожувала немовляті, але воно воліло бачити чисте небо. Дитя напружило свою волю — і мегатонни смерті, що летіли по небу, розквітли в мовчазному вибухові, викликавши на одній половині кулі короткий несправжній світанок.

Потім Дитя Зірок трохи зачекало, міркуючи й випробовуючи свої ще невідомі йому самому сили. Хоча зараз малюк став повелителем світу, він іще не знав, що робити далі.

Проте він щось вигадає.

Епілог

Після "2001: Космічна одіссея"

Роман "2001: Космічна одіссея" написано протягом 1964–1968 років й опубліковано в липні 1968 року невдовзі після виходу однойменного фільму. Обидва проекти розвивалися синхронно й були щільно пов'язані між собою.

Таким чином, я мав унікальний досвід: інколи доводилося писати текст після перегляду чорнових заготовок до фільму, базованих на творі, що вийшов іще раніше, — захопливе, але аж ніяк не дешеве джерело творчого натхнення.

Як наслідок, між книгою та фільмом є більше спільного, ніж вважають зазвичай, але існують і поважні відмінності. У романі космічний корабель "Діскавері" прямує до Япета, найзагадковішого супутника Сатурна. Супутникової системи Сатурна "Діскавері" досягає за допомогою Юпітера: корабель наближається до гігантської планети і, використавши її потужне гравітаційне поле як пращу, прискорюється для другого етапу своєї подорожі. Насправді, такий самий маневр учинив космічний зонд "Вояжер" 1979 року, коли робив першу детальну розвідку на цих далеких гігантах.

Однак у фільмі Стенлі Кубрик вирішив, що розумніше уникнути технічних труднощів, перенісши третю зустріч Людини й Моноліту на один із супутників Юпітера. Сатурн же повністю вирізали зі сценарію, хоч пізніше Дуґлас Трамбалл скористався досвідом, якого він набув,

відтворюючи на екрані планету з кільцями, у своєму фільмі "Мовчазна втеча".

У шістдесяті роки ніхто уявити не міг, що дослідження супутників Юпітера відбудеться вже за 15 років, а зовсім не в майбутньому столітті. І ніхто не міг навіть мріяти побачити на власні очі дива, знайдені там. Хоч, очевидно, ми можемо бути певні, що відкриття двох "Вояжерів" одного дня будуть перевершені якимись іще більш фантастичними дослідженнями. Коли писалася "2001: Космічна одіссея", супутники Юпітера Іо, Європа, Ганімед і Каллісто були для людей лише цятками світла навіть у найпотужніших телескопах, а зараз це цілі світи, кожен із яких є унікальним, а Іо, як виявилося, це найбільш сейсмічно активне тіло в Сонячній системі.

Якщо зважити на ці відкриття, то і фільм, і книжка постають у виграшному світлі. Практично немає важливих змін, які мені хотілося б внести в текст. Насправді, цікаво порівнювати зображення Юпітера у фільмі та справжню зйомку поверхні цієї планети камерами "Вояжера".

Варто пам'ятати, що "2001: Космічну одіссею" написано перед визначною подією в історії людства — тією миттю, коли Ніл Армстронг саме мав ступити на місячну поверхню. 20 липня 1969 року було лише віддаленим майбутнім, коли Стенлі Кубрик і я почали міркувати над тим, щоб зняти "легендарний науково-фантастичний фільм" (його фраза). Тепер наукова фантастика й реальність тісно переплелися.

Перед тим, як висадитися на Місяці, астронавти "Аполлонів" дивилися стрічку "2001: Космічна одіссея". Члени команди "Аполлона-8", які на Різдво 1968 року першими з людей мали змогу спостерігати інший бік Місяця, казали мені, що хотіли вже шукати там великий чорний моноліт, але, на щастя чи на жаль, здоровий глузд переміг…

І пізніше траплялися випадки, коли реальність копіювала витвір мистецтва. Найдивніша історія трапилася з "Аполлоном-13" у 1970 році.

Передовсім, командний відсік, де мешкали астронавти, охрестили "Одіссеєм". Якраз перед вибухом кисневого балона, що призвів до передчасного завершення місії, команда слухала уривок із "Так говорив Заратустра" Штрауса — музичного твору, який зараз нерозривно асоціюється з фільмом "2001: Космічна одіссея". Одразу ж після втрати контролю Джек Свайгерт доповів Центру керування польотом: "Г'юстон, у нас проблема". Такі самі слова в аварійній ситуації вимовив і Еал, доповідаючи Френкові Пулу: "Мені шкода, що доводиться псувати вам свято, але в нас проблема". Коли пізніше були опубліковані матеріали щодо "Аполлона-13", Адміністратор НАСА Том Пейн надіслав мені копію й написав під словами Свайґерта: "Артуре, ти ж завжди казав, що так станеться". Коли я згадую низку цих дивних подій, у мене досі виникає неприємне відчуття, ніби і я маю поділяти відповідальність за невдачі астронавтів…

Інші збіги не такі серйозні, але не менш разючі. Одним із найбільш технічно досконалих епізодів фільму був той, де показано, як Френк Пул біжить по колу гігантської центрифуги, але водночас залишається на місці завдяки штучній силі тяжіння, що утворюється за допомогою обертання апарата.

Майже через десятиліття команда надзвичайно успішної "Скайлаб" усвідомила, що дизайнери розробили для них такий самий інтер'єр, як на "Діскавері", кабінки для астронавтів були розташовані навколо основного приміщення станції. "Скайлаб", однак, не оберталася, проте це не завадило її постійним мешканцям спробувати той самий фокус. Вони зрозуміли, що можуть бігати, наче білка в колесі, і результат візуально не відрізнявся від того, який ми показали у фільмі "2001: Космічна одіссея". Вони зняли цю вправу на плівку й відіслали на Землю (чи треба називати музику, яка супроводжувала ці рідкісні кадри?) з коментарем: "Стенлі Кубрик має це побачити". Свого часу він подивився на це, бо я надіслав йому телевізійний запис (Я так і не отримав цього запису назад, бо система зберігання інформації Стенлі — немов приручена Чорна Діра).

Також зазначу дивний збіг із "Оком Япета", що його описано в розділі 35. Там Боумен бачить "ідеальний білий овал… настільки рівний, що здається намальованим на поверхні маленького супутника" з чорною цяткою якраз у центрі, що виявляється Монолітом (однією з його численних копій). Так от, коли "Вояжер-1" переслав перші фотографії Япета, на них виявився великий рівний овал із чорною цяткою посередині. Карл Саґан одразу ж надіслав мені фотографію з Лабораторії реактивного руху із зауваженням "Згадуючи про вас…". Я не знаю, що він відчув, полегкість чи розчарування, коли "Вояжеру-2" так і не вдалося з'ясувати, що воно в біса таке.

Коли чотирнадцять років тому я надрукував останні слова рукопису: "Хоч зараз малюк став повелителем світу, він іще не знав, що робити далі. Проте він щось вигадає", то відчув: коло замкнулось, я спалив усі мости до продовжень. Насправді, наступне десятиліття я лише висміював усі ідеї, що виникали стосовно цього, і мені здавалося, на те є серйозні причини. "2001: Космічна одіссея" завершилася з початком нового витка в еволюції людства, тож очікувати, що я (чи навіть Стенлі) будемо це описувати, так само безглуздо, як просити Задивленого на Місяць розповісти про Боумена і його світ.

Попри мої свідомі протести (зараз ясно, що моя підсвідомість доклала до цього руку), можливо, у відповідь на постійний потік листів від читачів, які жадали дізнатися, "що сталося далі", і, нарешті, скучивши за інтелектуальними вправами такого рівня, я написав конспект можливого продовження у формі короткого сценарію й надіслав це продовження Стенлі Кубрику та моєму агентові Скоту Мередісу. Щодо Стенлі, то це був увічливий жест, бо я знав, що він ніколи не повторюється (так само, як я ніколи не пишу продовжень), але щодо Скотта, то я сподівався, що він продасть мій нарис журналу "Omni", який недавно опублікував інше моє продовження — "Пісень далекої Землі". Таким чином я сподівався остаточно позбутися привиду "2001: Космічна одіссея".

Стенлі відреагував зі стриманою цікавістю, а от Скотт просто палав з ентузіазму й тут-таки заявив: "Ти просто мусиш написати книгу". І з жахом я збагнув, що справді мушу…

Тож тепер, любий читачу (клішоване звернення), ти можеш дізнатися, що сталося далі, 2010 року, у "Космічній одіссеї-2". Я надзвичайно вдячний Новій американській бібліотеці, яка є власницею авторських прав на "2001: Космічна одіссея", за дозвіл використати в новому романі 37-й розділ. Цей розділ дав змогу об'єднати дві книжки в одне ціле.

Й останні коментарі до обох романів. Очевидно, ми зараз перебуваємо десь посередині між 2001 роком і тим часом, коли Стенлі Кубрик і я почали працювати разом. Усупереч відомій думці, автори наукової фантастики дуже рідко беруться передбачити майбутнє. Насправді, як влучно висловився Рей Бредбері, частіше вони намагаються запобігти тому, що передбачають. У 1964 році героїчний період Космічної ери тільки розпочинався; Сполучені Штани обрали Місяць своєю метою, і щойно було ухвалено це рішення, завоювання інших планет здавалося неминучим. Тоді вважали за цілком очевидне, що на орбіті Землі з'являться гігантські космічні станції, а трохи пізніше розпочнуться й експедиції за участю людей на інші планети. В ідеальному світі це все цілком можливо втілити, але В'єтнамська війна з'їла гроші на справдження тих див, які Стенлі Кубрик показав на екрані. Тепер ми усвідомлюємо, що все це забере трохи більше часу. "2001: Космічна одіссея" станеться не 2001 року. Усе, описане в книжці й у фільмі, уже розробляють, звісно, за винятком нещасних випадків. Усе, крім контакту з інопланетними цивілізаціями: такі події ніяк не можна планувати, лиш очікувати. Ніхто не знає, відбудеться це завтра чи за тисячу років. Але я впевнений: колись цей день настане.

Артур Кларк

Коломбо, Шрі-Ланка

листопад 1982 рок

Примітки

1

Тварина, схожа на слона, що жила на Землі приблизно 20 млн років тому. — Тут і далі прим. пер., якщо не вказано інше.

2

Перші друкарі.

3

Іспанські торгові кораблі на маршруті Маніла-Акапулько. (Прим. ред.)